

Kabinetsformatie

BRIEF VAN DE MINISTER-PRESIDENT
MINISTER VAN ALGEMENE ZAKEN

Nr. 2

's-Gravenhage, 15 mei 1973.

Ten behoeve van het debat over de regeringsverklaring zend ik u hierbij in gebundelde vorm de elders reeds gepubliceerde kerndocumenten die betrekking hebben op de totstandkoming van het kabinet.

Ik vertrouw dat u met mij van oordeel bent, dat toezending van alle gewisselde stukken niet goed mogelijk en gezien eerdere publikatie tijdens de kabinetsformatie ook niet noodzakelijk is.

*De Minister-President,
Minister van Algemene Zaken,*

DEN UYL.

*Aan
de Heer Voorzitter van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal*

**Belangrijkste documenten die betrekking hebben op de
totstandkoming van het kabinet**

- A. Informatieopdracht aan dr. M. Ruppert d.d. 4-12-1972
- B. Eindverslag van dr. M. Ruppert d.d. 31-1-1973
- C. Formatieopdracht aan mr. J. A. W. Burger d.d. 1-2-1973
- D. Verslag van mr. J. A. W. Burger d.d. 5-4-1973
- E. Informatieopdracht aan mr. A. A. M. van Agt en prof. dr. W. Albeda d.d. 10-4-1973
- F. Verslag van mr. A. A. M. van Agt en prof. dr. W. Albeda d.d. 23-4-1973
- G. Formatieopdracht aan mr. J. A. W. Burger en dr. M. Ruppert d.d. 23-4-1973
- H. Eindverslag van mr. J. A. W. Burger en dr. M. Ruppert d.d. 11-5-1973
- I. Programmagegevens betrekking hebbend op de grondslag van het beleid
  - Keerpunt '72 (P.v.d.A., D'66, P.P.R.)
  - Memorandum ten behoeve van de formateur van P.v.d.A., P.P.R., D'66 d.d. 9-2-1973
  - Schets van beleid voor 1973 en volgende jaren (K.V.P., A.R.P., C.H.U.)
  - Program op hoofdzaken van K.V.P., A.R.P., C.H.U. d.d. 14-2-1973
  - Conclusies van mr. J. A. W. Burger d.d. 19-2-1973 naar aanleiding van het memorandum ten behoeve van de formateur, afkomstig van P.v.d.A., P.P.R., D'66 alsmede het Program op hoofdzaken, gepubliceerd door K.V.P., A.R.P. en C.H.U.
  - Conclusies van de besprekingen van kandidaat-bewindslieden onder leiding van de formateurs d.d. 3-5-1973.

A

Informatieopdracht aan dr. M. Ruppert d.d. 4-12-1972

Het Kabinet der Koningin deelt mede:

H.M. de Koningin heeft hedenavond op Paleis Huis ten Bosch dr. M. Ruppert, lid van de Raad van State, ontvangen en hem opgedragen een onderzoek in te stellen naar mogelijkheden tot het vormen van een kabinet, dat zich verzekerd weet van een vruchtbare samenwerking met de volksvertegenwoordiging, dan wel mag vertrouwen in voldoende mate steun in de volksvertegenwoordiging te zullen ondervinden.

B

's-Gravenhage, 31 januari 1973.
Binnenhof 1

Aan

Hare Majesteit de Koningin

Soestdijk

Verslag van dr. M. Ruppert betreffende het onderzoek naar mogelijkheden tot het vormen van een kabinet

Majesteit,

Op maandagavond 4 december 1972 hebt U mij opgedragen „een onderzoek in te stellen naar mogelijkheden tot het vormen van een kabinet, dat zich verzekerd weet van een vruchtbare samenwerking met de volksvertegenwoordiging, dan wel mag vertrouwen in voldoende mate steun in de volksvertegenwoordiging te zullen ondervinden”.

Tijdens mijn werkzaamheden heb ik U voortdurend langs telefonische weg op de hoogte gehouden van de stand van het onderzoek, terwijl U mij bovendien zes malen hebt willen ontvangen, ten einde U persoonlijk mededeling te kunnen doen van mijn bevindingen.

Alvorens over te gaan tot het verslag van mijn onderzoek stel ik er prijs op, U hartelijk te danken, niet alleen voor het vertrouwen, dat U blijkens Uw opdracht in mij stelde, maar vooral ook voor de wijze, waarop U Uw medeleven met mijn werk hebt getoond, en voor de steun, die U daarbij hebt willen verlenen.

1. Reeds in het begin van mijn onderzoek bleek, dat de vorming van een parlementair meerderheidskabinet, steunende op de fracties van de P.v.d.A., de K.V.P., de A.R.P., de P.P.R., de C.H.U. en D'66 op ernstige moeilijkheden stuit.

Aan de zijde van de K.V.P., de A.R.P. en de C.H.U. bestond de bereidheid tot een onderzoek naar de mogelijkheid van de vorming van dit meerderheidskabinet, doch van de kant van de P.v.d.A. en D'66 werd de vorming van een zodanig kabinet uitgesloten geacht als gevolg van het niet tot stand komen van enige bindende afspraak daarover voor de verkiezingen, terwijl mij van de zijde van de P.P.R. voorts werd medegedeeld, dat na zes jaren van bestrijden over en weer in het parlement, deze coalitie niet stabiel zou kunnen zijn en evenmin een stap op de weg naar duidelijker partijverhoudingen.

2. Gelet op de brieven, die ik van de voorzitters van de Tweede Kamerfracties van de K.V.P., de V.V.D., de A.R.P., de C.H.U. en D.S.'70 in de week voor Kerstmis 1972 heb ontvangen, heb ik besloten aan deze vijf voorzitters te verzoeken mij met het oog op een onderzoek naar de mogelijkheid van de vorming van een parlementair meerderheidskabinet, steunende op de genoemde fracties, schriftelijk mededeling te doen van de onderwerpen, die naar hun oordeel in een „regeer-acckoord” zouden moeten worden opgenomen, alsmede van de aanvankelijke standpunten met betrekking tot deze onderwerpen.

Uit de ontvangen antwoorden heb ik de slotsom getrokken, dat een gesprek over een herstel van de samenwerking tussen de genoemde vijf fracties niet op voorhand tot mislukking was gedoemd.

Na gedurende vier dagen, te weten op 3, 4, 8 en 9 januari 1973, met de voorzitters van deze fracties te hebben gesproken, heb ik hun de vraag voorgelegd of hun fracties bereid waren en – gelet op het besprokene – het mogelijk achten verantwoordelijkheid te aanvaarden voor een parlementair meerderheidskabinet als hiervoor bedoeld.

Uit de inhoud van de daarop ontvangen antwoorden is, naar het mij voorkomt, duidelijk geworden, dat de mogelijkheid van de vorming van dit meerderheidskabinet thans niet aanwezig is. Met het oog daarop leek voortzetting van het overleg niet zinvol.

3. De mogelijkheid van de vorming van een parlementair minderheidskabinet, steunende op de fracties van de K.V.P., de V.V.D., de A.R.P. en de C.H.U. heb ik gemeend eveneens te moeten onderzoeken, omdat, indien zulk een kabinet een vaste steun van zeventig leden der Tweede Kamer zou onder vinden en voorts aangenomen zou mogen worden, dat een redelijke kans op steun van andere, kleinere fracties bestaat, dit kabinet zou kunnen voldoen aan het gestelde in het slot van mijn opdracht: „... te mogen vertrouwen in voldoende mate steun in de volksvertegenwoordiging te zullen onder vinden”.

De op 23 januari 1973 ontvangen brieven van de voorzitters van de fracties van de K.V.P., de V.V.D., de A.R.P. en de C.H.U. hebben mij doen concluderen, dat onvoldoende zekerheid kon worden geboden, dat voortgezet overleg over dit minderheidskabinet zou voeren tot overeenstemming, die voor alle zeventig leden van de desbetreffende Tweede Kamerfracties bindend zou zijn.

4. Uit de antwoorden, die ik op mijn desbetreffende vraag van de voorzitters van alle Tweede Kamerfracties heb ontvangen – met name die van de fractievoorzitters van de K.V.P., de V.V.D., de A.R.P. en de C.H.U. – moet mijns inziens worden afgeleid dat een parlementair minderheidskabinet, uitsluitend steunend op de fracties van de P.v.d.A., de P.P.R. en D'66, niet mag vertrouwen in voldoende mate steun in de volksvertegenwoordiging te zullen ondervinden.

5. Mij is voorts gebleken, dat een parlementair minderheidskabinet, steunende op de fracties van de K.V.P., de A.R.P. en de C.H.U., ook door deze fracties zelve, niet voor de hand liggend wordt geacht.

Naar mijn opvatting moest de mij verleende opdracht aldus worden uitgelegd, dat ik ook behoorde te onderzoeken de mogelijkheid van de vorming van een extra-parlementair kabinet, waaronder ik versta een kabinet, waaraan geen accord met (de) fracties ten grondslag ligt.

6. De vorming van een extra-parlementair kabinet, waarin geestverwanten van de P.v.d.A., de K.V.P., de V.V.D., de A.R.P., de P.P.R., de C.H.U., D'66 en eventueel D.S.'70 zitting hebben, bleek niet mogelijk te zijn, omdat enerzijds de fracties van de P.v.d.A., de P.P.R. en D'66 en anderzijds de V.V.D. niet bereid zijn geestverwanten niet te ontraden in zulk een kabinet zitting te nemen.

Ook de fractieleider van D.S.'70 achtte het thans niet verantwoord een eventuele vraag met betrekking tot een niet-ontraden van het zitting nemen in een extra-parlementair kabinet bevestigend te beantwoorden.

7. Mijn vraag aan de voorzitters van de Tweede Kamerfracties van de P.v.d.A., de K.V.P., de A.R.P., de P.P.R., de C.H.U. en D'66 of zij bereid zijn aan geestverwanten niet te ontraden zitting te nemen in een extra-parlementair kabinet, samengesteld uit leden van genoemde zes partijen, werd uiteenlopend beantwoord.

De voorzitters van de fracties van de K.V.P., de A.R.P. en de C.H.U. hebben zich tegenover een extra-parlementair kabinet van deze samenstelling positief opgesteld.

De voorzitter van de Tweede Kamerfractie van de P.v.d.A. deelde mij echter mede, dat een kabinet, waarin leden van zijn partij zitting hebben, voor zijn fractie in feite zal functioneren als een parlementair kabinet, zodat tegen een extra-parlementair kabinet van de zes genoemde partijen soortgelijke bezwaren rijzen als tegen het hiervoor onder 1 besproken parlementaire kabinet.

De voorzitter van de fractie van de P.P.R. achtte een passieve mede-verantwoordelijkheid voor zulk een kabinet niet uit-

gesloten, mits het een echt extra-parlementair kabinet zal zijn (geen afspraken met fracties), van het kabinet een beleid van maatschappijhervorming te verwachten is en de formateur en de meerderheid der bewindslieden afkomstig zouden zijn uit de kring van de P.v.d.A., de P.P.R. en D'66.

De voorzitter van de fractie van D'66 deelde mij mede, dat zijn fractie niet principieel afwijzend staat tegen het onderwerpelijke kabinet, doch betwijfelt of voor zulk een kabinet een voor zijn fractie aanvaardbare vorm gevonden kan worden.

Mijn verder onderzoek naar de mogelijkheid van de vorming van een extra-parlementair kabinet, samengesteld uit geestverwanten van de genoemde zes partijen, heb ik gemeend te moeten samenvoegen met het onderzoek naar de mogelijkheden, die hieronder in paragraaf 9 en 10 worden behandeld.

8. Ten aanzien van een extra-parlementair kabinet samengesteld uit geestverwanten van de K.V.P., de V.V.D., de A.R.P. en de C.H.U., werden door de voorzitter van de fractie van de V.V.D. zekerheden gevraagd inzake vraagstukken, welke in de bijeenkomsten van de fractievoorzitters van de K.V.P., de V.V.D., de A.R.P., de C.H.U. en D.S.'70 controversieel zijn gebleken.

De fractievoorzitters van de K.V.P., de A.R.P. en de C.H.U. waren echter van oordeel, dat zodanige zekerheden met betrekking tot een extra-parlementair kabinet niet kunnen worden gegeven.

9 en 10. Ten slotte heb ik aandacht gegeven aan:

een (extra-)parlementair kabinet, samengesteld uit geestverwanten van de P.v.d.A., de P.P.R. en D'66, aangevuld met personen, die geacht kunnen worden het vertrouwen in confessionele kring te genieten, en niet-partijgebonden personen, welk kabinet in de visie van de fractie van de P.v.d.A. voor wat de fracties van P.v.d.A., P.P.R. en D'66 betreft, een parlementair karakter zou dragen, doch in de zelfde visie door anderen als extra-parlementair zou kunnen worden beschouwd;

en een extra-parlementair kabinet, samengesteld uit geestverwanten van de K.V.P., de A.R.P. en de C.H.U., alsmede niet of minder partijgebonden personen.

Gelet op de antwoorden, die ik van de voorzitters van de fracties van de P.v.d.A., de P.P.R. en D'66 enerzijds en die van de K.V.P., de A.R.P. en de C.H.U. anderzijds heb ontvangen op mijn vragen met betrekking tot de in paragraaf 7 en de in deze paragraaf vermelde kabinetten, alsmede gelet op de besprekingen, die ik met de desbetreffende zes fractievoorzitters heb gevoerd, heb ik besloten deze zes voorzitters uit te nodigen tot een gezamenlijk gesprek op 29 januari 1973, aan welke uitnodiging zij gevolg hebben gegeven.

Uit de na dit gesprek door mij op 30 januari 1973 ontvangen brieven blijkt, naar het mij voorkomt, dat tussen de fracties van de P.v.d.A., de P.P.R. en D'66 enerzijds en die van de K.V.P., de A.R.P. en de C.H.U. anderzijds een patstelling is ontstaan.

Op grond van mijn onderzoek acht ik het echter niet bij voorbaat uitgesloten, dat een opdracht aan een socialistische formateur zal kunnen leiden tot een voor de meerderheid der volksvertegenwoordiging aanvaardbare uitkomst.

De P.v.d.A. heeft bij de laatstgehouden verkiezingen voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal belangrijke zetelwinst geboekt; haar fractie is de grootste in deze Kamer.

Van de zijde van de fractie van deze partij, alsmede van die van de P.P.R. en van D'66 is blijkens de brieven d.d. 20 januari 1973 opnieuw de aanwijzing van een formateur uit de kring van de P.v.d.A. bepleit.

Overgaande tot mijn advies moge ik – met inachtneming van de formulering van mijn opdracht – U op grond van deze overwegingen, in samenhang beschouwd, aanbevelen thans een vooraanstaand lid van de Partij van de Arbeid uit te nodigen een formatie-opdracht te aanvaarden.

Met gevoelens van bijzondere hoogachting,
van Uwe Majesteit de dienstvaardige

M. RUPPERT.

C

Formatieopdracht aan mr. J. A. W. Burger d.d. 1-2-1973

Het Kabinet der Koningin deelt mede:

H.M. de Koningin heeft hedenmorgen op Paleis Soestdijk mr. J. A. W. Burger ontvangen en hem opgedragen een kabinet te vormen dat geacht kan worden in voldoende mate steun in de volksvertegenwoordiging te zullen ondervinden.

Mr. Burger heeft de Koningin verzocht de opdracht in beraad te mogen houden.

D

's-Gravenhage, 5 april 1973.

Aan

Hare Majesteit de Koningin.

**Verslag van mr. J. A. W. Burger inzake zijn
formatiewerkzaamheden**

Majesteit,

Op 1 februari 1973 hebt U mij opgedragen „een kabinet te vormen dat geacht kan worden in voldoende mate steun in de volksvertegenwoordiging te zullen ondervinden.”

U hebt mij toegestaan deze opdracht in beraad te houden.

Ik heb U regelmatig op de hoogte mogen houden van het verloop der gevoerde besprekingen zowel door middel van persoonlijke gesprekken als langs telefonische weg.

Van de gevoerde besprekingen zijn steeds mededelingen aan de communicatie-media gedaan, terwijl de uitvoerige correspondentie eveneens is gepubliceerd.

Mijn uitgangspunt was de „patstelling”, waartoe informateur Ruppert concludeerde in zijn rapport van 31 januari jl., daaraan toevoegende, dat hij het niet bij voorbaat uitgesloten achtte, dat een opdracht aan een socialistische formateur zal kunnen leiden tot een voor de meerderheid der volksvertegenwoordiging aanvaardbare uitkomst.

De formatie-opdracht vereist met name ook een uitspraak omtrent een toekomst-verwachting, t.w. dat het kabinet in voldoende mate steun in de volksvertegenwoordiging zal ondervinden.

Omtrent de te verwachten mate van steun nu, is bij mij enige twijfel blijven bestaan of die voldoende mag worden geacht.

De omstandigheden, dat de voorzitter van de K.V.P.-fractie op 28 maart jl. met zoveel woorden heeft verklaard, dat de christen-democratische partijen niet in staat zijn een duidelijk alternatief te vormen, alsook in een combinatie met de V.V.D. geen realiseerbaar alternatief te zien, aldus de conclusies van informateur Ruppert bevestigend, nemen het feit niet weg, dat de formatie-formule mij een plicht oplegt, waaraan ik meen niet volledig te kunnen voldoen.

Op grond van het bovenstaande moge ik Uwe Majesteit verzoeken mij te willen ontheffen van mijn formatie-opdracht.

Van Uwe Majesteit
de dienstwillige,

E

**Informatie-opdracht aan mr. A. A. M. van Agt en
prof. dr. W. Albeda dd. 10-4-1973**

Het Kabinet der Koningin deelt mede:

H.M. de Koningin heeft hedenmiddag op het Paleis op de Dam mr. A. A. M. van Agt en prof. dr. W. Albeda ontvangen. Hare majesteit heeft, gezien de thans ontstane situatie, de heren Van Agt en Albeda verzocht te onderzoeken op welke wijze op zo kort mogelijke termijn een kabinet zal kunnen worden gevormd, dat geacht kan worden in voldoende mate steun in de volksvertegenwoordiging te zullen ondervinden.

F

's-Gravenhage, 23 april 1973.

Aan

Hare Majesteit de Koningin.

Verslag van mr. A. A. M. van Agt en prof. dr. W. Albeda omtrent het onderzoek op welke wijze op zo kort mogelijke termijn een kabinet zal kunnen worden gevormd, dat geacht kan worden in voldoende mate steun in de volksvertegenwoordiging te zullen ondervinden

Majesteit,

Op dinsdag 10 april 1973 heeft U ons verzocht „te onderzoeken op welke wijze op zo kort mogelijke termijn een kabinet zal kunnen worden gevormd, dat geacht kan worden in voldoende mate steun in de volksvertegenwoordiging te zullen ondervinden”.

Wij hebben U van de voortgang van dit onderzoek op de hoogte gehouden, zowel per telefoon als in gesprekken die wij, daartoe door U ontvangen, met U mochten voeren.

Gevolg gevend aan het ons gedane verzoek zijn wij begonnen met te onderzoeken, door welke oorzaken de door mr. J. A. W. Burger ondervonden formatiepoging is vastgelopen en of het mogelijk is deze oorzaken alsnog weg te nemen.

In het kader van dat onderzoek hebben wij gesprekken gevoerd met achtereenvolgens de fractievoorzitters van de P.v.d.A., de P.P.R., D'66, de K.V.P., de A.R.P. en de C.H.U.

Vervolgens hebben wij, zulks onder raadpleging van de ex-informateur dr. M. Ruppert en de ex-formateur mr. J. A. W. Burger, een werkdocument opgesteld ten behoeve van besprekingen tussen kandidaat-bewindslieden. Dit werkdocument hebben wij op donderdag 19 april jl. ter kennisneming toegezonden aan de hierboven genoemde fractievoorzitters, daaraan de mededeling toevoegende dat wij – tenzij ons in de loop van die dag ernstige bezwaren tegen het document ter kennis zouden worden gebracht – het ervoor meenden te mogen houden dat (pre)constituerend beraad over het werkdocument geen zwarigheden zal opleveren. Alle geadresseerden hebben op de toezending van het werkdocument gereageerd.

Gelet op de aard van deze reacties alsmede op hetgeen wij hebben bevonden bij het verrichten van peilingen naar de mogelijkheden tot het regelen van de personele problematiek die bij een kabinetsformatie zou kunnen rijzen, zijn wij tot de slotsom gekomen dat thans de stellige verwachting aanwezig is dat een kabinet kan worden gevormd, dat geacht kan worden in voldoende mate steun in de volksvertegenwoordiging te zullen ondervinden.

Wij geven U in overweging de opdracht tot het vormen van een zodanig kabinet te verlenen aan een socialistische en een christen-democratische formateur, waarbij met name aan de heren mr. J. A. W. Burger en dr. M. Ruppert gedacht zou kunnen worden.

Met gevoelens van bijzondere hoogachting
jegens Uwe Majesteit,

de dienstvaardigen,

A. A. M. VAN AGT.

W. ALBEDA.

G

**Formatieopdracht aan mr. J. A. W. Burger en dr. M. Ruppert
d.d. 23-4-1973**

Het Kabinet der Koningin deelt mede:

H.M. de Koningin heeft hedenavond op Paleis Soestdijk de heren mr. J. A. W. Burger en dr. M. Ruppert ontvangen en hun verzocht een kabinet te vormen dat geacht kan worden in voldoende mate steun in de volksvertegenwoordiging te zullen ondervinden.

De heren Burger en Ruppert hebben de Koningin verzocht de opdracht in beraad te mogen houden.

H

's-Gravenhage, 11 mei 1973.
Binnenhof 1

Aan

Hare Majesteit de Koningin

Eindverslag van de formatiewerkzaamheden

Majesteit,

Op maandag 23 april 1973 hebt U ons opgedragen een kabinet te vormen dat geacht kan worden in voldoende mate steun in de volksvertegenwoordiging te zullen ondervinden.

Wij mochten U regelmatig hetzij telefonisch, hetzij in een persoonlijk onderhoud op de hoogte houden van het verloop van de gevoerde besprekingen.

Het uitgangspunt voor onze werkzaamheden werd gevormd door de stellige verwachting van de informateurs, de heren mr. A. A. M. van Agt en professor dr. W. Albeda, dat een kabinet als hiervoor bedoeld, zou kunnen worden gevormd.

Deze verwachting van de beide informateurs steunde op de reacties, die zij hadden ontvangen van de voorzitters van de Tweede Kamerfracties van de P.v.d.A., de K.V.P., de A.R.P., de P.P.R., de C.H.U. en D'66 op het door hen ontworpen werkdocument, alsmede op hetgeen zij hadden bevonden bij het verrichten van peilingen naar de mogelijkheden tot het regelen van de personele problematiek, die bij de kabinetsformatie zou kunnen rijzen.

Op 24 april jl. ontving de tweede ondergetekende evenwel een brief van de voorzitter van de Tweede Kamerfractie van de C.H.U., waarin gepleit werd voor een zetelverdeling, „die meer recht doet aan de getalsverhoudingen in de Tweede Kamer, mede gelet op een bevredigende oplossing van onze zwaarwegende bezwaren met betrekking tot dit werkdocument”.

In overeenstemming met het gevoelen van zijn mede-formateur heeft de tweede ondergetekende op 25 april jl. aan de voorzitter van de Tweede Kamerfractie van de C.H.U. verzocht te willen mededelen „of u er al dan niet mede instemt dat één uwer geestverwanten in het hierboven aangegeven kader deelneemt aan een pre-constituerend beraad over een door de heer Burger en mij te vormen kabinet”.

Ten antwoord op dit verzoek heeft de C.H.U.-fractievoorzitter opgemerkt, dat hij niet de overtuiging heeft kunnen verkrijgen, „dat de zwaarwegende bezwaren, die onzerzijds bestaan tegen een aantal punten in het werkdocument, zeker in de 10 – 6 verhouding, op aanvaardbare wijze tot een oplossing gebracht zullen kunnen worden”, en dat hij derhalve helaas moest mededelen er niet mede in te stemmen, dat één zijner geestverwanten aan het pre-constituerende beraad deelneemt.

Van 24 april tot en met 2 mei jl. hebben wij afzonderlijke besprekingen gevoerd met mogelijke deelnemers aan een pre-constituerend beraad, zoals bedoeld in het werkdocument van de informateurs.

Voorts hebben wij de plaatsvervangende gevolmachtigde minister van Suriname en de gevolmachtigde minister van de Nederlandse Antillen ontvangen, ten einde hun oordeel te vernemen over de keuze van de minister, die belast wordt met de coördinatie van aangelegenheden Suriname en de Nederlandse Antillen betreffende en van de zorg voor de aan Suriname en de Nederlandse Antillen te verlenen hulp en bijstand.

Op 3 mei jl. vond het pre-constituerende beraad onder leiding van de eerste ondergetekende plaats, in welke bijeenkomst het werkdocument van de informateurs is besproken.

De conclusies van dit beraad doen wij U hiernevens toekomen.

Van allen, die door formatie waren uitgenodigd tot deelneming aan de pre-constituerende vergadering, hebben wij be-

richt ontvangen dat de voorzitter van de Tweede Kamerfractie hunner partij hun de toetreding tot het voorgenomen kabinet niet ontraadt.

Bereid hebben zich verklaard zitting te nemen in het te vormen kabinet:

drs. J. M. den Uyl, als Minister-President, Minister van Algemene Zaken;

mr. A. A. M. van Agt, als Vice-Minister-President; Minister van Justitie;

mr. M. van der Stoep, als Minister van Buitenlandse Zaken;

mr. W. F. de Gaay Fortman, als Minister van Binnenlandse Zaken, tevens belast met de coördinatie van aangelegenheden Suriname en de Nederlandse Antillen betreffende en van de zorg voor de aan Suriname en de Nederlandse Antillen te verlenen hulp en bijstand;

dr. J. A. van Kemenade, als Minister van Onderwijs en Wetenschappen;

dr. W. F. Duisenberg, als Minister van Financiën;

ir. H. Vredeling, als Minister van Defensie;

drs. J. P. A. Gruijters, als Minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening;

drs. T. E. Westerterp, als Minister van Verkeer en Waterstaat;

drs. R. F. M. Lubbers, als Minister van Economische Zaken;

mr. T. Brouwer, als Minister van Landbouw en Visserij;

drs. J. Boersma, als Minister van Sociale Zaken;

mr. H. W. van Doorn, als Minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk;

mevrouw mr. I. Vorrink, als Minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne;

drs. J. P. Pronk, als Minister zonder portefeuille belast met ontwikkelingsamenwerking;

de heer F. H. P. Trip, als Minister zonder Portefeuille belast met wetenschapsbeleid en wetenschappelijk onderwijs.

De constituerende vergadering vond hedenmorgen plaats onder voorzitterschap van de tweede ondergetekende. In deze bijeenkomst werden enige afspraken gemaakt van formele en procedurele aard.

Wij mogen U op grond van het vorenstaande in overweging geven:

geen ontslag te verlenen aan mr. A. A. M. van Agt en drs. J. Boersma;

de andere hierboven genoemde personen tot minister te benoemen.

Het is ons bekend, dat U voordrachten zullen bereiken tot benoeming van de volgende personen tot staatssecretaris:

mr. P. H. Kooijmans, tot Staatssecretaris van Buitenlandse Zaken;

mr. L. J. Brinkhorst, tot Staatssecretaris van Buitenlandse Zaken;

de heer W. Polak, tot Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken;

dr. G. Klein, tot Staatssecretaris van Onderwijs en Wetenschappen;

mr. dr. A. Veerman, tot Staatssecretaris van Onderwijs en Wetenschappen;

de heer A. de Goede, tot Staatssecretaris van Financiën;

mr. A. P. J. M. M. van der Stee, tot Staatssecretaris van Financiën;

mr. A. Stemerding, tot Staatssecretaris van Defensie;

mr. J. A. Mommersteeg, tot Staatssecretaris van Defensie;

drs. M. P. A. van Dam, tot Staatssecretaris van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening;

de heer J. L. N. Schaefer, tot Staatssecretaris van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening;

dr. M. H. M. van Hulten, tot Staatssecretaris van Verkeer en Waterstaat;

de heer Th. M. Hazekamp, tot Staatssecretaris van Economische Zaken;

de heer P. J. J. Mertens, tot Staatssecretaris van Sociale Zaken;

de heer W. Meijer, tot Staatssecretaris van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk;

de heer J. P. M. Hendriks, tot Staatssecretaris van Volksgezondheid en Milieuhygiëne.

Over de voordracht aan U met betrekking tot de benoeming van de Staatssecretaris van Justitie vindt nog overleg plaats. Het kwam formateurs niet wenselijk voor met het uitbrengen van hun eindverslag te wachten tot ook deze voordracht gereed is.

Ten slotte willen wij U niet alleen danken voor het in deze en eerdere fasen van de formatie in ons gestelde vertrouwen, doch tevens voor de steun die U ons de afgelopen maanden hebt willen verlenen.

Met gevoelens van bijzondere hoogachting
jegens Uwe Majesteit,
de dienstvaardigen,

J. A. W. BURGER.

M. RUPPERT.

I

Programmagegevens betrekking hebbend op de grondslag van het beleid

KEERPUNT '72

P.v.d.A., D'66, P.P.R.

HOOFDSTUK I – DEMOKRATISERING

1. Het politiek bestel

Regeringsvorming

a. De kiezers behoren te beslissen over de regeringsvorming. Wisseling van kabinet vindt daarom niet plaats dan na verkiezingen. Samenwerkende partijen horen vóór verkiezingen de hoofdlijnen van hun regeringsprogramma en van de samenstelling van een nieuwe regering bekend te maken.

Grondwetswijziging

b. De regering zal binnen twee jaar voorstellen bij de Kamer indienen tot algehele wijziging van de Grondwet, naar aanleiding van de adviezen van de staatskommissie Cals-Donner. Een aparte kiesdrempel wordt niet overwogen. De kiezers stemmen bij dezelfde gelegenheid voor de Tweede Kamer en voor de kabinetsformateur. Voor de Kamerverkiezingen wordt het land verdeeld in distrikten waarin tenminste tien leden worden gekozen. De Eerste Kamer wordt afgeschaft.

Nieuwe voorstellen tot democratisering zullen in studie worden genomen, zoals:

- het recht voor burgers om initiatiefvoorstellen in vertegenwoordigende lichamen te verdedigen, als zij daarvoor een aantal adhesiebetuigingen hebben verworven gelijk aan de kiesdeler;
- een wet waarbij van overheidswege administratieve voorzieningen worden getroffen, die het de partijen gemakkelijker maken ten behoeve van hun kandidaatstelling voorverkiezingen te houden.

Versterking parlement

c. De positie van het parlement wordt versterkt door:

- aanzienlijke vergroting van het budget voor wetenschappelijke en administratieve staf;
- frekwentere toepassing van het enquêterecht, o.m. door opdrachten aan vaste Kamercommissies (b.v. ter controle van economische macht en van de BVD);
- het rapporteren van adviesorganen – zoals de SER, de Raad voor het wetenschapsbeleid e.d. – tegelijkertijd aan regering en aan parlement;
- een budget waaruit opdrachten aan wetenschappelijke instellingen en maatschappelijke groepen kunnen worden gefinancierd om alternatieve voorstellen te ontwikkelen.

Ombudsman, openbaarheid

d. Er komt zo spoedig mogelijk een onafhankelijke ombudsman en een wet op de openbaarheid van overheidsdocumenten. Belangrijke overheidsbeslissingen worden niet genomen dan nadat alle betrokkenen, in beginsel in het openbaar, invloed op de uiteindelijke beslissing hebben kunnen uitoefenen.

Gewesten

e. Op korte termijn wordt een gewestwet tot stand gebracht waarin de centrale overheid een primaire verantwoordelijkheid

voor de gewestvorming draagt. De gewesten, waarvan zowel raad als voorzitter rechtstreeks worden gekozen, nemen taken van het rijk en van de provincies over, terwijl met de gemeenten tot een scherpomlijnde taakafbakening wordt gekomen ter vermijding van dubbeltaken.

Daarnaast wordt de geweststructuur versneld ingevoerd voor die grote agglomeraties waarvoor reeds thans de noodzaak van een geweststructuur is gebleken.

Gemeenten en provincies

f. De gemeentelijke democratie wordt versterkt door bevordering van de bestuurlijke decentralisatie (gekozen wijken en stadsdeelraden met een eigen budget), verkiezing van de burgemeester en versterking van de gemeenteraden door passende honorering van de leden en verbetering van de uitrusting.

Voordat er een grondwetswijziging komt waarbij het mogelijk wordt gemaakt dat burgemeesters en provinciale commissarissen door de burgers worden gekozen, krijgen gemeenteraden en Provinciale Staten in ieder geval een in de wet vastgelegd recht van aanbeveling ten aanzien van de te benoemen personen.

Havenschappen

g. De havenschappen (Delfzijl, Vlissingen en Terneuzen) worden gedemocratiseerd.

Passief kiesrecht

h. Het recht tot het in gedeeltelijke dagtaak uitoefenen van openbare functies wordt voor alle werknemers wettelijk geregeld.

Opeenhoping functies

i. Er komt een verbod op combinatie van openbare functies in één persoon, zoals b.v. het burgemeester- en kamerlidmaatschap.

2. Het bedrijfsleven

Toezicht van de gemeenschap

a. Een verandering van de kartelwetgeving maakt het mogelijk fusies te verbieden. Daardoor kan ook worden opgetreden tegen samenvoegingen van ondernemingen die op heel verschillend terrein werkzaam zijn (zgn. konglomeraten). Het parlement krijgt een beter inzicht in de economische machtsverhoudingen door het werk van een daartoe uit te rusten commissie uit het parlement (zie onder 1c).

Ook op Europees nivo zal op een dergelijke regeling worden aangedrongen.

Bij grote banken en bij de grootste ondernemingen benoemt het parlement een commissaris die in het bijzonder toeziet op de behartiging van het gemeenschapsbelang en daarover jaarlijks verslag uitbrengt aan het parlement. Ondernemingen met meer dan 50 werknemers of met een balanstotaal van meer dan f 5 miljoen kunnen niet langer „besloten” zijn. Aan het proces van omzettingen van N.V.'s in B.V.'s kan zo een halt worden toegevoerd.

Verzekeringswezen

b. De overheid stelt regels vast en houdt toezicht op de doelmatigheid van alle organisaties die onder controle staan van de verzekeringskamer.

Ondernemingsraden

c. De ondernemingsraad zal uitsluitend bestaan uit door het personeel gekozen leden.

Aktief en passief kiesrecht komt er voor iedereen die in de onderneming werkt, ongeacht diensttijd. Ondernemingsraads-

leden krijgen de bevoegdheid de stukken in te zien die nodig zijn voor de vervulling van hun functie.

Werknemers of hun vertegenwoordigers dienen steeds tijdig geïnformeerd te worden over ontwikkelingen in hun bedrijf.

Voor ingrijpende besluiten (wijziging van produktie, fusie, sluiting, bestuursbenoeming, belangrijke investeringen en verandering van de juridische vorm van de onderneming) en voor de uitgangspunten van het personeelsbeleid is overeenstemming met de ondernemingsraad vereist, met de mogelijkheid van beroep.

De ondernemingsraad verantwoordt zich regelmatig in bedrijfsvergaderingen. Ook op werknivo krijgen werknemers inspraak in voor hen ingrijpende beslissingen. Een Europees statuut dient hetzelfde te regelen voor de Europese onderneming.

Kommissarissen

d. De werknemers krijgen tenminste evenveel invloed op de samenstelling van de raad van commissarissen als andere belanghebbenden gezamenlijk. Het aantal kommissariaten bij zelfstandige ondernemingen, dat in één persoon verenigd kan zijn, wordt beperkt. De beloning van iedere kommissaris wordt gepubliceerd.

Experimenten

e. De overheid bevordert, te beginnen in bedrijven waarin zij zelf deelneemt, experimenten met nieuwe vormen van beheer en bestuur van ondernemingen, zoals zelfbestuur door degenen die in de onderneming werken. Bij dienstverlenende overheidsbedrijven wordt geëxperimenteerd met beheersvormen waarbij de gebruikers betrokken zijn.

Waar mogelijk komen er in overheidsdiensten en -bedrijven soortgelijke regelingen als bepleit in par. 2c voor de particuliere ondernemingen.

Bedrijvenwerk

f. Er komt meer ruimte voor het bedrijvenwerk. Iedere werknemer, ook bij de overheid, kan zonder gevaar voor represailles zijn mening geven met betrekking tot bedrijfszaken. Vakbondskaderleden krijgen dezelfde bescherming tegen ontslag, degradatie of overplaatsing als ondernemingsraadsleden thans hebben. Een onderzoek wordt ingesteld naar de mogelijkheden voor de werknemer arbeidstaken te weigeren waartegen hij principiële bezwaren heeft.

Stakingsrecht

g. Het stakingsrecht is een onvervreemdbaar recht. Een nieuwe wet waarborgt dit recht, ook voor ambtenaren. Het Europees Sociaal Handvest wordt zo spoedig mogelijk bekrachtigd.

3. De menselijke verhoudingen

Man en vrouw

a. Man en vrouw dienen op gelijkwaardige wijze deel aan het maatschappelijk leven te hebben. De overheid ontwikkelt een beleidsplan, waarin o.m.:

- de werkgelegenheid in de part-time sektor zowel voor mannen als voor vrouwen wordt uitgebreid; de overheid geeft zelf het voorbeeld en stimuleert hiertoe het bedrijfsleven;
- goede en naar draagkracht te betalen kindercentra ter beschikking worden gesteld, nader uitgewerkt via een wettelijke regeling op de kinderverblijfplaatsen;
- de belastingen op inkomens zodanig worden gewijzigd, dat met inachtneming van het draagkrachtbeginsel vrouw en man individueel worden aangeslagen;
- de her- en bijscholingsmogelijkheden worden uitgebreid.

Abortus

b. De strafbaarstelling van zwangerschapsverbreking door artsen wordt opgeheven. Dezelfde regels en waarborgen gelden als voor iedere andere medische ingreep.

Recht van de patiënt

c. Op medisch gebied heeft de konsument (patiënt) het recht kennis te nemen van en goedkeuring te verlenen aan de risico's van de voorgenomen behandeling, met inbegrip van de uitwerking, aard en samenstelling van medicijnen. Arts, apotheker en fabrikant hebben dit recht te honoreren.

Het C.O.C.

d. Aan het C.O.C. wordt onmiddellijk rechtspersoonlijkheid verleend.

Verdovende middelen

e. De voorlichting over de gevolgen van het gebruik van verdovende en stimulerende middelen, alsmede het wetenschappelijk onderzoek naar de achtergronden van dat gebruik, wordt bevorderd. De handel in gevaarlijke middelen, voor zover niet als geneesmiddelen gebruikt, is een ernstig misdrijf. Voor de overige middelen komen soortgelijke regelingen als voor sterk alcoholhoudende dranken. De handel in deze middelen, buiten deze regelingen om, blijft strafbaar. Verslaafden krijgen een toereikende sociaal-medische behandeling.

Buitenlandse werknemers

f. Werving van buitenlandse werknemers zal in mindere mate plaatsvinden. In dit verband wordt de beloningsstructuur van onaantrekkelijk werk in ons land zodanig verbeterd dat evenwicht op de arbeidsmarkt wordt bereikt. Buitenlandse werknemers en hun gezinnen in Nederland hebben recht op kwalitatief dezelfde levensomstandigheden als Nederlanders (humanitaire rechten, huisvesting, opleiding, enz.).

De financiering van de maatregelen die hiertoe moeten leiden, komt uit een heffing op het bedrijfsleven. De overheid bepaalt de besteding van deze gelden.

g. De Nederlandse investerings- en herstruktureringpolitiek, handelspolitiek en de ontwikkelingshulp worden mede gericht op de bevordering van de werkgelegenheid in de landen van herkomst van de buitenlandse werknemers.

Vreemdelingenbeleid

h. Er komt meer rechtszekerheid voor vluchtelingen en voor andere vreemdelingen die in Nederland asiel vragen. Gedurende de eerste jaren van hun verblijf zullen zij over zodanige voorzieningen kunnen beschikken, dat zij zo spoedig mogelijk zelfstandig kunnen worden (o.a. taalkursus, tussentijdse bijstand, voorlopige huisvesting, om- en bijscholing, aanpaste arbeidsbemiddeling).

Strafrecht

i. Strafbaarstelling van ongewenst gedrag wordt zoveel mogelijk teruggedrongen. De schadelijke gevolgen voor het slachtoffer van een delikt worden bij voorkeur weggenomen door hulpverlening en schadevergoeding. Vrijheidsstraffen worden zoveel mogelijk vervangen door met het inkomen oplappende vermogensstraffen en andere sankties. Aan de getindeerden wordt een behoorlijke rechtspositie gewaarborgd.

Rechtshulp

j. Het recht – waaronder ook de beroeps- en procedeer-mogelijkheden – moet voor ieder zo doorzichtig mogelijk zijn. De rechtshulp aan de burgers wordt verbeterd door de oprichting van juridisch-maatschappelijke dienstcentra en door

wegneming van de financiële barrières. De overheid en semi-overheidsinstanties geven bij alle beslissingen die zij aan individuele burgers toesturen aan of, en zo ja hoe, daartegen in beroep kan worden gegaan.

Privacy

k. Er komt een algemene wet op de databanken (met name ten aanzien van de persoonsadministratie) voordat de centrale persoonsadministratie wordt ingevoerd. Iedere burger krijgt het grondrecht alle gegevens die de overheid over hem heeft, te kennen en zo nodig te corrigeren. Uitzonderingen hierop worden bij de wet geregeld.

Meerderjarigheid

l. De algemene meerderjarigheid wordt verlaagd tot 18 jaar.

Woonwagenbeleid

m. Het woonwagenbeleid wordt gericht op de uitrusting van kleinere kampen.

Oorlogsvervolgden

n. Voor oorlogsvervolgden blijft het streven gericht op een pensioenregeling die recht doet wedervaren aan hun bijzondere positie.

HOOFDSTUK II – WELZIJN

1. Onderwijs

Algemeen

a. Onderwijs en opvoeding zijn van beslissend belang voor de toekomst van onze samenleving en de plaats van de mensen erin.

Een vooruitstrevend onderwijsbeleid is er daarom op gericht dat het onderwijs, behalve tot ontwikkeling van kennis, vaardigheden en creativiteit, leidt tot solidariteit en tot het vermogen democratisch besef tot gelding te brengen.

Financiële en maatschappelijke omstandigheden en sekse mogen geen hinderpaal zijn om aan onderwijs deel te nemen. Voor alle deelnemers worden gelijke ontwikkelingskansen geschapen, afgestemd op hun persoonlijke vermogens. Uitgangspunt van het te voeren beleid is, dat onderwijs en vorming gemeenschapsvoorzieningen zijn, die in principe ten laste van de algemene middelen komen.

Er komt op grond van het bovenstaande een nationaal ontwikkelingsplan voor het onderwijs. Dit samenhangend geheel is gericht op een voortdurende inhoudelijke, organisatorische en structurele vernieuwing (met name vanuit de scholen) en op doelmatigheid in onderwijskundige en financiële zin. Onderdeel van het plan zal een financierings- en een prioriteiten-schema zijn, dat in overleg met betrokkenen zal worden opgesteld en periodiek wordt bijgesteld.

De kwaliteit van het onderwijs wordt verbeterd door toepassing van de resultaten van mede door de overheid bevorderde experimenten op het gebied van onderwijsvernieuwing (b.v. doorbreking van het jaarklassensysteem en een brede middenschool).

In verband daarmee wordt de opzet van een landelijk netwerk van voorzieningen voor begeleiding, ontwikkeling, plannings- en onderzoek van het onderwijs, in nauwe samenwerking met goed opgezette initiatieven in de scholen en de opleiding ter hand genomen. Ter ondersteuning van het te voeren beleid wordt een bureau voor de planning en ontwikkeling van het gehele onderwijs opgericht.

Vernieuwing en democratisering

b. Voor de vernieuwing en democratisering van het onderwijs komen er maatregelen die:

- vooruitlopend op de samenvoeging van kleuter- en basis-onderwijs, experimenten in die richting bevorderen;
- een ruimere toewijzing waarborgen van onderwijzend personeel en andere noodzakelijke voorzieningen in wijken of gebieden die in sociaal-kultureel opzicht achtergesteld zijn;
- leiden tot het verder verminderen van het aantal leerlingen per groep of per klas bij het kleuter- en basisonderwijs; met voorrang voor sociaal-kultureel achtergestelde gebieden en voor onderwijsvernieuwingssituaties;
- de opleiding en de verplichte her- en bijscholing van alle onderwijsgeevenden op elkaar afstemmen, mede gericht op genoemde vernieuwingen;
- vooruitlopend op volledig kosteloos onderwijs voorrang geven aan het afschaffen van het kleutergeld en aan de geleidelijke afschaffing van het schoolgeld voor het voortgezette onderwijs;
- het oprichten van scholengemeenschappen, waarin het bevoor- en algemeen voortgezet onderwijs zijn samengebracht bevorderen; de verlenging van de brugperiode bewerkstelligen;
- leerplicht voor het kleuteronderwijs invoeren, waarbij bij voorkeur niet de leeftijd, maar de schoolrijpheid als maatstaf geldt.

Werkende jongeren

c. Uitbreiding van de gedeeltelijke onderwijsplicht tot tenminste twee dagen per week voor 15- en 16-jarigen en één dag voor 17-jarigen in 1975.

De voorzieningen voor onderwijs en vorming voor werkende jongeren worden zodanig opgezet en ontwikkeld dat zij kunnen bijdragen tot de vernieuwing van het onderwijs in zijn geheel en kunnen opgaan in een nieuw onderwijsstelsel. Om de opvang mogelijk te maken worden met spoed personele, ruimtelijke en overige voorzieningen uitgebreid. De deelneming van meisjes aan onderwijs en vorming zal worden gestimuleerd. De arbeids- en leerovereenkomst worden ontkoppeld.

Herstructurering

d. Het wetenschappelijk en het hoger beroepsonderwijs worden geherstructureerd. Op experimentele basis wordt een begin gemaakt met de opheffing van de onderwijskundige en bestuurlijke scheiding van deze vormen van onderwijs.

De herstructurering wordt gebaseerd op herprogrammering van de studie. Daarbij worden experimenten zowel met betrekking tot vorm en inhoud als met betrekking tot de bestuursstructuur mogelijk gemaakt en bevorderd.

e. Er wordt zo spoedig mogelijk een planningssysteem ingevoerd, waarbij de onderwijsinstellingen een maximale inbreng wordt gegarandeerd en de doorzichtigheid en de parlementaire controle op de besluitvorming worden veiliggesteld.

Regulering van de studentenaantallen is alleen dan aanvaardbaar, wanneer zij berust op betrouwbare cijfermatige ramingen en goede voorlichting.

Een capaciteitsuitbreiding zal daarop worden afgestemd, terwijl daarnaast de aanwezige capaciteit beter zal worden gebruikt.

f. Op grond van de herprogrammering komt in overleg met de betrokkenen verkorting van de cursusduur tot stand, die niet uniform behoeft te zijn.

g. Onderwijs en onderzoek moeten waar mogelijk samengaan. Er komt geen drastische verschuiving van onderzoek naar buiten-universitaire instituten.

Kollegegeld

h. De kollegegeldverhoging wordt ongedaan gemaakt, terwijl geleidelijk een systeem kan worden ingevoerd van vol-

ledige vergoeding van kosten van studie en levensonderhoud van alle studerende bij het wetenschappelijk en hoger beroepsonderwijs. Afhankelijk van het eigen inkomen dat na de studie wordt verworven vindt gehele of gedeeltelijke terugbetaling plaats.

Medebestuur

i. De overheid bevordert het medebestuur van onderwijsinstellingen door medewerkers, leerlingen en ouders, respectievelijk medewerkers en studenten, onder meer door het wegnemen van wettelijke belemmeringen.

Permanente edukatie

j. Er komen, in samenhang met het cultuurbeleid, wettelijke regelingen die bevorderen dat iedereen de gelegenheid krijgt zich gedurende zijn hele leven verder te ontwikkelen, te vormen, bij en om te scholen. Er vindt, o.m. als onderdeel van c.a.o.'s, een geleidelijke invoering van edukatieve verlofperiodes plaats. De voorbereiding van de daarvoor noodzakelijke voorzieningen, zowel in het onderwijs zelf als door middel van edukatieve centra, edukatieve omroep, open universiteit e.d., wordt met spoed ter hand genomen.

2. Wetenschapsbeleid

Wetenschappelijk onderzoek en industriële vernieuwing

a. Het zeer kostbare speur- en ontwikkelingswerk van overheid, bedrijven en universiteiten maakt een samenhangend beleid nodig, waarin de overheid toetsende en sturende bevoegdheden heeft.

Openbaarheid van de doelstellingen wordt bevorderd. Er komt een verbeterde taakstellende begroting van overheidsuitgaven voor wetenschappelijk onderzoek, waarbij het parlement de doelstellingen toetst.

In de uitgaven ten behoeve van het onderzoek vindt een zekere verschuiving plaats ten gunste van de sociale wetenschappen. De bestedingen voor speur- en ontwikkelingswerk binnen het bedrijfsleven kunnen worden gestimuleerd, dan wel afgeremd, op grond van de betekenis die deze bestedingen hebben voor het maatschappelijk welzijn.

Raad voor het wetenschapsbeleid

b. Binnen het kader van de taakstellende begroting die het parlement heeft goedgekeurd stelt de Raad, gehoord de betrokkenen, een programma voor wetenschappelijk onderzoek aan de overheidsinstellingen ter goedkeuring aan de minister voor.

De Raad heeft een coördinerende functie ten aanzien van onderzoek gedaan aan universiteiten en hogescholen. De Raad adviseert de overheid inzake technische opdrachten die van overheidswege worden verstrekt aan de industrie (energievoorzieningen, telefonie, waterzuivering).

Ter bevordering van de zo noodzakelijke democratisering van het wetenschappelijk onderzoek worden ook andere groeperingen dan wetenschapsbeoefenaars (of wetenschappelijke instellingen) uitdrukkelijk uitgenodigd projecten of vraagstukken die wetenschappelijke bestudering of begeleiding behoeven, aan de Raad voor te leggen.

Toekomstonderzoek

c. Er komt een onafhankelijk nationaal centrum voor toekomstonderzoek, gefinancierd door de overheid. Het heeft tot taak wetenschappelijke informatie te verkrijgen en te verstrekken omtrent toekomstige ontwikkelingsmogelijkheden van de maatschappij. Het verstrekt deze informatie aan personen, bedrijven en instellingen.

Het bevordert op deze wijze mede de discussie van groepen en partijen over alternatieve ontwikkelingen van de samenleving om een democratische keuze daartussen mogelijk te

maken. Er wordt een raad ingesteld die regering en parlement adviseert omtrent de sociale en psychologische consequenties, op een termijn van vier à vijf jaar, van de technologische en economische ontwikkelingen in de samenleving.

Binnen een Europees verband dient openheid van research-resultaten te worden nagestreefd. Naast de afstemming van plannen met landen met een gelijkwaardig wetenschappelijk potentieel, dient de samenwerking met landen met een gebrek aan wetenschappelijk potentieel te worden bevorderd.

3. Cultuur- en welzijnsbeleid

Algemeen

a. De rijksoverheid heeft op het hele terrein van het beleid tot taak het welzijn – de ontwikkeling van creativiteit, kritische zin, politieke bewustwording en ontspannen samenlevingsverhoudingen – te bevorderen.

Bij een deel van dit beleid – het welzijnswerk en cultuurpolitiek – wordt door middel van wetgeving een gedecentraliseerd doch samenhangend beleid bevorderd.

Een wettelijk financieringssysteem gaat het huidige subsidiestelsel vervangen. In dit verband vindt een veiligstelling plaats van de financiering van activiteiten in het kader van permanente vorming, jeugd- en jongerenwerk, kunstbeleid, recreatie, sociale dienstverlening, samenlevingsopbouw, bejaardenzorg en beleid ten aanzien van gehandicapten.

De ontwikkeling van een gedecentraliseerd welzijnsbeleid en de bevordering van een doelmatig functioneren van maatschappelijke en culturele voorzieningen wordt opgedragen aan gemeenten en/of gewesten.

Deze krijgen tot taak de voorbereiding van het welzijnsbeleid, een systematische inschakeling van de bevolking bij de beleidsvoorbereiding, realisering van wettelijk vastgestelde basisvoorzieningen en een deskundige ondersteuning van de programmering. De voorgestelde organisatie beoogt verder een herstructurering van de uitvoeringsorganen, waardoor een doelmatige werkwijze en een integratie van beleidsinstrumenten in het welzijnswerk wordt bereikt, gericht op mensen in hun directe sociale omgeving.

Binnen het kader van landelijke uitgangspunten en prioriteiten beschikken de gemeenten over een budget voor de financiering van welzijnsactiviteiten.

Wijkcentra

b. Met inspraak van de bevolking worden in woonwijken en buurten centra ontwikkeld voor voorlichting, advies, juridische, sociale en medische dienstverlening aan de burgers in het algemeen en aan jeugdigen, bejaarden, gehandicapten en ouders van jonge kinderen in het bijzonder. In deze centra, tevens ontmoetingsruimten voor de bevolking, is eveneens plaats voor creatieve vrijetijdsbesteding en ontwikkelingsactiviteiten.

Op stedelijk en/of gewestelijk nivo kunnen deze centra beschikken over een instrument voor begeleiding en advisering. Ze krijgen een budget waarover zij zelf kunnen beschikken.

Nagegaan wordt hoe, in het bijzonder door samenwerking met het onderwijs, een gemeenschappelijk beleid kan worden gevoerd met betrekking tot onder meer de accommodatie en de harmonisatie van school- en vakantietijden.

Recreatie

c. Er wordt een gekoördineerd recreatiebeleid ontwikkeld op basis van een meerjarenplan, waarbij voorzieningen in of bij stedelijke woongebieden met voorrang tot ontwikkeling worden gebracht. Er komt een algemene kampeervet, die de rechtspositie van de rekreatant verbetert, o.a. door prijsvoorschriften. Bovendien wordt de mogelijkheid tot het inrichten van kampeerterrainen verruimd.

De overheid zal bevorderen dat oudheidkundige objecten van culturele waarde, alsmede natuurschoon zoveel mogelijk in stand zullen worden gehouden en dienstbaar worden gemaakt aan het recreatie- en leefpatroon van de bevolking.

Jeugdbeleid

d. Het jeugdbeleid (o.a. buurt- en clubhuizen) wordt gericht op het bevorderen van de maatschappelijke zelfstandigheid van de jongeren. De instelling van een landelijk informatie- en documentatiecentrum wordt bevorderd.

De kinderbescherming wordt geïntegreerd in het welzijnsbeleid en in dat kader geherstructureerd.

Kunstbeleid

e. De overheid verleent voorrang aan die verschillende activiteiten op het terrein van creatieve en musische zelfwerkzaamheid en amateuristische kunstbeoefening die voor een zo groot mogelijk aantal mensen toegankelijk zijn. Bij het onderwijs wordt een ruime plaats ingeruimd voor expressie en musische vorming.

f. Als onderdeel van een kunstbeleid tot regeling van de maatschappelijke positie van de kunstenaars worden bij de vormgeving en aankleding van woonwijken en gebouwen beeldende kunstenaars naast bewoners aanzienlijk meer ingeschakeld dan thans het geval is.

g. Vernieuwingen en verbeteringen en experimenten ten aanzien van inhoud en organisatie van het kunstonderwijs worden in dezelfde mate bevorderd als de meer gevestigde kunstvormen.

Publiciteitsmedia

h. De overheid waarborgt een beleid voor de massamedia dat een gevarieerde meningsuiting via alle publiciteitsmedia mogelijk blijft maken; de Omroepwet wordt herzien.

De taak en functie van de NOS worden opnieuw bekeken. Er wordt gezocht naar betere criteria ter verdeling van de zendtijd.

De drempel voor het verlenen van zendtijd aan nieuwe omroepen wordt verhoogd.

Er komen regionale en/of plaatselijke radio- en t.v.-omroepen, te verzorgen door onafhankelijke, niet commerciële organen.

Op technisch, administratief, sociaal en juridisch gebied vindt coördinatie plaats met de landelijke omroeporganisaties.

Radio en t.v. staan mede ten dienste van vormen van open onderwijs. Vorm en inhoud van de reclame worden aan nadere regels onderworpen om misleiding uit te bannen.

Sportbeleid

i. Er komt een nationaal sportbeleid ter bevordering van de sport als actieve en passieve recreatie, met landelijke planning van de noodzakelijke voorzieningen en rijksbijdragen in stichtingskosten en exploitatiekosten van sportakkommodaties.

Daarbij genieten voorzieningen ten behoeve van de zgn. breedtesportbeoefening voorrang boven topsportakkommodaties.

De maatschappelijke begeleiding van de topsport wordt gestimuleerd.

Bejaardenbeleid

j. Het bejaardenbeleid is erop gericht bejaarden zoveel mogelijk zelfstandig in hun eigen omgeving te laten wonen. Daartoe wordt de dienstverlening uitgebreid. De capaciteit van goede verzorgings- en verpleegtehuizen wordt zodanig uitgebreid, dat iedere bejaarde die een dergelijke verzorging nodig heeft, geplaatst kan worden. Het opnamebeleid wordt centraal, onder toezicht van de overheid, gevoerd.

Voor oudere werknemers en gepensioneerden worden speciale voorzieningen getroffen, zodat zij de gelegenheid hebben bij de maatschappelijke ontwikkeling betrokken te blijven en hun sociale betrekkingen in stand te houden, ter voorkoming van isolement en eenzaamheid.

Gehandikaptten

k. Bijzondere aandacht dient te worden besteed aan maatregelen die de algehele integratie van gehandikaptten in de samenleving bevorderen en die het de gehandikaptten mogelijk maken zoveel mogelijk weer aan het normale leven deel te nemen. Financiële en morele steun wordt verleend aan de organisaties van gehandikaptten, omdat deze een waardevolle aanvulling kunnen betekenen op hetgeen al door andere organisaties en instellingen ten behoeve van hen wordt gedaan.

Erkend wordt het recht op inspraak en waar mogelijk op medezeggenschap van de organisaties van gehandikaptten op alle nivo's van overleg en beleidsbepaling, voor zover zij als gehandikaptten daarbij betrokken zijn.

HOOFDSTUK III - WELVAARTSVERDELING IN NEDERLAND

1. Inkomens

Laagstbetaalden

a. Het wettelijk minimumloon stijgt sneller dan het gemiddelde loon. De normuitkeringen krachtens de Algemene Bijstandswet worden gelijk aan het netto-minimumloon.

De leeftijd waarop men recht krijgt op het minimumloon wordt geleidelijk verlaagd tot 21 jaar.

Gelijke beloning mannen en vrouwen; werkende jeugd

b. Er komt een gelijke beloning (lonen, pensioenkosten e.d.) voor mannen en vrouwen voor gelijkwaardige arbeid.

In de komende vier jaar wordt een begin gemaakt met een gefaseerde afschaffing van jeugdlonen. De arbeidssituatie van de werkende jeugd wordt verbeterd door:

- verbod op overwerk;
- verbod van tariefwerk;
- uitbreiding jeugdvakantie tot 5 weken;
- maximaal 8-urige arbeidsdag;
- actieve sociale en medische begeleiding vanaf de introductie in het bedrijf.

Werkloze werknemers

c. Er komt voor werkloze werknemers een loonsuppletie- en garantieregeling overeenkomstig het advies van de Raad voor de Arbeidsmarkt. Bij voorrang wordt aandacht gegeven aan de positie van de oudere werknemers en aan de jeugdwerkloosheid.

Vermogensaanwasdeling

d. Er komt een wettelijke regeling van verplichte vermogensaanwasdeling (uit de overwinst overeenkomstig het SER-advies) waardoor de betrokken werknemers de zeggenschap krijgen over een groeiend deel van het in het bedrijfsleven geïnvesteerde vermogen. Overwogen wordt deze regeling mede te koppelen aan pensioenvoorzieningen.

2. Pensioenen

A.O.W. en A.W.W.

a. Het gehuwdenpensioen van de A.O.W. en het hoogste A.W.W.-pensioen stijgen totdat deze in 1973 gelijk zullen zijn aan het huidige netto-minimumloon vermeerderd met de aanpassing aan de welvaartsgroei. De overige A.O.W.- en A.W.W.-pensioenen worden evenredig verhoogd.

Andere pensioenen

b. Er komt een wettelijke regeling voor een aanvullend waardevast of welvaartsvast pensioen voor iedereen (dus ook zelfstandigen), die op den duur (zo mogelijk in 10-15 jaar) voor ieder, tezamen met de A.O.W., bij volledige deelnemingstijd een pensioen van tenminste 70% van het laatst verdiende arbeidsinkomen waarborgt. Hierbij wordt een maximum van het arbeidsinkomen in aanmerking genomen. De reeds opgebouwde pensioenaanspraken bij verandering van betrekking dienen tenminste waardevast te zijn.

De beleggingen zullen meer dan tot nu toe rechtstreeks aan de verzekerde ten goede komen, zowel in de kollektieve sfeer (woningbouw) als in de partikuliere sfeer (verstrekking van hypothekaire leningen aan individuele verzekerden en financiering van investeringen van zelfstandigen).

De wijze van financiering van de aanvullende pensioenverzekering (waarbij voorlopig wordt uitgegaan van een combinatie van kapitaaldeckings- en omslagstelsel) zal nader worden onderzocht. Het is niet uitgesloten dat de definitieve vorm van de verzekering op lange termijn uitsluitend door kapitaaldekking plaatsvindt. De organen die de verzekering uitvoeren zullen voldoen aan wettelijke voorwaarden met betrekking tot doelmatigheid, beheer en inspraak van de verzekerden. De verzekerden zullen, met inachtneming van het voorgaande, zoveel mogelijk de vrije keus hebben van verzekeringsinstelling. Er komt een wettelijke regeling teneinde de mogelijkheid om eerder of later met pensioen te gaan te verruimen.

Hiermee zullen tot 1977 geen extra aanspraken op de loonsom gemoeid mogen zijn.

3. Sociale voorzieningen

Volksverzekering arbeidsongeschiktheid

a. Er komt een volksverzekering tegen arbeidsongeschiktheid, die geldt voor werknemers, zelfstandigen en de van jongsafaan gehandicapten. Zolang de uitkeringsnormen in de huidige W.A.O. voor de werknemers hogere uitkeringen geven, blijft het bestaande systeem gehandhaafd.

Ziekfonds

b. Er komt geen eigen risico in de ziektenfondsverzekering.

Gezinssubsidies

c. Gestreefd wordt naar de uiteindelijke vervanging van het bestaande stelsel van kinderbijslagen en kinderaftrek bij de loon- en inkomstenbelasting door één regeling van gezinssubsidie. De financiering van het levensonderhoud voor studeren/ten wordt losgemaakt van dit stelsel van gezinssubsidie.

Er komt een voorziening voor leerplichtige werkende jongeren in de sfeer van de gezinssubsidies.

Om een versnelde verbetering van de sociale voorzieningen en het aanvullend pensioen mogelijk te maken worden de totale bestedingen op het gebied van de kinderbijslagen en kinderaftrek geleidelijk verminderd, maar zó dat de lagere inkomensgroepen niet in inkomen achteruit gaan.

Vereenvoudiging

d. De sociale verzekeringen worden vereenvoudigd door betere coördinatie en door invoering van de premies der volksverzekeringen in de belastingtarieven.

4. Gezondheidszorg

Voor de organisatie van de gezondheidszorg en de kwaliteit daarvan is de overheid uiteindelijk verantwoordelijk. Dit vergt een nationaal stelsel van gezondheidszorg om integratie van de taakuitoefening van alle gezondheidswerkers te verzekeren. De structuur van de centra van medische dienstverlening zal

worden onderworpen aan stringente overheidscontrole, die gestalte krijgt in een Wet Gezondheidsvoorzieningen.

De coördinatie met betrekking tot de voorzieningen in deze wet vastgelegd, wordt met een duidelijke bepaling geformuleerd en geregeld.

De overheid dient een norm van doelmatig beheer en planning aan te geven en als criterium te hanteren in een erkenningsbeleid. In het kader van het bovenstaande dienen de volgende maatregelen te worden getroffen:

- uitbreiding van de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten tot een algemene volksverzekering voor gezondheidszorg met premies naar draagkracht;
- totstandkoming van een doelmatig geheel van voorzieningen (waaronder gezondheidscentra en groepspraktijken) onder verantwoordelijkheid van en gefinancierd door het rijk;
- afschaffing van het onderscheid tussen zgn. partikuliere en ziekenfondspatiënten en van de huidige toepassing van de klasseverschillen;
- verlening van vrije keuze van verzekeringsinstelling, onder strenge voorwaarden van doelmatig beheer en bestuursstructuur;
- beheersing van de top-inkomens die verdiend worden in de gezondheidszorg; specialisten en daarmee gelijk te stellen para-medische specialisten binnen het ziekenhuis zullen in loondienst werkzaam zijn;
- vaststelling van een vestigingsbeleid voor artsen, zonder dat dit dient te leiden tot dwangmaatregelen;
- strengere toezicht op farmaceutische producten ten aanzien van kwaliteit en prijs;
- democratisering van het bestuur en het beheer van de verschillende voorzieningen; de overheid zorgt ervoor dat de konsument in ruime mate inspraak heeft in alle sectoren en instellingen van de gezondheidszorg, die bij de uitvoeringsorganisatie betrokken zijn.

5. Landbouw en middenstand

Algemeen

a. Door de toenemende schaalvergroting verkeren duizenden ondernemers in moeilijkheden. Daarom is een beleid noodzakelijk waardoor de betrokkenen, ook op langere termijn gezien, uitzicht hebben op bestaanszekerheid, zowel economisch als sociaal.

Overheidskredieten

b. Vakbekwame ondernemers op economisch gezonde bedrijven kunnen aanspraak maken op passende kredietregelingen en tijdelijke overheidsdeelneming in de financiering.

Verzekeringen

c. Door een sluitend stelsel van verzekeringen wordt de sociale positie van de kleine ondernemer gelijkwaardig aan die van werknemers. Er komt een wettelijke regeling voor een aanvullend pensioen voor iedereen, een volksverzekering arbeidsongeschiktheid en een algemene volksverzekering voor gezondheidszorg met premie naar draagkracht. Voor zelfstandigen komen er voorzieningen die het mogelijk maken dat pensioenreserveringen gebruikt kunnen worden voor investeringen.

Afvloeiing en herscholing

d. De regelingen voor afvloeiing en herscholing van hen die de landbouw of het kleinbedrijf verlaten worden op een sociaal verantwoord peil gebracht of gehandhaafd.

Mededingingsbeleid

e. In het mededingingsbeleid wordt de positie van het kleinbedrijf tegenover het grootbedrijf versterkt. Van fabri-

kanten en handelaars wordt een open prijsstelling verlangd waardoor al te grote kortingsverschillen worden tegengegaan.

De b.t.w.

f. Vereenvoudiging van het b.t.w.-stelsel ten behoeve van kleinhandel en ambacht wordt in studie genomen.

Voorzieningen bij stadsvernieuwing

g. Ten behoeve van ondernemers die bij stadsvernieuwing tijdelijk in moeilijkheden komen worden van rijkswege speciale maatregelen getroffen.

Landbouwbeleid E.E.G.

h. Het gemeenschapslandbouwbeleid van de EEG dient gericht te zijn op het gelijk maken van de concurrentievoorzwaarden zowel in EEG-verband als op wereldschaal.

Landinrichtingswet

i. De Ruilverkavelingswet wordt vervangen door een Landinrichtingswet, waarin de algemene beginselen van de ruimtelijke ordening voorop staan en waarin ook andere welzijnsfactoren, zoals de bescherming van het milieu, een plaats krijgen. In gebieden waar de eisen van landschapsverzorging en natuurbescherming beperkingen opleggen aan de agrarische productie, worden vergoedingsregelingen getroffen.

Grondbank

j. De grondbank groeit in het kader van de Landinrichtingswet (voorzands Ruilverkavelingswet) uit tot een belangrijk instrument van agrarisch en overig niet-stedelijk grondbeleid en -beheer.

HOOFDSTUK IV – FINANCIEEL-EKONOMISCH BELEID

1. Algemeen

a. Om de inflatie te bestrijden, werkloosheid tegen te gaan, goede gemeenschapsvoorzieningen te waarborgen en de lasten rechtvaardig te verdelen is, zowel op korte als op middellange termijn, beheersing nodig van de bedrijfsinvesteringen, van het particuliere verbruik en van de overheidsbestedingen.

b. Over de nauwkeurige verhoudingen in de ontwikkeling van de verschillende grote bestedingscategorieën en over de omstandigheden en voorwaarden waaronder deze ontwikkeling zich voltrekt voert de regering diepgaand overleg met organisaties van werknemers, werkgevers, zelfstandigen en consumenten, met dien verstande dat een meer dan evenredige groei van de overheidsbestedingen wordt gewaarborgd.

Dit overleg dient bij voorkeur te leiden tot een sociaal contract dat – zo mogelijk meerjarige – afspraken bevat over o.a. de inkomens- en prijsontwikkeling. Ook over de uitgangspunten van dit overleg zal tussen parlement en regering een gedachtenwisseling plaatsvinden.

c. Het program van uitbreiding van de sociale voorzieningen (A.O.W., A.W.W., volksverzekering arbeidsongeschiktheid) en het aanvullend pensioen gaat gepaard met aanmerkelijke kostenverhoging. Matiging van het particuliere verbruik moet daarom komen van de zgn. primaire inkomens.

Om een versnelde verbetering van de sociale voorzieningen mogelijk te maken, worden de totale bestedingen op het gebied van de kinderbijslagen en kinderaftrek geleidelijk verminderd, maar zo dat de lagere inkomensgroepen niet in inkomen achteruit gaan.

d. De noodzakelijke matiging van de loonstijging is alleen aanvaardbaar wanneer:

- het beleid zich tevens op controleerbare wijze richt op de niet-c.a.o.-lonen en op andere inkomens (winsten, dividenden, renten, huren en pachten, honorariavrije beroepen);
- de hogere inkomens (boven ± f 30 000 reël gelijk blijven of achteruitgaan. In dit kader past het verhogen van de lonen voor een deel met gelijke bedragen in plaats van procenten;
- de prijzen in het algemeen niet verder stijgen dan verdedigbaar is op grond van doorberekening van zgn. externe kosten en van loonsverhogingen die de produktiviteitsstijging te boven gaan.

e. De ruimte voor bedrijfsinvesteringen en voor particulier verbruik wordt in toenemende mate bestemd voor voorzieningen tot herwinning en behoud van een schoon en leefbaar milieu.

2. De overheid

Prioriteiten, bezuinigingen

a. De groei van de overheidsbestedingen zal in het bijzonder gericht zijn op volkshuisvesting, onderwijs en welzijn, milieubeheer en ontwikkelingssamenwerking. Daartegenover staan beperkingen, onder meer op defensie, ruilverkavelingen, wegebouw en waterstaatwerken.

Doelmatigheid

b. Enige beperking van uitgaven kan ook voortvloeien uit een versterkt kritisch onderzoek naar de werkwijze van de overheidssector. Dit onderzoek zal zich richten op:

- de interne organisatie van rijk, provincies, gemeenten en andere lichamen;
- de voortdurende toetsing van bestaande en nieuwe overheids-taken op doelmatigheid en nuttigheid.

Daartoe wordt de Algemene Rekenkamer beter bewerk-tuigd.

Organisatieburo's worden ingeschakeld bij de doorlichting van overheidslichamen.

De rapporten van aanbeveling van bovengenoemde organisaties worden aan het parlement aangeboden en zijn openbaar.

In de overheidsbouw wordt soberheid betracht: het accent ligt daarbij op dienstverlening en niet op representatie.

Grotere mobiliteit van personeel tussen de departementen wordt bevorderd.

Rijk en gemeenten

c. Er komt een zodanige herziening van de financiële verhouding tussen het rijk en de gemeenten, inclusief de doeluitkeringen, dat de gemeenten de verantwoordelijkheid voor hun taken beter kunnen dragen.

3. Belastingen en premieheffing

Loon-, inkomsten- en vennootschapsbelasting

a. Om de stijgende overheidsuitgaven te financieren zal de druk van de vennootschapsbelasting en van de loon- en inkomstenbelasting toenemen. Wat deze laatste betreft wordt de drukverzwaring die automatisch optreedt als het reële inkomen groeit, niet ongedaan gemaakt, behoudens optrekking van de belastingvrije voet.

In hoeverre een mogelijke extra opbrengst wegens prijsstijging wordt behouden, beslist het parlement van jaar tot jaar. Het maximumtarief wordt verhoogd, mede met het doel de inkomensgelijkheid te bevorderen.

Omzetbelasting

b. Ook een zekere verhoging van de omzetbelasting zal in de periode tot en met 1976 onvermijdelijk zijn, mede gelet op harmonisatie in de EEG. Het tijdstip van deze verhoging wordt zorgvuldig aangepast aan de algemene economische situatie.

Er komt een nieuw hoogste tarief b.t.w. of een andere heffing, te vergelijken met de verbruiksbelasting op auto's. Mede daardoor zal geprobeerd worden het gebruik van milieu-vervuilende en grondstoffenverkwistende producten te beteugelen.

Openbaarheid

c. Inkomens en vermogens zijn openbaar.

Vermogens- en suksessiebelasting

d. Er komt een oplopend tarief in de vermogensbelasting en een belasting op vermogenswinsten. De suksessierechten worden herzien, waarbij de verhoging van de opbrengst mede zal afhangen van een onderzoek, in hoeverre rekening is te houden met de vermogenspositie van de verkrijger.

Aftrekposten

e. Er komen stringenter bepalingen inzake zgn. aftrekposten voor de belastingen, o.a. voor representatie en reiskosten. Studie is nodig ten aanzien van het fiscaal beleid met betrekking tot de rente-inkomsten en rente-uitgaven.

4. Investeringsbeleid

Meldingsplicht

a. Er komt een meldingsplicht voor investeringen boven een bepaald bedrag.

Hierdoor krijgt de overheid inzicht in de toekomstige ontwikkeling van bedrijven, bedrijfstakken en regio's en wordt het haar mogelijk een toereikend beleid te voeren met betrekking tot de arbeidsmarkt en industriële vestigingen.

Strukturbeleid

b. Er wordt een strukturbeleid gevoerd waarin prioriteit wordt gegeven aan investeringen in sectoren:

- die passen in een betere internationale arbeidsverdeling;
- die gericht zijn op herwinnen en behoud van het milieu en op een zuinig beheer van de grondstoffen.

Selektief investeren

c. Er wordt een stelsel van selektieve heffingen en vergunningen ingevoerd op investeringen. In beginsel worden heffingen en vergunningen gekombineerd. De hoogte van de heffingen kan afhangen van het gebied waarin geïnvesteerd wordt. Voor een doelmatige besteding van de bouwcapaciteit blijft de utiliteitsbouw boven een bepaald bedrag aan een vergunningenstelsel gebonden.

Grote beleggers

d. De overheid krijgt de bevoegdheid voorschriften te geven voor de bestemming van beleggingen van verzekeringsmaatschappijen, banken en pensioenfondsen.

De beleggers ontvangen een normale rentevergoeding.

Stimuleringsbeleid

e. In het stimuleringsbeleid valt het aksent op infrastrukturele investeringen. Financiële steun van de overheid aan bedrijven in stimuleringsgebieden wordt gebaseerd op een onderzoek naar de maatschappelijke kosten en baten, en niet op overwegingen van privaat-economische rentabiliteit.

Voorts wordt de nadruk gelegd op overheidsdeelneming e.d. in plaats van subsidies.

Regionale industrialisatie

f. Er komt een ontwikkelingsmaatschappij voor de regionale industrialisatie (ORI) met eigen financieringsmiddelen, die haar activiteiten in het bijzonder richt op economisch zwakke gebieden, in de eerste plaats het Noorden en Zuid-Limburg.

Door middel van deze maatschappij dient o.a. te worden gestreefd naar een flexibel beleid van direkte deelneming door de overheid in het partikuliere bedrijfsleven.

Desgewenst dient deze maatschappij zelf industrieën op te richten. Er wordt een verplaatsingskostenregeling ingevoerd voor personen die vanuit de Randstad naar stimuleringsgebieden verhuizen om daar een functie te aanvaarden.

Bodemschatten

g. In nieuwe regelingen tot winning en verkoop van bodemschatten wordt gestreefd naar een zo groot mogelijke opbrengst voor de gemeenschap. Het aandeel en de zeggenschap van de overheid worden daarop afgestemd; zonodig vindt exploitatie geheel door de overheid zelf plaats.

5. Konsumentenbeleid

Er komen wetten of andere regelingen ter bestrijding van misleidende reclame en van agressieve verkoop (o.a. voor beleggingsfondsen) en ter bevordering van:

- informatieve etikettering;
- vermelding van effectieve rente voor leningen, zowel in aanprijzing als in kontrakten;
- standaardisering van prijs- en hoeveelheidsaanduidingen, verpakkingsdatum of uiterste verbruiksdatum;
- effectieve controle op de uitvoering van het elektriciteitsbesluit ten aanzien van de elektrische veiligheid van de producten;
- verlenging van garantietermijnen van duurzame verbruiksgoederen.

In de SER wordt een konsumentenvertegenwoordiging opgenomen.

De verticale prijsbinding wordt voor alle goederen verboden.

Het kartelregister wordt openbaar.

HOOFDSTUK V – WONEN

1. Het bouwprogramma

Het totale bouwprogramma omvat zowel de nieuwe als de ingrijpend verbeterde woningen. Volgens dit programma stijgt het aantal nieuwe en ingrijpend verbeterde woningen dat in gebruik genomen wordt, tot tenminste 170.000 in 1977. Daarnaast zullen met kracht het achterstallig onderhoud en de kwaliteitsverbetering van nog bruikbare woningen ter hand worden genomen.

De keuze van woningtypes (hoog- of laagbouw, kwaliteit, grootte en dus ook prijsklasse) wordt gebaseerd op de uitkomsten van verbeterd woningbehoefteonderzoek.

Het uitgangspunt is voorlopig dat het nieuwbouwprogramma voor zeker 80 % uit goedkope woningen bestaat. Dat wil zeggen: zoveel worden er gebouwd door gemeenten of woningbouwcorporaties (al dan niet met woningwetvoorschotten gefinancierd) of zijn vergelijkbare huur- of koopwoningen.

Het percentage van het nieuwbouwprogramma dat door gemeenten en woningbouwcorporaties wordt gebouwd, wordt opgevoerd. Tenminste 25.000 woningen worden met een aan-

vangshuur van hooguit f 150,- per maand (in prijzen van 1972) gebouwd in de zgn. noodgebieden.

Een centrale inventarisatie van wat er gebouwd is zorgt ervoor dat projecten die goed hebben voldaan, vaker worden herhaald. Nieuwe woningen worden in de komende 4 jaar zoveel mogelijk gebouwd waar dat gewenst is wegens de doelstellingen van het ruimtelijke ordeningsbeleid; en in het kader daarvan vooral in de noodgebieden. Er komt geen nieuwbouw op plaatsen met ernstige milieuhinder. Nieuwe, meer gevarieerde woonvormen worden gestimuleerd. Het aantal als experiment gesubsidieerde huizen stijgt tot 5 à 10.000 per jaar. Een groter deel hiervan dan thans wordt gebouwd in de sociale sektor.

Voordat de uitkomsten van het woningbehoefte-onderzoek bekend zijn worden jaarlijks tenminste 30.000 bejaardenwoningen en andere kleine woningen voor personen met bijzondere woonbehoeften gebouwd. Ten aanzien van hen mag er bij de bouw en de toewijzing van woningen geen diskriminatie zijn. Hun woningen worden zoveel mogelijk opgenomen in de overige bebouwing.

In plannen voor nieuwbouw en stadsvernieuwing komen de noodzakelijke wijkvoorzieningen (scholen, wijkgebouwen, gezondheidscentra, e.d.) gelijktijdig tot stand.

2. Vernieuwing van de steden

Gezien de bijzondere problemen in de oude stadswijken wordt grote aandacht gegeven aan de vernieuwing van de steden.

Er komt vóór 1976 een Wet op de Stadsvernieuwing, die o.a. tot het volgende leidt:

- extra financiële steun aan gemeenten in verband met de hoge kosten van nieuwbouw en woning- en wijkverbetering, aankoop van grond en opstellen en verbetering van het voorzieningennivo;
- de verplichting om stadsvernieuwingsplannen voortaan vergezeld te laten gaan van een overzicht van de sociale en financiële gevolgen van de maatregelen ten behoeve van de bevolking, o.a. voor de herhuisvesting;
- speciale regelingen voor middenstanders en kleine bedrijven die door het verval van een buurt of door stadsvernieuwing in moeilijkheden komen; hogere verhuiskosten-vergoedingen voor huurders;
- snellere procedures voor de stadsvernieuwing, zoals de ont-eigeningsprocedure in het belang van de volkshuisvesting;
- een plicht voor eigenaren om verbeteringen aan te brengen of door de gemeente te laten aanbrengen (gedoogplicht);
- uitkering aan de huurders van een zodanig deel van de totale schadeloosstelling die de overheid bij aankoop of onteigening betaalt, als overeenkomt met wat de huurder voor eigen rekening heeft aangebracht.

Voordat deze wet er is worden op zeer korte termijn noodgebieden aangewezen. Daarin worden zoveel mogelijk de in de wet te nemen maatregelen versneld toegepast.

Woningverbetering krijgt een sterk verhoogde prioriteit. Afbraak van nog goede woningen wordt drastisch beperkt. Alle bestaande en toekomstige saneringsplannen worden in samenspraak met de bewoners kritisch bezien op hun sociale en financiële gevolgen.

3. Huren en subsidies

De huur van woningen

a. Het huur- en subsidiebeleid voorgesteld in de nota-Udink, dat zou leiden tot een extra huurverhoging ineens van 20% en een jaarlijkse huurstijging gekoppeld aan de bouwkostenstijging, wijzen wij af. In plaats daarvan zal een nieuw huur- en subsidiestelsel worden ingevoerd waarbij subsidies per

woning (de zgn. objectsubsidies) toegekend worden waar dat doeltreffend is, met name in de zgn. noodgebieden.

De exploitatiekosten van nieuwe woningen worden gedurende de eerste jaren van de bewoning belangrijk verlaagd. De kostprijs wordt namelijk anders berekend: het voordeel van inflatie en waardestijging valt de exploitant niet langer dubbel ten deel.

Bij deze nieuwe berekening (de zgn. dynamische kostprijsberekening) wordt de aanvangshuur vastgesteld mede op basis van het rendement van uit te geven indexleningen. Het verschil tussen de nieuwe aanvangskostprijs en de aanvangshuur die volgens het nu geldende stelsel gevraagd zou worden, blijft de komende 4 jaar in het algemeen overbrugd door subsidies. Door toepassing van de nieuwe berekening, in combinatie met indexleningen, kan een lager bedrag nodig zijn voor objectsubsidies.

Deze blijven echter nodig om het aanbod te stimuleren, in het kader van het ruimtelijk beleid, bij hoge kosten voor de verwerving en het bouwrijp maken van gronden en bij experimentele woningbouw.

Door de politiek die de nieuwe regering voert inzake de inflatiebestrijding zullen de algemene prijsindex en de huren voor woningen waarvoor de nieuwe berekening geldt, jaarlijks met niet meer dan 6% stijgen. De aanvangshuren van nieuw gebouwde woningen worden in harmonie gebracht met die van de al bestaande nog gesubsidieerde nieuwbouw. Woningen waarvan de gemeente heeft vastgesteld dat ze gebreken hebben die de bewoonbaarheid ernstig schaden, krijgen geen huurverhoging, zolang die gebreken niet zijn verholpen.

Individuele woonsubsidie

b. De regeling voor individuele subsidies wordt uitgebreid tot alle huurwoningen en gaat ook de koopwoningen omvatten. Hierdoor is gegarandeerd dat bewoners met een inkomen gelijk aan het minimumloon, niet meer dan 1/10 van hun belastbaar inkomen hoeven te verwonen. Voor mensen met een inkomen tot de welstandsgrens stijgt dit deel tot 1/6. Deze regeling heeft geen betrekking op zeer dure woningen. De verrekening vindt plaats door de belastingdienst.

Huurwetgeving

c. De bestaande regelingen voor huurharmonisatie en huur-liberalisatie worden afgeschaft en vervangen door een regeling waardoor de minister van volkshuisvesting de bevoegdheid krijgt om de huurverhogingen aan een maximum te binden. Voor de huur- en koopprijzen van onroerend goed (b.v. huizen, bedrijfspanden, grond) komt er een wettelijke regeling zoals de Prijzenwet, waardoor de prijzen in de hand gehouden kunnen worden. Daardoor kan ook de nieuwe huurberekening voor woningen voorgeschreven worden. Nagegaan wordt of de reserveringsplicht voor onderhoud en verbetering, die al geldt voor de woningwetwoningen, uitgebreid moet worden tot alle huurwoningen.

4. Woningtoewijzing en doorstroming

De gemeenten behoren de bevoegdheid om woningen toe te wijzen en te vorderen te behouden. Deze bevoegdheid wordt opnieuw ingevoerd in de gebieden waar de Woonruimtetwet reeds buiten werking is gesteld.

De Woonruimtetwet wordt gemoderniseerd.

Daarbij vindt een verruiming van de vorderingsmogelijkheden plaats, b.v. ten aanzien van woningen die aan de bestaande huursektor worden onttrokken en als „tweede woning” worden gebruikt.

De rijksoverheid krijgt de bevoegdheid, vooruitlopend op de gewestvorming, speciale distributiegebieden aan te wijzen door hiertoe aan een groep van gemeenten een gemeenschappelijke regeling op te leggen.

Zolang goedkope woningen schaars zijn, moet de overheid een zo goed mogelijk gebruik van het woningbestand nastreven.

Daarom wordt een doorstromingsheffing ingevoerd voor huurders en eigenaar-bewoners met een inkomen boven de welstandsgrens en met woonlasten minder dan 10% van hun belastbaar inkomen.

Bij deze heffing geldt een maximum, gelijk aan de jaarlijkse exploitatiekosten van een nieuw te bouwen vervangende woning.

De verrekening vindt eveneens door de belastingdienst plaats.

De doorstroming wordt verder bevorderd door de hypotheekgaranties van de overheid voor de aankoop van bestaande woningen voor eigen bewoning uit te breiden.

5. Financiering

De financiering van het nieuwbouw- en woningverbeteringsprogramma wordt door de overheid veiliggesteld door:

- voldoende woningwetbouw; hiertoe zal aan het begin van elk begrotingsjaar het beleid erop gericht zijn 50% van de in aanbouw te nemen woningen met woningwetleningen te financieren. De minister van volkshuisvesting krijgt de machtiging dit percentage halverwege het jaar te verlagen of te verhogen indien dit naar zijn oordeel geen gevaar oplevert voor de realisatie van het bouwprogramma resp. daarvoor noodzakelijk is.
- het in ruime mate verlenen van leninggaranties door het rijk, met name voor de woningbouwcorporaties;
- de invoering van een wettelijke regeling die financiële instellingen kan verplichten tot deelneming in de woningbouw (al dan niet via de overheid) tegen een normaal rendement waarbij een monopoliewinst wordt uitgesloten.

Er wordt tevens een speciaal financieringsfonds opgericht, in het bijzonder werkzaam voor de woningbouwcorporaties, dat over voldoende financiële middelen kan beschikken doordat het fonds zelf al dan niet met rijksgaranties leningen uitschrijft. Hierbij behoudt de overheid de verantwoordelijkheid ten aanzien van de vraag wáár, wanneer en door wie wordt gebouwd. De gemeenten worden gesteund bij het verwerven en bouwrijp maken van gronden, in het bijzonder bij de stadsvernieuwing, door voor-financiering door de Bank voor Nederlandsche Gemeenten.

6. Het bouwbedrijf

De overheid behoort een grote invloed te krijgen op de werkzaamheden van de bouwondernemingen en de zgn. ontwikkelingsmaatschappijen, vooral door zelf grondaankopen te verrichten. Bij de door deze maatschappijen te ontwikkelen projecten wordt de inspraak van de bevolking gewaarborgd.

Het doelmatig bouwen wordt bevorderd door normalisatie, standaardisatie en coördinatie, alsmede door een verplichte uniformiteit van gemeentelijke bouwvoorschriften. De overheid zal de toekenning van financieringsmiddelen en subsidies mede hanteren om kostenverlaging te stimuleren. De monopolievorming met name bij de productie van bouwmaterialen, zal worden bestreden. Er komt een herziening van de regels van mededinging bij aanbesteding. De normen en de controle op de kwaliteit van woningen worden verbeterd (b.v. ten aanzien van geluidshinder en warmteisolatie).

7. Zeggenschap en bescherming

Er komen maatregelen gericht op:

- vorming van gekozen huurdersraden per complex woningen, met reële bevoegdheden;
- democratisering van de woningbouwcorporaties, o.a. door afschaffing van de stichtingsvorm en door opneming van daartoe strekkende bepalingen in de voorwaarden tot erkenning;

- opneming van vertegenwoordigers van huurders in de huuradviescommissies, eventueel naast vertegenwoordigers van de vakbeweging;
- betere bescherming van huurders (waaronder kamerbewoners): te denken valt o.a. aan instelling van huurkamers bij de kantongerechten en aan uitbreiding van de werkzaamheden van huuradviescommissies tot servicekostenkwesties;
- betere bescherming van kopers van woningen, b.v. door een regeling die hun de nodige waarborgen geeft tegen de risico's die zij bij de aankoop van een nieuwe woning met betrekking tot ernstige bouwgebreken lopen;
- bestrijding, op zeer korte termijn, van de misstanden bij huurkoop van onroerend goed.

Nagegaan wordt of het zinvol is financiering, eigendom en exploitatie van woningen te scheiden.

HOOFDSTUK VI - LEEFBAARHEID

Ons leefmilieu wordt bedreigd. Het besef daarvan is in het afgelopen jaar verder gegroeid. Om Nederland leefbaar te houden en de onrustbarende toegenomen vervuiling en belasting van het milieu terug te dringen is een samenhangend beleid nodig op het gebied van:

ruimtelijke ordening, verkeer en vervoer, woningbouw en bedrijfsvestiging, bevolkingspolitiek, energieverbruik en milieuhygiëne.

1. Ruimtelijke ordening

Doelstellingen

- Een betere regionale spreiding van bevolking, werkgelegenheid en welzijnsvoorzieningen;
- bundeling van de stedelijke beschouwing; handhaving van open ruimten;
- een grotere integratie van woon- en werkgebieden, behalve waar sprake is van bedrijven die overlast kunnen veroorzaken;
- versterking van de woonfunctie van de binnensteden;
- veiligstellen van natuurgebieden, o.a. Veluwe, Mergelland, IJsselmeer.

Instrumenten

Wetgeving

a. De minister die belast is met de ruimtelijke ordening zal, als eerstverantwoordelijke voor de verwezenlijking van genoemde doelstellingen, een actief gebruik moeten maken van zijn wettelijke bevoegdheden.

Voor de vaststelling van ruimtelijke ordeningsplannen van nationale betekenis (nationale bestemmingen) wordt een nieuwe wettelijke procedure ingevoerd.

De openheid en inspraak van de bevolking bij ruimtelijke ordeningsplannen in het algemeen (bestemmingsplannen, stadsvernieuwing e.d.) worden, in het bijzonder bij de beleidsvoorbereiding, gegarandeerd. De individuele beschermingsprocedures worden verkort. De procedures voor goedkeuring door de hogere overheid van bestemmingsplannen en nieuwbouwplannen worden vereenvoudigd.

Grondpolitiek

b. De financiële en wettelijke mogelijkheden om de grond in gemeenschappshanden te brengen worden sterk uitgebreid, allereerst in gebieden voor sanering, nieuwbouw, plattelandse-constructie en recreatie. Speculatie in onroerend goed (grond, oude pandjes) wordt uitgebannen. De waardestijging van onroerend goed die het gevolg is van overheidsactiviteiten valt

toe aan de gemeenschap. De waardering bij onteigening gebeurt op grondslag van de gebruikerswaarde. De overheid heeft het voorkeursrecht bij alle verkopen van onroerend goed dat, krachtens een wettelijke regeling, bestemmingsplan of bouwplan, deel uitmaakt van een stadsvernieuwing of -uitbreiding, plattelandsrekonstruktie, wegenplan of recreatiegebied. Er wordt gestreefd naar een landelijk uniform beleid voor de uitgifte van grond voor woningbouw en industrievestiging.

Stedelijke uitbreidingen

c. Er wordt een nationaal beleid voor stads- en dorpsuitbreidingen ontworpen, teneinde alle ongewenste stedelijke uitbreidingen (b.v. in het groene hart van de randstad) een halt toe te roepen. Daarbij zullen ook voorzieningen worden getroffen voor de „overloop” uit de grote stedelijke gebieden.

Spreiding rijksdiensten

d. Het beleid gericht op spreiding van de rijksdiensten wordt in overleg met de daarbij betrokkenen met kracht voortgezet. Om de bevolkingsdruk op de Haagse agglomeratie te doen afnemen, wordt een plan ontwikkeld om rijksdiensten over te plaatsen naar enkele kernen in stimuleringsgebieden, zoals bijv. het Noorden en Zuid-Limburg.

Bij het spreidingsbeleid wordt gestreefd naar doeltreffende maatregelen zowel inzake de sociale en financiële begeleiding van alle betrokkenen als inzake structurele problemen die in de Haagse agglomeratie kunnen ontstaan.

Zee- en luchthavens

c. Gezien de toenemende betekenis van ruimtetekort en milieu-overlast is een beperking van de groei van de ontwikkeling van zeehavens en luchtvaart onvermijdelijk.

Er komt een nationaal plan voor de ontwikkeling en spreiding van activiteiten van onze zeehavens en de daarop gerichte industriële bedrijvigheid, rekening houdend met de milieu-overlast.

Schiphol wordt niet verder uitgebreid. De aanleg van een aanvullende tweede luchthaven is slechts gewenst om taken van Schiphol en van enkele regionale luchthavens (Zestienhoven, Welschap) over te nemen.

Internationaal overleg gericht op verhoging van de bezettingsgraad van de vliegtuigen wordt met kracht nagestreefd.

De gemeenteraden van gebieden gelegen binnen de aanvliegroutes worden bij de ontwikkeling van nieuwe plannen tijdig geraadpleegd ten aanzien van essentiële wijzigingen in het gebruik van bestaande en de aanleg van nieuwe luchthavens.

Een nationaal verkeers- en vervoersplan

f. Het verkeers- en vervoersbeleid volgt niet slaafs de prognoses, maar wordt afgestemd op de doelstellingen van het ruimtelijk beleid. Dat betekent o.a. dat paal en perk gesteld wordt aan de auto-explosie in de stedelijke gebieden en een plan wordt ontwikkeld waarin bevordering van het openbaar vervoer centraal staat:

- opstelling van een infrastructuurplan dat een drastische uitbreiding van het railnet (met name in de stedelijke gebieden) en het busnet (met name ook in dunbevolkte gebieden) veilig stelt;
- beperking van het partikuliere autoverkeer in de stadscentra en bevordering van de taxi als vorm van individueel openbaar vervoer;
- opstelling van een nationale vervoersrekening waarbij alle maatschappelijke kosten en baten van alle vervoerstakken (inclusief de gevolgen voor stadsplanning, ziekenhuisbouw, justitieel apparaat e.d.), worden berekend en met elkaar in evenwicht gebracht;
- als eerste stap wordt een Algemeen Verkeersfonds opgezet ter financiering van de investeringen voor de wegeaanleg en het openbaar vervoer en ter bestrijding van de exploita-

tiekosten van het openbaar vervoer; er komt een prioriteitenverschuiving van wegeaanleg naar investeringen in het openbaar vervoer;

- invoering van een heffingenstelsel als voeding van dit fonds, waarbij met name aan de partikuliere weggebruiker de maatschappelijke kosten die hij veroorzaakt worden toegerekend. Passagiersafstotende tariefsverhogingen bij het openbaar vervoer worden vermeden. De huidige concessiegebieden voor het streekvervoer zijn verouderd en krijgen een andere organisatorische opzet in samenhang met andere vervoersvormen;
- ook bij het nationale en internationale goederenvervoer over rail, weg en water kan niet langer uitsluitend worden gerekend met het bedrijfseconomisch winstprincipe, maar worden (gelet ook op het toenemend vervoer van gevaarlijke stoffen) ook maatschappelijke factoren als milieu, veiligheid, ruimtegebrek in het beleid betrokken;
- er komt een Verkeersveiligheidsdienst met als eerste taak de aanpassing van het bestaande wegennet binnen en buiten de bebouwde kom aan de modernste eisen van verkeersveiligheid (met name de scheiding van ongelijke verkeerssoorten);
- er komt een verplichte periodieke autokeuring, alsmede een regeling van de rijtscholen; algemene invoering van maximum- en minimumsnelheden en stringente controle op de bepalingen voor rij- en rusttijden van beroepschauffeurs;
- er wordt een stad aangewezen waar met hulp van de rijksoverheid vérgaande experimenten worden uitgevoerd op het gebied van beperking van het partikulier en stimulering van het openbaar vervoer;
- bevordering van het gebruik van de fiets als middel van vervoer wordt nagestreefd; daarmee wordt ook bij de aanleg van wegen, tunnels e.d. rekening gehouden;
- de verkeerswetgeving wordt zodanig herzien dat overheden effectiever tegen parkeeroverlast kunnen optreden.

2. Milieubeleid

a. Instrumenten

- In principe is vervuiling verboden.
- Helaas kan echter niet iedere vorm van milieubederf verboden worden of door een investering worden hersteld.
- Normen worden gesteld (met de daarbij behorende controle) die moeten voorkomen dat „betalen” gezien wordt als een vrijbrief voor „vervuilen”.
- Er worden heffingen ingesteld die vervuilende werkwijzen en eindproducten die bij gebruik of wegwerping vervuilende werking hebben, in economische zin onaantrekkelijk maken. („De vervuiler betaalt een remmingsheffing.”) Deze heffingen stimuleren de inspanning om vervuiling, die weliswaar binnen de norm valt, verder terug te dringen. De kosten van overheidsinvesteringen en -exploitatie van milieuherstel en milieubescherming worden o.a. via verontreinigingsheffingen verhaald op de veroorzakers. („De vervuiler betaalt een bestemmingsheffing.”)
- De methoden der heffingen en van een stelsel van verboden en vergunningen vullen elkaar aan.

b. Milieubeheer en wetgeving

- De overheid stelt een voortschrijdend vijfjarenplan voor het milieubeheer op.
- Aan bepaalde bedrijven kan de plicht opgelegd worden een materialen- en energieboekhouding bij te houden, die aan de overheid ter inzage moet worden verstrekt.
- De waterzuivering dreigt te stagneren door tekortkomingen in de bestuurlijke organisatie. Hierin wordt voorzien door wetwijziging.

● Er komen:

- een wet tegen de bodemverontreiniging en ter bescherming van het grondwater;
- een wet tegen de geluidshinder;
- een wet afvalmaterialen, waarin stappen worden gezet ter invoering van de kringloopproductie;
- een nieuwe mijnwet, waarin de bezwaar- en beroepsprocedure bij opsporings- en winningsvergunningen beter geregeld worden. Zo nodig worden lange voorbereidingstermijnen overbrugd door korte-termijnwetten.

● Er komen heffingen op en strengere voorschriften voor het gebruik van bestrijdingsmiddelen in de landbouw. Persistente bestrijdingsmiddelen mogen noch gebruikt, noch gefabriceerd, noch verhandeld worden.

● Er komt een wettelijke regeling ten aanzien van nationale landschapsparken waarbinnen de landbouwmethoden worden gebonden aan beperkingen die schade aan het milieu uitsluiten.

c. Milieu: beleidsmaatregelen

- De Waddenzee en de Waddeneilanden worden tot een beschermd Europees natuurgebied verklaard. Verdere aantasting wordt voorkomen.
- De inpolderingswerkzaamheden van de Markerwaard worden opgeschort, tot een nadere besluitvorming omtrent de bestemming van dit gebied heeft plaatsgehad.
- Er komt een nieuwe Delta Commissie, waarin zowel technische deskundigen als biologen, ekologen en economen vertegenwoordigd zijn. Deze commissie dient te onderzoeken op welke wijze de eisen van de bescherming tegen stormvloedrampen en van het behoud van het natuurlijke milieu zijn te combineren. Hangende dit onderzoek worden de afsluitingswerkzaamheden in de mond van de Oosterschelde getemporeerd en zo nodig gestaakt.
- Op iets langere termijn wordt door de minister, belast met de zorg voor het milieu, een verbijzondering van de resultaten van de systeem-analyse voor Nederland voorbereid.
- De mogelijkheid wordt geschapen om experimentele leefgemeenschappen te stichten, waarin wordt gezocht naar de leefwijze en technologie voor een stabiele en in het milieu geïntegreerde samenleving.

d. Watervernieuwing

- Er komt een heffing op fosfaathoudende wasmiddelen, om het gebruik af te remmen en de ontwikkeling van fosfaatloze wasmiddelen te bevorderen. Binnen enkele jaren wordt het gebruik geheel verboden.
- Er komt een landelijk vuilplan voor de verwerking van vaste en vloeibare afvalstoffen. Gestreefd wordt naar hergebruik; indien dat niet mogelijk is, moeten verbranden, storten, produktiewijziging of stopzetting van de produktie tegen elkaar afgewogen worden.
- Er vinden geen boringen plaats in zoetwaterbekkens en in beschermde gebieden.
- Voor zover bij het bouwen van afvalwaterzuiveringsinstallaties niet direkt een zgn. fosfaatverwijderingstrap wordt ingebouwd, moet in de installatie hiervoor ruimte worden gereserveerd.

e. Luchtvervuiling

- Een heffing op sterk zwavelhoudende brandstof wordt versneld ingevoerd.
- Bij de uitvoering van het thans voorbereide saneringsplan voor Rijnmond zal voorrang worden gegeven aan de smogbestrijding en zullen installaties met uit het oogpunt van stank en smog niet verbeterbare processen, worden gesloten.

f. Bodemverontreiniging

- „Statiegeld” wordt geheven op bepaalde duurzame gebruiksvoorwerpen (auto's, wasautomaten e.d.) en op smeerolie, om herhaald gebruik van grondstoffen te bevorderen. Het gebruik van statiegeld-verpakkingen wordt gestimuleerd. Lozingen diep in de bodem worden verboden.

g. Geluidshinder

Er komt strengere controle op geluidshinder door voertuigen en een verbod op supersoon vliegen boven Nederland.

h. Energietechniek

- Fossiele brandstoffen, met name olie en aardgas, zijn niet onbeperkt voorradig. Het is daarom urgent een begin te maken met een zodanige inrichting van de economie dat de exponentiële groeikurve van het verbruik van deze grondstoffen wordt gebogen. Het gebruik van kernenergie brengt naast het nimmer geheel te elimineren gevaar van nucleaire besmetting als gevolg van rampen, het nog niet opgeloste probleem met zich van het veilig opslaan van de afgewerkte, maar nog sterk radioactieve splijtstof, gedurende een periode van circa 1000 jaar. Daarom is het dringend nodig na te gaan in hoeverre het mogelijk is nog enkele decennia de elektriciteitsvoorziening met fossiele brandstoffen veilig te stellen, en afhankelijk van de resultaten daarvan eventueel de ontwikkeling van kernenergiecentrales op te schorten, teneinde intussen de bovengenoemde problemen op te lossen.
- Een zuiniger gebruik van de konventionele brandstoffen kan worden gerealiseerd door het invoeren van heffingen, b.v. door het invoeren van een getrappt tariefstelsel bij het gebruik van elektriciteit. Naast het directe doel, te weten het afremmen van energiegebruik, kunnen deze heffingen ten doel hebben het met de produktie of konsumptie van energie gepaard gaande milieubedrijf te bestrijden en het ontwikkelen van „schone” energiebronnen (b.v. zonne-energie) te bevorderen.
- Reklame die het verbruik van elektriciteit en aardgas stimuleert wordt onmiddellijk verboden.
- Gezien het grote aandeel dat de ruimteverwarming heeft in het totaal (meer dan 25%) van de energiekonsumptie, wordt in de bouw betere thermische isolatie toegepast.
- Ook waar dat momenteel economisch wellicht minder aantrekkelijk is krijgt de bouw van elektriciteitscentrales waarbij de afvalwarmte nuttig wordt gebruikt, een kans, tenzij dit extra vervuiling teweeg brengt in b.v. stedelijke agglomeraties.

i. Milieu en buitenlands beleid

- Bevordering van een internationale aanpak van het milieuprobleem is essentieel.
- Er wordt gestreefd naar de instelling van rivierautoriteiten met bovennationale bevoegdheden om bestrijding van de vervuiling van de Rijn, Maas, Schelde en andere grensoverschrijdende rivieren te bevorderen.
- De Europese Commissie moet uitgebreider bevoegdheden krijgen ten behoeve van het milieubeheer. Ook wordt in dit verband gestreefd naar snelle totstandkoming van gemeenschappelijke normen o.a. ten aanzien van de vermindering van lood en andere giftige stoffen in uitlaatgassen.
- Met kracht zal worden gestreefd naar akkoorden met buurlanden (om te beginnen in Benelux-verband, later binnen de EEG) met het doel te voorkomen dat sterk (lucht)verontreinigende industrieën liever dan maatregelen te nemen zich in het buitenland vestigen of daarmee dreigen (Shell-Moerdijk, Progil-Kallo, Kempense Zinkmaatschappij, Raffinaderij Ternaaien).

3. Bevolkingspolitiek

Algemeen

a. Op grond van de overbevolking in Nederland, die een groot probleem vormt voor de verbetering of zelfs het handhaven van de kwaliteit van het leefmilieu, dient de overheid een actieve bevolkingspolitiek te voeren. Daartoe stimuleert zij het nemen van maatregelen die een maatschappelijk verantwoord gezinsplanning mogelijk maken. Daarnaast worden andere politieke doelstellingen en instrumenten mede beoordeeld op hun mogelijke effecten op de bevolkingsgroei, zoals immigratie, bepaalde diskriminatoire maatregelen jegens ongehuwden en kinde-loze erftparen (b.v. op het gebied van woningbouw, woningtoewijzing, belastingwetgeving, successierecht en pensioenregelingen).

Voorlichting

b. De overheid geeft systematisch voorlichting – met inschakeling van de publiciteitsmedia en zo mogelijk van maatschappelijke groeperingen en instellingen – over de verantwoordelijkheid van de ouders voor de gevolgen op langere termijn van grotere kindertallen. In dit kader wordt er propaganda gevoerd voor kleine kindertallen.

Middelen

c. Voorwaarde voor het werkzaam kunnen zijn van bevolkingspolitiek is dat de mensen over de kennis en de middelen beschikken om slechts het door hen gewenste kindertal te bereiken. Ook afgezien van bevolkingspolitieke motieven dient het arsenaal van mogelijke middelen aan alle mensen ter beschikking te staan. Dat betekent:

- seksuele voorlichting op scholen voor basis- en voortgezet onderwijs in een breed kader, waarin opgenomen demografie, voortplantingsleer en anti-konceptie;
- verbetering van de kennis en de mentaliteit van huisartsen en anderen die werkzaam zijn in de welzijnssector, op het gebied van de anti-konceptie;
- stimulering van het gebruik en ruime beschikbaarstelling van voorbehoedsmiddelen;
- vergemakkelijking van vrijwillige sterilisatie; deze ingreep dient in het ziekenfondspakket te zijn opgenomen;
- stimulering van het onderzoek naar verbeterde en algemeen bruikbare anti-konceptie middelen.

HOOFDSTUK VII - WELVAARTSVERDELING IN DE WERELD

1. Ontwikkelingssamenwerking

Uitgangspunt

a. Nederland beschouwt de verplichtingen die voortvloeien uit de aanvaarding van de strategie voor het Tweede Ontwikkelingsdecennium als een minimumprogramma. Het streeft in het kader van de internationale toetsings- en beoordelingsprocedure naar een bijstelling van deze strategie, gericht op de verwezenlijking van rechtvaardiger sociaal-ekonomische verhoudingen in de wereld.

Omvang van de hulp

b. Uitgaande van de doelstelling op langere termijn de bedragen voor ontwikkelingssamenwerking te doen stijgen tot tenminste 2% van het nationale inkomen (netto nationaal inkomen tegen faktorkosten), nemen ze in vier jaar (1973-1976) toe tot 1½% van het nationale inkomen.

Voor zover de financieel-ekonomische situatie dat toelaat zal ook reeds binnen deze regeerperiode gestreefd worden naar een verdere verhoging van dit percentage. Indien de financieel-ekonomische situatie een pons-pons-gewijze vermindering van de uitgaven ten behoeve van dit regeerakkoord noodzakelijk maakt, worden de bedragen voor ontwikkelingssamenwerking daarvan uitgesloten. Tenminste 1% bestaat uit direkte overheidsontwikkelingshulp aan ontwikkelingslanden.

Deze hulp wordt berekend na aftrek van zowel rente- als aflossingsbetalingen en zal alleen betrekking hebben op de internationaal als publieke ontwikkelingshulp aanvaarde kapitaalstroom (opmerking: 1% van het netto nationaal inkomen tegen faktorkosten is bij benadering gelijk aan de internationaal aanvaarde norm van 0,7% van het bruto nationaal produkt tegen marktprijzen).

Strukturhervormingen

c. De hulp wordt in het bijzonder gericht op landen, organisaties en bewegingen die ernst maken met sociale en ekonomische strukturhervormingen ten gunste van de bevolking.

Aard van de hulp

d. In het hulpverleningsbeleid wordt een hoge prioriteit gegeven aan ongebonden hulp alsmede aan hulpverlening via de multilaterale instellingen der Verenigde Naties en de IDA. Het hulpverleningsbeleid van deze instellingen dient op een effectieve manier bij te dragen tot de verwezenlijking van door de ontwikkelingslanden opgestelde plannen. De hulpverlening geschiedt door middel van schenkingen en langlopende renteloze leningen.

Ontwikkelingslanden zullen worden geholpen bij het consolideren en herfinancieren van hun bestaande schuldplichtingen, voortvloeiend uit verleende ontwikkelingshulp. De hiermede gemoeide bedragen worden meegerekend onder het plafond voor de publieke ontwikkelingshulp. Het stuwmeer van voor ontwikkelingshulp begrote maar niet bestede bedragen wordt tot een minimum teruggebracht.

e. Zeker even belangrijk voor de ontwikkelingslanden is de opheffing van handelsbelemmeringen en de hervorming van het internationale monetaire stelsel. Nederland zal o.a. in EEG-verband initiatieven ontplooiën om de resoluties van UNCTAD III tijdens de besprekingen in het IMF en gedurende de komende onderhandelingen in het kader van het GATT te vertalen in konkrete maatregelen ten behoeve van de ontwikkelingslanden. Nederland doet in EEG-verband verder voorstellen gericht op het tot stand brengen van een rechtvaardiger internationale arbeidsverdeling, overeenkomstig de strategie voor het Tweede Ontwikkelingsdecennium. Dit houdt mede in een geleidelijke verlaging van de zelfvoorzieningsgraad voor bepaalde landbouwprodukten (o.a. bietsuiker) in de EEG-lidstaten.

Om de wenselijke aanpassing aan veranderingen in de wereldhandel mogelijk te maken, kan aan delen van het Nederlandse bedrijfsleven tijdelijke en aflopende steun worden verleend.

Nederland streeft naar de totstandkoming van een koppeling tussen de ontwikkelingsfinanciering en de zgn. speciale trekingsrechten op het internationale monetaire fonds.

Bevolkingsgroei

f. Hoge prioriteit wordt verleend aan hulp voor de uitvoering van programma's gericht op vermindering van de bevolkingsgroei. Op basis van de doelstelling der Bevolkingscommissie van de Verenigde Naties (faciliteiten op het gebied van informatie en dienstverlening voor de gehele bevolking van de ontwikkelingslanden die daartoe de wens te kennen hebben gegeven in 1980), wordt de Nederlandse hulpverlening voor dit doel aanzienlijk uitgebreid. Afhankelijk van de verzoeken van de betrokken ontwikkelingslanden vindt deze hulp langs bilaterale of langs multilaterale weg plaats.

Milieuvervuiling

g. De problemen inzake de milieuvervuiling en de grondstoffschaarste mogen niet op de ontwikkelingslanden worden afgewenteld.

Investeringsbeleid

h. Er worden initiatieven ontplooid om te komen tot een internationale gedragskode waaraan de investerings- en productiebeslissingen van buitenlandse ondernemingen (inclusief de zgn. multinationals) in ontwikkelingslanden getoetst kunnen worden. Er vindt toezicht plaats op particuliere exportkredieten aan ontwikkelingslanden. De Nederlandse Financierings Maatschappij voor Ontwikkelingslanden wordt omgevormd teneinde te garanderen dat alleen die investeringen worden gesubsidieerd, die gelet op de doelstelling van economische en sociale ontwikkeling van de betrokken ontwikkelingslanden het meest gewenst zijn.

Betere coördinatie

i. De coördinerende bevoegdheden van de Minister, belast met de internationale ontwikkelingssamenwerking, worden versterkt inzake:

- het beleid ten aanzien van die internationale organisaties die de ontwikkelingssamenwerking tot primair doel hebben (zoals de UNCTAD en de Wereldbankgroep);
- het beleid dat een geïntegreerd Europa ten aanzien van de ontwikkelingslanden zal voeren.

Bewustmaking

j. Overheidsactiviteiten gericht op de voorlichting en de bewustmaking inzake ontwikkelingsvraagstukken worden uitgebreid. De Nationale Commissie Ontwikkelingsstrategie blijft voortbestaan. Aan de gemeenten wordt in principe de gelegenheid geboden een beperkte bijdrage van de gemeentelijke begroting voor ontwikkelingssamenwerking te bestemmen. Deze bijdragen dienen primair gericht te zijn op de subsidiëring van voorlichtings- en bewustmakingsprogramma's.

2. Suriname en de Antillen

a. Suriname en de Nederlandse Antillen worden binnen de komende regeringsperiode, d.w.z. voor eind 1976, onafhankelijk.

Voor 1975 wordt in overleg met beide landen de wijze bepaald waarop dit zal gebeuren en zullen de noodzakelijke overgangsmaatregelen worden vastgesteld.

b. Nederland zal zijn inspanningen op het gebied van de ontwikkelingshulp aan Suriname en de Nederlandse Antillen voortzetten. Daarbij staat centraal dat deze landen (in het kader van een zelfstandigheids- en ontwikkelingsplan) bij en na het bereiken van staatkundige onafhankelijkheid een groeiende mate van economische, sociale en kulturele zelfstandigheid moeten verwezenlijken. Omvang en aard van de hulpverlening worden bepaald in samenhang met deze doelstelling.

HOOFDSTUK VIII – VREDE EN VEILIGHEID

1. Verenigde Naties

a. Nederland ijvert ervoor dat de organisatie van de Verenigde Naties alle staten ter wereld gaat omvatten. Het zal initiatieven nemen en steunen om de volkerenorganisatie om te smeden tot een doeltreffender instrument om de vrede te handhaven, de mensenrechten te beschermen, de armoede te overwinnen, imperialisme, rassendiskriminatie en kolonialisme (niet alleen politiek, maar ook economisch) uit te roeien en het leefmilieu veilig te stellen.

In internationaal verband dienen maatregelen te worden genomen ter voorkoming van bomaanslagen, vliegtuigkapingen en andere daden van terreur.

Nederland

b. Nederland steunt voorstellen voor V.N.-resoluties in de geest van dit regeerakkoord.

Nederland geeft uitvoering aan die resoluties, waar het niet tegen heeft gestemd.

Het bevordert dat in V.N.-verband nieuwe organen worden geschapen voor nieuwe belangrijke taken van de V.N., onder meer in verband met de mondiale samenwerking die nodig is voor de milieubeheersing, de aanpak van het wereldbevolkingsprobleem, de exploitatie van de zeebodem en de communicatie door ruimte-satellieten.

Het draagt bij tot de vorming van een permanente konventionele troepenmacht van de V.N., die onafhankelijk is van de nationale en verbonden strijdkrachten.

Het verhoogt de bijdragen in speciale fondsen van de V.N. voor het ondersteunen van slachtoffers van racisme, kolonialisme en diktatuur.

Nederland streeft naar een universeel verdrag tot de bescherming van de rechten van de mens, dat een eveneens universele naleving garandeert.

2. Ontwapening. NAVO. Europese veiligheid

a. In de ontwapeningsbesprekingen in Genève zal Nederland zich inzetten voor de totstandkoming van verdragen inzake een verbod van alle kernproeven (ook de ondergrondse, zonder de eis van inspectie ter plaatse) en inzake uitbanning van alle chemische wapens met inbegrip van herbiciden.

Nederland bekrachtigt het verdrag inzake niet-verspreiding van kernwapens. In een beleid gericht op vrede en veiligheid wordt gestreefd naar het kernwapenvrij maken van Nederlandse bodem.

Nederland gebruikt het lidmaatschap van de NAVO om een actief ontspanningsbeleid te bevorderen, gericht op de totstandkoming van een door de Sovjet-Unie en de Verenigde Staten gegarandeerd Europees veiligheidssysteem, dat alle deelnemende landen onafhankelijkheid verzekert en waarin door middel van de oprichting van een permanent orgaan van overleg procedures en instellingen worden ingebouwd voor politiek overleg en vreedzame oplossing van geschillen; hierin dienen uiteindelijk NAVO en Warschau-pakt op te gaan. Nederland wenst door middel van regelmatige rapportage en meer openheid een betere parlementaire controle op het functioneren van de NAVO te realiseren.

In het kader van dit streven naar Europese veiligheid zet Nederland zich krachtig in voor de totstandkoming van verklaringen van NAVO en Warschau-pakt niet als eerste kernwapens te zullen gebruiken.

In samenhang hiermee zal Nederland streven naar een spoedig begin van de onderhandelingen inzake wederzijdse evenwichtige ontwapening in Europa; deze ontwapening dient zowel op konventioneel als nucleair gebied plaats te vinden.

Dit Europese ontwapeningsgesprek, gekoppeld aan de toekomstige SALT-besprekingen, zal ertoe moeten leiden dat Europa (en dus ook Nederland) wordt bevrijd van tactische atoomwapens en nucleaire midden-afstands-raketten.

De nucleaire bewapening in de wereld wordt beperkt tot een zo gering mogelijk aantal Russische en Amerikaanse strategische kernwapens.

Elke vorm van Europese kernmacht wordt afgewezen. Mede tegen deze achtergrond bevordert Nederland de spoedige bijeenroeping van een conferentie inzake Europese veiligheid en samenwerking. Deze conferentie moet ertoe leiden dat de barrières tussen de volken van oost en west worden opgeruimd, de kulturele en economische betrekkingen worden geïntensiveerd en een bijdrage wordt geleverd tot een internationale aanpak van het milieubeheer.

Toetssteen voor de Nederlandse bereidheid om het lidmaatschap van de NAVO voort te zetten is het blijvend nastreven van veiligheid en ontspanning in Europa als doelstelling van het bondgenootschap.

Mocht een situatie ontstaan waarin dit niet het geval is, dan dient Nederland na te gaan of vrede en veiligheid niet beter worden gediend door uittreden en of te zamen met geestverwante landen alternatieven na te streven zijn.

b. Nederland steunt een regeling van de Duitse kwestie door middel van normalisatie van de betrekkingen tussen de beide Duitslanden, en door opnemng van de D.D.R. en de Bondsrepubliek in de V.N.

De D.D.R. wordt volkenrechtelijk erkend.

3. NAVO en Portugal, Spanje en Griekenland

a. De NAVO dient zich strikt tot militair-politieke taken te beperken.

b. Uitbreiding van de NAVO tot niet-demokratische landen, zoals Spanje, en uitbreiding van het verdragsgebied wordt afgewezen.

Nederland zal sterke politieke en economische druk uitoefenen om democratische verhoudingen in Griekenland, Portugal en Turkije te bevorderen. Ten aanzien van Griekenland en Portugal zal Nederland als één van de middelen daartoe tezamen met andere landen de verwijdering van deze landen uit de NAVO-raad aan de orde stellen. Nederland onthoudt zich van het leveren van wapens aan Portugal en Griekenland en oefent druk uit op andere NAVO-landen om dit voorbeeld te volgen en weigert met en in Portugal en Griekenland militaire oefeningen te houden.

Nederland keert zich tegen alle wapenleveranties van NAVO-landen aan mede-NAVO-landen die de mensenrechten schenden, zoals Portugal in Zuidelijk Afrika.

Aan de principiële afwijzing van de apartheid zal verder gestalte gegeven worden niet alleen door een onvoorwaardelijke toepassing van het wapen-embargo ten aanzien van Zuid-Afrika, maar ook door het beëindigen van elke medewerking aan of activiteit op het gebied van investeringen in en emigratie naar Zuid-Afrika van de zijde van de overheid.

Nederland verstrekt studiebeurzen aan slachtoffers van de apartheid.

4. Europa

Progressief beleid

a. Onderdelen van een progressief Europees beleid zijn:

- bescherming van het leefmilieu;
- een gemeenschappelijk sociaal beleid alsmede een gemeenschappelijke inkomenspolitiek met het Europese bedrijfsleven (vakbeweging en werkgevers);
- controle op en zeggenschap in internationale ondernemingen;
- een anti-inflatiebeleid;
- bescherming van de rechten van de mens;
- een internationaal welvaartsbeleid dat de ontwikkeling van de derde wereld bevordert.

Demokratie

b. Het Europese Parlement wordt rechtstreeks verkozen, krijgt wetgevende en reële budgettaire bevoegdheden en het recht van veto bij de benoeming van de leden van de Europese Commissie.

Tegelijk met en afhankelijk van de verwezenlijking hiervan vindt invoering plaats van meerderheidsbesluiten in de Raad van Ministers. De positie van de Europese Commissie wordt versterkt.

In dit perspectief is samenwerking tussen de politieke partijen in Europa, uitlopend op de vorming van Europese partijen, noodzakelijk.

Uitbreiding

c. Nederland streeft krachtig naar een uitbreiding en uitbouw van de Europese samenwerking, doch niet als een doel in zichzelf. Noch alleen de verhoging van de materiële levensstandaard, noch verlangen naar economische en politieke macht mag de centrale doelstelling zijn. Het streven naar een grotere eenheid van Europa, b.v. via totstandkoming van een economisch-monetaire unie, dient ondergeschikt te zijn aan de verwezenlijking van een progressief beleid (zie 4a) en aan de democratisering van de Europese instellingen (zie 4b).

5. Vietnam

Nederland erkent Noord-Vietnam en biedt ook dit land een hulpprogramma aan. Een beroep moet worden gedaan op de VS om hun strijdkrachten op zo kort mogelijke termijn uit Indo-China terug te trekken.

Aan alle partijen wordt verzocht de vijandelijkheden te staken.

6. Bevrijdingsbewegingen

Bevrijdingsbewegingen in koloniale gebieden krijgen steun met name voor humanitaire en onderwijskundige projecten.

7. Bewustwording

Het bewustwordingsproces inzake internationale problemen en het formuleren van vormen van alternatieve politiek wordt bevorderd. Daartoe zal de overheid op veel grotere schaal dan tot dusverre subsidies verlenen aan organisaties en instellingen die op dit gebied actief zijn.

8. Defensie

Een voortgaande afremming van de defensieuitgaven moet worden gerealiseerd door het proces vergezeld te laten gaan van politieke ontspanning, en te beïnvloeden door een verminderde militaire inspanning.

Daarbij is omvorming van de krijgsmacht noodzakelijk. In dit kader heeft kwaliteit voorrang boven omvang.

In de periode 1973-1976 wordt in ieder geval gestreefd naar een verlaging van de defensieuitgaven met in totaal f 1500 miljoen tegen lopende prijzen (dit is gemiddeld per jaar 0,20 à 0,25% van het nationaal inkomen) door:

- de doelmatigheid van de hoofdtaken te vergroten en niet-weselijke taken af te stoten;
- de organisatorische drieling van land-, zee- en luchtmacht op te heffen;
- geen uitvoering te geven aan investeringsprojecten zoals het plan Ter Apel;
- de nucleaire taak van de luchtmacht op te heffen en de Honest John niet te vervangen. In de periode 1973-1976 moet tevens een basis worden gelegd voor het tot stand brengen van een verdere verlaging van de defensie-uitgaven tot 3% van het nationaal inkomen. Hiertoe aan te wenden middelen zijn:
- het tot stand brengen van een betere samenwerking en taakverdeling tussen Westeuropese NAVO-landen;
- het doorvoeren van een verdergaande sanering van de krijgsmacht;
- het ontwikkelen van eigen voorstellen in het kader van afsluiting van overeenkomsten tussen NAVO-landen en Warschau-paktlanden over een wederzijdse evenwichtige vermindering van de militaire inspanning.

9. Rechtspositie van de de militair

De krijgsmacht wordt gedemocratiseerd en de rechtspositie van de militair versterkt door:

- betere waarborgen voor de vrijheden van meningsuiting, van verspreiding en van vergadering en vereniging in de krijgsmacht;
- onmiddellijke instelling van een experimentele proefeenheid waarin de dagelijkse gang van zaken op de kazerne wordt geregeld door middel van een minimumreglement en overleg;
- eigen „huishoudelijke” bevoegdheden voor gekozen onderdeelsraden met een gekozen voorzitter;
- benoeming van een aan het parlement verantwoordelijke ombudsman;
- afschaffing van uiterlijk vertoon dat geen wezenlijke bijdrage levert tot de taakvervulling van de krijgsmacht zoals b.v. groetplicht, parades, tenudrachten;
- vervanging van het militaire tuchtrecht door een stelsel van bedrijfsdisciplinaire maatregelen;
- afschaffing van afzonderlijke militaire rechter in vreedstijd;
- afschaffing van de doodstraf in oorlogstijd;
- een duidelijke regeling van werk- en rusttijden;
- een gelijke beloning voor beroeps- en dienstplichtige militairen in gelijke rang, waarbij rekening gehouden wordt met het aantal dienstjaren en met het wettelijk minimumloon;
- herziening van het stelsel waarbij de kosten van huisvesting van dienstplichtigen op de kazernes van hun wedde wordt ingehouden;
- erkenning van politieke gewetensbezwaren, in samenhang waarmee de mogelijkheden tot het verrichten van alternatieve dienst worden verruimd;
- vereenvoudiging en bekorting van de procedure voor de behandeling van bezwaarschriften.

De dienstplicht wordt verkort tot 12 maanden.

De studie van de mogelijkheden voor de toepassing van geweldloze weerbaarheid wordt bevorderd.

BIJLAGE I

REDT ONZE STEDEN!

Steeds meer Nederlanders wonen in steden, grote steden, middelgrote en kleine steden.

Al jaren lang hebben wetgeving, financiële voorzieningen en het beleid van de centrale overheid de stedelijke vraagstukken verwaarloosd. In en rondom de stadscentra, in de omstreken 1900 gebouwde arbeiderswijken zijn noodgebieden ontstaan. Onze steden, waar meer dan de helft van alle Nederlanders wonen, dreigen onbestuurbaar te worden. De nood van de steden moet worden erkend als een nationaal probleem, waarbij het vooral gaat om stadsvernieuwing, volkshuisvesting, onderwijs, openbaar vervoer en sociale voorzieningen.

Op al deze gebieden zijn maatregelen nodig, waarbij stadsvernieuwing en volkshuisvesting de hoogste prioriteit dienen te krijgen. Het gaat om de volgende maatregelen:

a. grondpolitiek

1. Uitbreiding van de financiële en wettelijke mogelijkheden voor de gemeenten om grond aan te kopen in stadsvernieuwinggebieden en voor de nieuwbouw.
2. Versnelling van onteigeningsprocedures.
3. Onteigening tegen gebruikswaarde.

b. stadsvernieuwing

1. Een Wet op de Stadsvernieuwing, die o.m. voorziet in versnelde bestemmingsplanprocedures, directe financiële uitkeringen voor de stadsvernieuwing, de plicht van huiseigenaren om verbeteringen ten behoeve van de volkshuisvesting aan te brengen of toe te laten dat de gemeente die verricht.

Voordat deze wet er is worden op zeer korte termijn noodgebieden aangewezen. Daarin worden zo spoedig mogelijk de in de wet te nemen maatregelen versneld toegepast.

2. Gemeenschapsinvloed op het investeringsbeleid van grote financiële instellingen ten behoeve van sociale woningbouw.

3. Speciale maatregelen voor middenstanders e.a. die bij stadsvernieuwing tijdelijk in moeilijkheden komen.

4. Wettelijke regeling van recht op inspraak, (gebonden aan termijnen) in het bijzonder bij de beleidsvoorbereiding.

5. Geen vrije hand aan grote projektontwikkelaars.

6. Speciale aandacht voor bejaardenhuisvesting en huisvesting van gezinnen met kinderen, om een evenwichtige bevolkingssamenstelling te krijgen.

c. volkshuisvesting

1. Uitgangspunt: wonen is een recht.

2. Verdeling van het woningbestand door de gemeenten. De rijksoverheid kan speciale distributiegebieden aanwijzen.

3. De kosten van het wonen moeten in redelijke verhouding staan tot het inkomen.

Afwijkingen worden rechtgetrokken door een stelsel van subsidies en – zolang goedkope woningen schaars zijn – van heffingen.

4. De „Wenken en Voorschriften” voor de woningbouw worden herzien; voor de renovatie zullen aparte normen gelden.

5. De planologische opzet van woongebieden richt zich op een goed voorzieningspakket (scholen, sociaal-kulturele gebouwen, winkels) en gaat uit van het openbaar vervoer.

d. onderwijs

1. Bijzondere zorg voor kinderen van het tweede jaar af, die door milieu-invloeden en woonomstandigheden een achterstand hebben.

2. Ruime toewijzing van extra onderwijzend personeel voor de scholen in sociaal-kultureel benadeelde wijken.

3. Snellere verkleining van de klassen in deze wijken.

e. financiën

Essentiële voorwaarde voor dit alles is: herziening van de financiële verhouding tussen rijk en gemeenten, zodat de gemeentebesturen in alle gemeenten beter de verantwoordelijkheid kunnen dragen voor de maatregelen, die zij ten behoeve van goede volkshuisvesting, stadsvernieuwing, onderwijs, openbaar vervoer en sociale voorzieningen moeten nemen.

BIJLAGE II – EINDRAPPORT VAN DE WERK GROEP KOSTEN

Kosten en financiering van Keerpunt 1972

1. Bij de toezending van het ontwerp-verkiezingsprogramma 1972 is toegezegd, dat nog een nadere raming zal worden gegeven van het beslag dat de uitvoering van ons programma legt op de groei van het nationaal inkomen. Onze werkgroep heeft daartoe een berekening gemaakt van de kosten van het programma. U treft deze berekening hierbij aan.

De werkgroep wijst erop dat bij handhaving van de wijze waarop de rijksuitgaven op dit moment gefinancierd worden, het program niet volledig kan worden uitgevoerd.

De werkgroep konkludeert: Met de oude financieringsmethode en zonder een ingrijpende verandering van het sociaal-economisch beleid kan ons doel zeker niet worden bereikt.

2. De drie partijen hebben op hun congressen de konklusie van de werkgroep aanvaard.

Ze zijn met betrekking tot de uitvoering van het program tot de slotsom gekomen dat het program alleen uitvoerbaar is als:

a. een aanzienlijke afremming plaatsvindt van de groei van de particuliere konsumptieve bestedingen;

b. veranderingen worden aangebracht in de financieringswijze van gemeenschapsvoorzieningen;

c. een samenhangend inkomens- en investeringsbeleid wordt gevoerd;

d. enige vertraging wordt gebracht in enkele in het program voorgestelde voorzieningen.

Met het oog op dit laatste heeft de werkgroep de uitvoeringsduur van het program doorgetrokken naar 1977.

De normale zittingsperiode van het kabinet zal tot mei 1977 duren, zodat dit kabinet ook de begroting van dat jaar nog voor zijn rekening neemt.

3. De getallen in dit eindrapport en het daaraan voorafgegangene tussenrapport, dat hierna is opgenomen, vereisen nog een toelichting en een wijziging. Als men de gekozen opzet (lopende prijzen en het bij elkaar optellen van de extra jaarlijkse meerkosten) vergelijkt met het vorige program, dan zijn er uiteraard grote verschillen. Toen, in begin 1971, is uitgegaan van vaste prijzen en van extra bedragen in één jaar (het laatste jaar van de regeerperiode). De verandering betreft het bedrag voor het wonen. Een deel daarvan is een financieringsverschuiving, nl. van de particuliere naar de overheidssektor.

Deze gelden worden via de rijksbegroting geleid om de woningbouw veilig te stellen.

Daar dit bedrag geen extra beslag legt op de nationale besparingen, hoeft het hier niet te worden opgevoerd.

De post wonen kan dientengevolge worden verlaagd met f 2.545 miljoen. De totaalcijfers van de kosten en van de extra belastingopbrengsten worden door het ook betrekken van 1977 in de berekening anders.

Ten gevolge van de verschuiving en de verandering worden meerkosten over de jaren 1974-1977 tezamen genomen: f 10.835 miljoen¹⁾ (in het tussenrapport was dit f 13.375 miljoen).

Hogere belastingen

4. Deze meerkosten kunnen worden bestreden uit hogere belastingbaten (0,6% per jaar drukstijging), die in de genoemde jaren tezamen f 6.070 miljoen bedragen (in het tussenrapport was dit f 3.400 miljoen), en door meer te lenen op de groter wordende **kapitaalmarkt**.

Hoe komen we tot een ingrijpende verandering van het sociaal-economisch beleid?

Door een samenhangend begrotings-, inkomens- en investeringsbeleid, zoals dat in Keerpunt 1972 is uitgestippeld. Een voortduren van een zo hoge inflatiegraad als de afgelopen jaren heeft bestaan (en waar ook de werkgroep in het voetspoor van de regering van uitgegaan is!!!) holt de noodzakelijke financiering van de overheidsuitgaven uit. In de tweede

¹⁾ Dit is het saldo van de totale meerkosten verminderd met de defensiebesparingen.

Ten opzichte van het stuk dat door de congressen is aanvaard, is dit bedrag f 1.100 miljoen lager (was: f 11.935 miljoen) gesteld. Uit de nadere toelichting op de extrapolaties ongewijzigd beleid in de Miljoenennota 1973 blijkt dat in tegenstelling met onze oorspronkelijke veronderstelling objectsubsidies wel zijn meegeraamd. De werkgroep was er voorzichtigheidshalve van uitgegaan dat dit niet het geval was.

plaats zal structureel - via verhoging van de besparingen - een groter deel van het nationaal inkomen ter financiering van gemeenschapsvoorzieningen ter beschikking moeten komen. Invoering van de programpunten van hoofdstuk III (de verplichte vermogensaanwasdeling en een aanvullend pensioen) kunnen daarbij helpen.

Daarnaast zullen de wettelijke regelingen voor de beleggingen van de grote institutionele beleggers en de voorgestelde beheersing van de kapitaalmarkt snel moeten worden ingevoerd (hoofdstuk IV).

Verhoging van de belastingdruk en verhoging van de besparingen betekenen een afremming van de stijging van de particuliere consumptie. Om die te realiseren is een alle inkomens omvattend inkomensbeleid nodig. Waarschijnlijk kan slechts weinig gewonnen worden via een verlaging van het peil van de particuliere investeringen. Weliswaar ligt dit peil hoog, maar bedacht dient te worden dat ook de kosten van noodzakelijke milieubeschermdende maatregelen goeddeels ten laste van de particuliere investeringen dienen te komen.

Toeneming besparingen

5. Wat de toeneming van de besparingen betreft gaan onze gedachten uit naar een stijging van 0,5% per jaar in de jaren 1975 en 1976. Gelet op de berekeningen en alternatieve opstellingen (19% en 19,5% in 1973) van het Planbureau behoort dit stellig tot de mogelijkheden. Ook in het verleden (begin van de zestiger jaren) is wel eens een besparingspercentage van 21 gehaald.

Een reeks die er als volgt uitziet:

1974	1975	1976	1977
19,5%	20%	20,5%	20,5%

lijkt haalbaar als een meerjarig sociaal kontrakt met het bedrijfsleven kan worden gesloten waarin de stijging van konsumptieve bestedingen wordt gematigd en de besparingen toenemen.

Een besparingstoename van $\pm 0,5\%$ en een aanwending van deze besparingen in de gemeenschapssektor zou de volledige uitvoering van ons program verzekeren.

Dit levert nl. kumulatief f 7.500 miljoen op; dus ruimschoots voldoende om het resterende programma mee te dekken.

Opmerkingen:

(1) Een matiging van het totale looninkomen met 1% veregenwoordigt op dit moment (1972) een bedrag van ruim f 800 miljoen of 0,6% van het N.I.

(2) De defensie-uitgaven bedragen nu (1972) 3,7% van het N.I. Een verlaging met f 1.500 miljoen in de jaren 1973-1976 brengt dit percentage op 3,45. Een eventuele verdere verlaging met 0,1% is, uitgedrukt in prijzen van nu, een bedrag van per jaar f 130 miljoen.

Konklusie

6. Het programma van de progressieve partijen is volledig uitvoerbaar wanneer aan de in het voorgaande genoemde vooronderstellingen wordt voldaan. In verband daarmee moet dan ook worden gekonkludeerd dat de volledige uitvoering van dit programma alleen kan worden verwezenlijkt als aan de volgende stringente voorwaarden is voldaan:

1. het terugdringen van de inflatie tot ten hoogste 5% per jaar;

2. de medewerking van de sociale partners om de particuliere bestedingen te matigen.

Het betreft hier zowel de consumptie als de investeringen. Alleen bij een beperkte verbetering van de particuliere inkomens is het plan in redelijke mate uitvoerbaar.

MEMORANDUM ten behoeve van de formateur

van P.v.d.A., P.P.R., D'66, d.d. 9/2 1973

In de mate waarin aan deze voorwaarden niet of niet geheel zou worden voldaan, of waarin de belastingdrukverzwaring tot voortgaande afwenteling leidt, zal de uitvoering in een langzamer tempo moeten verlopen. Zou onze regering onverhoopt een verlangzaming van de uitvoering van het program onontkoombaar vinden, dan zal niet getornd mogen worden aan het bedrag voor de ontwikkelingssamenwerking. Dit berust op de gedachte dat de eigen problemen van een rijk land niet mogen worden afgewenteld op de arme landen. De andere wensen zullen naar onze opvatting het beste pons-ponsgewijs kunnen worden gematigd.

N.B. Het hieronder opgenomen tussenrapport van de werkgroep is op 1 oktober 1972 aangeboden aan het (eerste) congres van D'66. Er wordt hier nog eens op gewezen dat in het tussenrapport is uitgegaan van realisatie van het program in 1976.

Het eindrapport betreft de periode 1974-1977. Het tussenrapport is bij wijze van dokumentatie mede opgenomen.

1. Overeenkomstig de gemaakte afspraak geven wij hierbij een uiteenzetting over enkele aspecten van de uitvoering van ons voorgenomen program, mede met het oog op actuele beleidskwesties, waarvoor een optredend kabinet zich gesteld ziet. Wij hebben ervan afgezien uitgangspunten en hoofdzaken van ons program samen te vatten. Ze zijn op simpele wijze uit het omvangrijke regeerakkoord af te leiden.

Wij hebben ons bepaald tot het aangeven van de wijze waarop wij ons voorstellen, dat ons program tot uitvoering kan komen. De navolgende informatie is niet uitputtend bedoeld. Wij zijn gaarne bereid nadere informatie te verstrekken, waar die tot verduidelijking van onze voornemens kan leiden.

2. Een kabinet, dat het regeerakkoord van de progressieve drie als uitgangspunt neemt, zal uiteraard nader moeten treden in tempo en volgorde van uitvoering. Daarbij dient onderscheid te worden gemaakt tussen voorstellen en maatregelen, die beslag leggen op de nationale middelen resp. de overheidsfinanciën, en programpunten, waarbij dit niet het geval is. Voor de laatste categorie geldt, dat de in het akkoord opgenomen voorstellen aan het regeringsbeleid van een progressief kabinet ten grondslag liggen. Sommige van deze programpunten komen voor onmiddellijke uitvoering in aanmerking, zoals b.v. de erkenning van Noord-Vietnam.

Van andere voorstellen geldt dat de vorm en het tempo van realisering afhankelijk is van de tijd gemoeid met het raadplegen van adviesorganen en van groepen van direct betrokkenen, alsmede met de noodzakelijke voorbereiding van wetgeving, zowel ambtelijk als parlementair.

In het algemeen zal dit gelden voor de vele maatregelen voorgesteld op het terrein van de democratisering (onderneming, bedrijfsleven, onderwijs en defensie).

Het kabinet zelf zal op grond van een nadere afweging hebben te beslissen over tijdstip en volgorde van de indiening van nieuwe wettelijke regelingen en de uitwerking van de in het regeerakkoord aangegeven criteria. Waar het geldt ingrijpende structuurhervormingen zoals voorgesteld op het terrein van de Grondwet, het onderwijs, het cultuur- en welzijnsbeleid, de gezondheidszorg, het milieubeleid en de grondpolitiek zal het streven erop gericht zijn zo spoedig mogelijk de grondslagen te leggen voor de beoogde nieuwe structuren. De voltooiing van een aantal van deze hervormingen zal verscheidene jaren van wetgevende arbeid vergen.

3. Wat betreft de verwerkelijking van de programpunten, die beslag leggen op de nationale middelen merken wij het volgende op: Wij herinneren aan de passage op blz. 48 van Keerpunt 1972 waarin wordt geconcludeerd „dat de volledige uitvoering van dit program alleen kan worden verwezenlijkt als aan de volgende stringente voorwaarden is voldaan:

a. het terugdringen van de inflatie tot ten hoogste 5 pct. per jaar;

b. de medewerking van de sociale partners om de particuliere bestedingen te matigen.”

In verband hiermee wijzen wij allereerst op twee kerngegevens, berekend door het Centraal Planbureau ten behoeve van de formatiewerkzaamheden, welke de Minister-President bij brief van 2 februari jl. aan de Kamer heeft voorgelegd (wit stuk 12 250).

Deze gegevens zijn: de voorspelde prijsstijging, die in 1973 met 8½ pct. ver boven de ten tijde van de opstelling van ons program bestaande verwachtingen uitgaat, alsmede de nationale spaarquote, welke voor dit jaar onveranderd op 19,5 pct. wordt geraamd. Hiermee zijn aan de uitvoering van ons programma, tenminste voor het eerste jaar, wezenlijke beperkingen gesteld.

Andere belangrijke gegevens zijn verschaft door de Minister van Financiën bij brief van 5 februari (wit stuk 12 251).

Wij citeren hieruit de mededeling dat een hogere dan de in september jl. geraamde prijsstijging een extra druk legt op de stringente uitvoering van de begroting. Meer gedetailleerde cijfers geeft de brief voor 1973 niet. Zo hebben wij ook geen zekerheid over mogelijke materiële tegenvallers zowel ten aanzien van de uitgaven als van de belastingontvangsten en de niet-belastingmiddelen.

Wel herhaalt de Minister dat de proportionele nominale ruimte in 1972 naar raming circa 700 mln. groter zal zijn dan hetgeen nodig is voor algemene salarismaatregelen.

Een en ander maakt het beeld voor 1973 onzeker. In versterkte mate geldt dit voor 1974, ten aanzien van welk jaar geen nadere schattingen zijn verstrekt na het verschijnen van de Miljoenennota. In die nota werd becijferd dat de structurele ruimte reeds bij ongewijzigd beleid zal worden overschreden met circa 500 mln. Wanneer hiervoor extra middelen zouden moeten worden gevonden, zou dit, te zamen met de autonome belastingverhoging, reeds leiden tot een stijging van de belastingdruk met 0,4 à 0,5 pct.

Met het oog hierop is de in ons program voorziene drukstijging van 0,6 pct. per jaar, zeker voor 1974, als onvermijdelijk te beschouwen voor het bereiken van een beter evenwicht tussen particuliere bestedingen en collectieve voorzieningen.

Gegeven de beschikbare middelen zal voor de overheidshuishouding als geheel een stringente begrotingsbeleid worden gevoerd, terwijl binnen ieder hoofdstuk uiterste zuinigheid zal worden betracht.

Voor wat betreft 1973 zijn uit technisch oogpunt – het jaar is bij het optreden van het kabinet al enkele maanden oud – nog slechts beperkte wijzigingen mogelijk. Wij denken aan verhogingen resp. verlagingen in een aantal sectoren in de orde van grootte van in totaal enkele honderden miljoenen gulden, mede afhankelijk van de hierboven genoemde onzekerheden; toepassing op enkele sectoren volgt hieronder.

Ten aanzien van het belastingbeleid zal het kabinet onder meer moeten beslissen in hoeverre de inflatiecorrectie in loon- en inkomstenbelasting dient te worden verwezenlijkt.

Wij beseffen dat alleen optrekking van de belastingvrije voet volgens de wettelijke maatstaven van deze correctie reeds een aanzienlijk deel van de voor de gehele correctie nodige ruimte in beslag neemt. Voor hogere inkomens zal de correctie dus in geen geval ieder jaar kunnen doorgaan.

Verhoging van de belastingen in de vermogenssfeer zal onvermijdelijk zijn.

4. Uit het bovenstaande zal duidelijk zijn, dat naar ons oordeel de mogelijkheden tot verwezenlijking van onze wensen in 1973 en 1974 beperkt zullen zijn. De werkelijkheid zal, zoals het regeerakkoord heeft aangegeven, het beste pons-ponsgewijze kunnen worden gematigd. Daarbij zal niet mogen worden getornd aan het bedrag voor de ontwikkelingssamenwerking. Het regeerakkoord vermeldt een percentage van 1½ van het netto nationaal inkomen tegen factorkosten ten behoeve van de bruto-uitgaven voor ontwikkelingssamenwerking in 1976. Op dat percentage alsmede op dat jaar heeft de zinsnede uit het regeerakkoord betrekking dat, indien de financieel-economische situatie een pons-ponsgewijze vermindering van uitgaven ten behoeve van het regeerakkoord noodzakelijk maakt de ontwikkelingssamenwerking daarvan wordt uitgesloten.

Voor 1973 denken wij aan een begrotingsbedrag ad f 1250 mln. ten behoeve van de ontwikkelingssamenwerking. Het beleid inzake het verstrekken van overheids garanties op leningen welke ten behoeve van de ontwikkelingshulp op de kapitaalmarkt worden opgenomen, wordt voortgezet.

5. Mede gelet op de funeste gevolgen, die de hoge prijsstijgingen hebben voor de financiering van de overheidsuitgaven zal de inflatiebestrijding een kernpunt zijn van het beleid van een progressief kabinet. Wij zien een doeltreffende bestrijding van de inkomensinflatie gebonden aan de snelle realisering van een aantal structureelhervormende maatregelen, gericht op de spreiding van inkomens, vermogen, macht en kennis.

Vandaar dat wij haast wensen te maken met de realisering van een groot aantal immateriële programpunten nog in 1973. Een aantal van deze punten wordt eveneens aan de orde gesteld in de Urgentielijst voor het Regeringsbeleid 1973, dezer dagen gepubliceerd door het Overlegorgaan van de Vakcentrales. Een snelle realisering van deze punten achten wij mede van belang met het oog op nieuw overleg met werknemers en werkgevers over het terugdringen van de inflatie en de opvoering van de besparingen.

6. Het progressief kabinet zal een strak prijsbeleid hebben te voeren, hetgeen inhoudt, dat, zoals in het regeerakkoord is omschreven, de prijzen in het algemeen niet verder mogen stijgen dan verantwoord is op grond van doorberekening van de zgn. externe kosten en van loonsverhogingen die de produktiviteitsstijging te boven gaan. Een duidelijk inzicht in het effect van de prijscalculatiebeschikking van november vorig jaar ontbreekt nog; wel kan worden geconstateerd dat de in 1973 verwachte prijsontwikkeling het in het regeerakkoord gewenste percentage ver overschrijdt. De calculatiebeschikking blijft vooralsnog in ieder geval gehandhaafd en dieper ingrijpende maatregelen zullen niet achterwege blijven, indien zou blijken dat de prijscalculatiebeschikking niet het gewenste effect sorteert.

7. Het kabinet zal zover in zijn vermogen ligt, moeten bevorderen dat de inkomens van de lagere inkomensgroepen in 1973 met meer dan het gemiddelde percentage zullen stijgen en de inkomens van de hogere inkomensgroepen met minder dan dit gemiddelde. Voor de inkomens van beoefenaars van vrije beroepen zal in 1973 een strikt bewakingsbeleid moeten worden gevoerd en de kwantitatieve informatie over de ontwikkeling van andere dan c.a.o.-inkomens worden verbeterd. De wettelijke mogelijkheid voor bijzondere aanpassingen van het minimumloon moet worden vergroot; zo spoedig mogelijk zal het minimumloon met 2 pct. extra worden verhoogd. Een minimum-regeling van de jeugdlonen zal moeten worden ingevoerd.

Uiterlijk 1 januari 1974 zal de AOW worden opgetrokken tot het peil van het netto minimumloon.

Als uitgangspunt voor de ontwikkeling van de sociale verzekering geldt een stijging van de premiedruk met ongeveer 0,75 pct. van het nationaal inkomen per jaar.

8. Met betrekking tot een aantal actuele beleidskwesties, waarvoor een optredend kabinet zich ziet gesteld merken wij nog het volgende op.

a. In het belang van de volkshuisvesting en ter bestrijding van de werkloosheid zullen wij streven naar een versnelling van het renovatieprogramma en ook overigens maatregelen treffen indien de continuïteit in de productie van de nieuwbouwwoningen gevaar loopt. Het aandeel van de gerenoveerde woningen in het totale bouwprogramma zal geleidelijk worden opgevoerd. De te bouwen goedkope woningen betreffen vooralsnog voornamelijk bejaardenwoningen en andere kleine woningen voor personen met bijzondere woonbehoeften. De onteigening van grond en opstallen tegen gebruikswaarde wordt mogelijk gemaakt.

De bestaande regelingen voor huurharmonisatie en huurliberalisatie zullen vervangen worden door een regeling die huurders en verhuurder vrijheid van onderhandelen geven beneden een door de Minister vast te stellen maximum.

De Woonruimtetwet wordt gemoderniseerd in het licht van de behoefte van de stadsvernieuwing en gaat daarna weer in het hele land gelden. Het sociale huurrecht wordt verder uitgebouwd.

b. Het wetsontwerp Selectieve Investeringsregeling wordt zodanig gewijzigd dat het accent meer komt te liggen op het vergunningstelsel.

c. Gevreesd moet worden dat – als het inmiddels voorjaar '73 is geworden – de noodzakelijke voorzieningen ten behoeve van de tweede vormingsdag voor de 15-jarige werkende jonge-

ren, niet in voldoende mate per augustus a.s. tot stand zullen kunnen komen. Wij zullen direct aan het treffen van bedoelde maatregelen voorrang verlenen, opdat zo spoedig mogelijk de gewenste tweede vormingsdag ingevoerd kan worden.

d. Voor het collegegeld wordt een nieuwe wettelijke regeling voorgesteld onder intrekking van de bestaande regeling. Bij de nieuwe regeling wordt m.i.v. het studiejaar 1973-'74 een collegegeld ingevoerd van f 500, waarvoor als eerste fase van een stelsel van studiefinanciering, alle studenten, die dat wensen, rentedragende leningen kunnen verkrijgen. De terugbetaling van deze leningen vindt plaats ná de studie, afhankelijk van het dan verwerven eigen inkomen.

De nieuwe wet bepaalt een voor het studiejaar 1972-73 te treffen verrekening voor alle studenten op grondslag van gelijke behandeling.

Tot een eventuele verdere collegegeldverhoging zullen geen voorstellen worden gedaan dan in samenhang met de verdere ge'eidelijke invoering van een fundamenteel herzien financieringsstelsel voor de kosten van studie en levensonderhoud.

e. In een verklaring van het progressieve deelkabinet is de wil uitgesproken om voorrang te geven aan het ongedaan maken van bepaalde beleidsombuigingen in de welzijnssector en aan de realisering van nieuwe initiatieven op dit terrein. Hiervoor werd op jaarbasis een extra bedrag van 100 mln. voor het jaar 1973 bestemd.

Bij het voorgaande wordt gedacht aan o.a. voorzieningen in de sfeer van gezinszorg, kunst- en mediabeleid, permanente educatie, jeugdbeleid, sport en samenlevingsopbouw.

Een aantal beleidsvoornemens dienen nog in 1973 in nota's aan de Kamer te worden voorgelegd. Daarbij ware te denken aan een wetgevingskader voor het welzijnsbeleid, aan het mediabeleid en aan het bejaardenbeleid.

Andere beleidsplannen op het welzijnsterrein (bijv. ten aanzien van kunst en sport) dienen in 1973 ter hand te worden genomen.

f. Wat betreft de defensie-uitgaven in 1973, mag, ervan uitgaande dat een progressief kabinet nog in het voorjaar wordt gevormd, worden verondersteld, dat - na een voorbereidingstijd van ongeveer 2 maanden - nog dit jaar een aantal beleidsombuigingen kan worden tot stand gebracht. In verband daarmee voorzien wij voorstellen tot wijziging van de defensiebegroting 1973, uitmondend in een vermindering van het totaalbedrag met rond 140 mln. Indien gewenst kan een nadere specificatie voor de opbouw van deze bezuinigingen worden overgelegd. Ter voorbereiding van beleidsombuigingen na 1973 zal, waar nodig, bondgenootschappelijk overleg worden geopend.

Schets van beleid voor 1973 en volgende jaren.

K.V.P., A.R.P., C.H.U.

I. Financiële verantwoording

1. Dit program wordt geschreven terwijl het bestaande nog maar voor een deel uitgevoerd is. De uitvoering ervan is ontijdig afgebroken, doordat de parlementaire basis ontviel aan het kabinet dat ons bestaande program grotendeels tot regeringsprogram had gemaakt. Dit brengt mee dat een aantal van onze programpunten, waarvan al een aanzet in het regeringsprogram gegeven is, voor wat de kosten betreft is ingebouwd in de begrotingsramingen voor de toekomstige jaren. Deze punten zal men terugvinden in dit nieuwe program. Voor andere onderdelen zullen financieringsbronnen moeten worden aangeboord.

2. Meer nog dan bij de vorige verkiezingen is het duidelijk geworden, dat de overheid, bij het aanboren van financieringsbronnen, afhankelijk is van de bereidheid in de particuliere sector, een deel van de inkomensgroei aan de collectieve voorzieningen ten goede te laten komen. Meer ook dan te voren zijn wij ervan doordrongen, dat het bij de collectieve voorzieningen niet alleen gaat om zaken van de overheid, maar ook om het terrein van de sociale verzekeringen. Meer dan ooit beseffen wij dat er een keuze gemaakt moet worden tussen collectieve voorzieningen en vrij besteedbaar inkomen. Het kan niet allemaal tegelijk.

3. Mede tegen deze achtergrond is dit program geschreven. Daarbij is gepoogd ten aanzien van nieuwe wensen, met het oog op de budgettaire situatie, soberheid te betrachten. Desondanks dient thans reeds, bij de introductie, er op gewezen te worden, dat zelfs de sober gehouden wensen in de komende regeringsperiode slechts verwerkelijkt kunnen worden, indien wij - ieder voor zich en als volksgemeenschap - de moed en de vindingrijkheid opbrengen, ons bestaande uitgavenpatroon te her-ijken op zijn betekenis voor de wijzigende maatschappelijke omstandigheden. Mede via de weg van herwaardering van de gevestigde maatschappelijke orde en van het in deze maatschappelijke orde besloten uitgavenpatroon moeten wij ruimte vrijmaken voor voorzieningen, die wij voor de huidige generatie en voor de toekomstige van het hoogste gewicht achten. Daarbij staat niet minder op het spel dan de mogelijkheid om hedendaagse problemen aan te vatten, zoals de bescherming van ons levensmilieu, het inbouwen van een welzijnsdimensie in het overheidsbeleid, het recht doen aan hen die in onze hedendaagse samenleving tot de verdrukten en achterblijvers behoren. Er zullen ombuigingen in het beleid nodig zijn. Niet alleen nu, niet alleen voor deze keer, maar blijvend. Niet alleen op financieel-technische gronden, maar als uiting van een gezindheid, van de wil, om onze zich vernieuwende inzichten met betrekking tot het functioneren van onze maatschappij, in ons eigen levenspatroon en in ons staatsbestel gestalte te geven.

4. Bij dat alles speelt de inflatie ons parten. Voor wat de overheid betreft, haar kosten stijgen zelfs sneller dan die van de particuliere sector. Want de uitgaven van de overheid bestaan voor een groter deel uit salarissen - die sneller stijgen dan de prijzen, zonder een aanmerkelijke stijging van de arbeidsproductiviteit - en verder voor een groot deel uit woningen en ander bouwwerken, waarvan de kosten eveneens sterker oplopen dan het gemiddelde prijspeil. Om het voorzieningenpeil reëel gelijk te houden, moet de overheid dus meer uitgeven dan bedrijven of gezinnen, wat stijging van de belastingdruk veronderstelt. Wil men het reële voorzieningenpeil niet alleen handhaven, maar omhoog brengen, dan vraagt dat een nog sterkere verhoging van de financiële lasten die op de bevolking gelegd worden. Dit scheidt voor de overheid de verplichting in haar eigen apparaat de doelmatigheid voortdurend kritisch te bezien.

5. Tot hoever kan een regering daarmee gaan? Het komend jaar zal de drukstijging van belastingen en sociale premies

zover gaan, dat er vrijwel geen ruimte voor reële groei van de particuliere bestedingen over zal blijven. Dat kan niet van jaar tot jaar herhaald worden. Wij zullen die drukstijging voor het komende jaar moeten accepteren, maar willen er met alle kracht naar streven dat die stijgende lijn teruggebogen wordt.

Dat is al in de plannen van de huidige regering ingebouwd. De bedoeling daarvan is, de stijgingspercentages van de overheidsuitgaven elk jaar te verlagen. Wij willen daarmee doorgaan tot er een redelijk stijgingstempo is bereikt. Toch zal verhoging van de belastingdruk onvermijdelijk zijn, die echter, in combinatie met de stijging van de premies voor de sociale verzekeringen, niet zo hoog zal kunnen zijn, dat enige reële stijging van de particuliere inkomens duurzaam onmogelijk wordt. Wij denken aan een jaarlijkse verzwaring van de belastingdruk van aanvankelijk 0,5 pct., met de bedoeling dit percentage in de volgende jaren geleidelijk terug te buigen.

6. De drukverzwaring moet in gelijke mate bij de directe en de indirecte belastingen tot stand komen. Anders verwijderen wij ons te ver van de verhoudingen in de andere landen van de Europese gemeenschappen – ook van Engeland en Denemarken – en wordt de Nederlandse concurrentiepositie in de waagschaal gesteld.

De automatische verzwaring van druk, die in de loon- en inkomstenbelasting optreedt door het enkele feit van prijsstijgingen, dient in beginsel jaarlijks te worden gecorrigeerd. Indien dit in enig jaar binnen de overige doelstellingen van het beleid niet kan worden gerealiseerd en derhalve een verzwaring van de druk der loon- en inkomstenbelasting noodzakelijk is, moet bij de keuze tussen het niet of niet volledig doorgaan van de inflatiecorrectie en een zelfstandige verhoging van de tarieven van deze belastingen in het bijzonder worden gelet op de belangen van de lagere inkomensgroepen. Daarnaast zullen verhogingen van de omzetbelasting en de accijnzen – de laatste in Beneluxoverleg – alsmede van enige kleinere belastingen nodig zijn.

7. Verder gaan wij ervan uit dat de premiedruk van de sociale verzekeringen jaarlijks met maximaal 0,75 pct. van het nationaal inkomen zal toenemen. Ook dit percentage houdt al de taak in om het huidige stijgingstempo, dat hoger ligt, naar beneden te brengen. Daarvoor zal nauw overleg nodig zijn tussen de overheid en de organen van de sociale verzekering, te voeren op de grondslag van adviezen van de Sociaal Economische Raad, met name die inzake de programmering van de sociale verzekering op lange termijn. Ook in deze sector zal er naar gezocht moeten worden, de stijging van de kosten in de hand te houden onder meer door de eisen van doelmatigheid voortdurend in het oog te houden. Daarnaast wordt het steeds meer noodzakelijk, de maatschappelijke betekenis van onderdelen van ons stelsel van sociale zekerheid – mede in relatie tot de daaraan verbonden kosten – af te wegen tegen het belang van de uitbouw van nieuwe, dringende sociale voorzieningen elders.

8. Het bovenstaande betekent, dat de komende jaren in het teken van de matiging zullen staan. Dat zal zo zijn voor de overheid en de sociale verzekering. Matiging zal tevens gevraagd moeten worden van de particuliere sector. De overheid kan echter niet met succes een matiging dwingend opleggen die in de samenleving geen weerklank vindt. Er zal daarom in onze samenleving overeenstemming moeten worden bereikt. Daartoe moet de overheid in overleg treden met de organisaties van het bedrijfsleven, met als doel, het eens te worden over wat het algemeen belang eist en de beperkingen die de particuliere sector daartoe in zijn bestedingen moet aanvaarden, aangaande zowel de consumptie als de investering. In dat overleg moet de overheid, voorzover het algemeen belang dat toelaat, van haar kant aandacht geven aan de wensen, die het bedrijfsleven koestert inzake delen van haar beleid, die de bedrijfsgeboten raken.

9. Mislukking van dit overleg betekent inflatie. De oorzaak van de inflatie is immers geen andere dan een strijd om de

verdeling van de nationale produktie; binnen de particuliere sector onder meer tussen degenen die willen consumeren en hen die willen investeren. Wij vinden het hoog tijd worden het strijdperk om te vormen in een conferentietafel, althans voor wat de grote lijnen van de ontwikkeling aangaat. Dat moet het eerste doel van dit overleg zijn. Het tweede doel moet zijn, het overleg uitbouwen tot een sociaal-economische programmering op lange termijn, die de overheid opstelt in samenwerking met alle betrokkenen, het georganiseerde bedrijfsleven, de organen van de sociale verzekering en andere instellingen wier invloed op de sociaal-economische ontwikkeling van betekenis is. De omvang van de overheidsuitgaven en de financiering ervan moeten een plaats in die programmering vinden.

II. Algemene zaken

1. De voorbereiding, vorming en uitvoering van het regeeringsbeleid als totaliteit blijken steeds minder berekend om het hoofd te bieden aan de eisen, die in de huidige samenleving aan het overheidsbestuur worden gesteld. Daarom is het dringend nodig een proces op gang te brengen tot verbetering en modernisering van het overheidshandelen, inclusief de departementale indeling.

Daarbij zal de democratische inspraak tot zijn recht moeten komen, met inachtneming van de eisen die het functioneren van een doeltreffend overheidsapparaat stelt (zie ook VII, 1).

2. De burger heeft recht op informatie over het door de overheid gevoerde en te voeren beleid. Een wet openbaarheid van bestuur moet daarin voorzien en de uitzonderingen aangeven.

Deze wet dient zo spoedig mogelijk bij het parlement te worden ingediend.

III. Suriname en de Nederlandse Antillen

1. In overleg met Suriname en de Nederlandse Antillen moet Nederland er naar streven dat deze landen op korte termijn de soevereiniteit naar volkenrecht verkrijgen.

2. De Nederlandse bereidheid om bij te dragen aan de economische, culturele en maatschappelijke ontwikkeling van deze landen dient onverkort gehandhaafd te blijven.

IV. Buitenlandse Zaken

Verenigde Naties

1. Bijdragen tot versterking van de Verenigde Naties, niet alleen ter wille van de vrede in de wereld, maar ook om internationale problemen zoals de bedreiging van het leefmilieu aan te vatten. Streven naar verbetering van de werkwijze van de VN en naar evenredige financiële bijdragen van de lidstaten.

2. Versterking van de vrede bewarende functie van de VN via aanvaarding door zoveel mogelijk landen van de verplichte rechtsmacht van het Internationale Hof en doelmatige recrutering, opleiding en inzet van vredesmagt.

3. Waarborging van de rechten van de mens, ook in concrete situaties, o.m. door aanstelling van een Hoge Commissaris. Steun aan de bestrijding van rassendiscriminatie en van andere schendingen van de rechten van de mens.

4. Instelling van nieuwe gezagsorganen op het gebied van het leefmilieu, de exploitatie van de zeebodem en het ruimteonderzoek.

5. Toelating tot de VN van de verdeelde landen (Duitsland, Korea en Vietnam).

Wapenbeheersing

6. Actieve inzet van Nederland – als lid van de Ontwapeningscommissie in Genève – ter beheersing en vermindering

van de bewapening, met name van de middelen tot massale vernietiging. In dit kader streven naar overeenkomsten:

- waarbij de ontwikkeling, de produktie en het gebruik van biologische en chemische wapens worden verboden;
- ter beëindiging van de produktie van kernwapens en ter vermindering van de bestaande voorraden;
- tot volledige stopzetting van kernproeven;
- om bepaalde gebieden kernwapenvrij te maken of te houden (regio's, oceaانبodem, ruimte).

Oost-West-verhouding en NAVO

7. De ontspanning tussen Oost en West in het kader van de NAVO en de Europese Gemeenschappen bevorderen door een Europese Veiligheidsconferentie die zich ontwikkelt tot een orgaan voor permanent overleg, met als uiteindelijk doel een geheel Europa omvattend veiligheidssysteem dat berust op deugdelijke garanties.

8. In NAVO-verband streven naar overeenstemming tussen Oost en West over wederzijdse, evenwichtige verminderingen van strijdkrachten (MBFR).

9. Versteving van de betrekkingen tussen Oost en West op politiek, economisch en cultureel gebied.

10. Volkenrechtelijke erkenning - in bondgenootschappelijk verband - van de DDR.

11. Lid blijven van de NAVO, als onmisbaar instrument ter voorkoming van oorlog en ter bevordering van de ontspanning tussen Oost en West. Intussen blijven streven naar een Europees of mondiaal veiligheidssysteem ter vervanging van de bondgenootschappen.

12. Permanente druk op Griekenland en Portugal om te komen tot democratisering en - in het geval van Portugal - tot dekolonisatie. Voorkomen, dat wapens uit NAVO-landen worden gebruikt in koloniale conflicten.

Europese Gemeenschappen

13. Versterking van de positie van de Europese Commissie. Verbetering van de werkwijze en besluitvorming van de ministerraad. Democratisering van de Gemeenschappen door budgettaire en wetgevende bevoegdheden en rechtstreekse verkiezing van het Europees Parlement.

14. Politieke samenwerking in het kader van de Gemeenschapsinstellingen.

15. Bijdragen aan de totstandkoming van een economisch-monetaire unie, aan de vorming van een gemeenschappelijke politiek op regionaal, sociaal, industrieel, vervoers- en milieugebied, alsmede een harmonisatie van het fiscale en mededingingsbeleid en van het beleid inzake de arbeidsvoorwaarden.

16. Bevorderen, dat de EG zich dienstbaar maakt aan de toenadering tussen Oost en West en aan de vermindering van de tegenstellingen tussen rijke en arme landen. Streven naar een gemeenschappelijk ontwikkelingsbeleid, gericht op verwezenlijking en verbetering van de Ontwikkelingsstrategie van de Verenigde Naties. Daartoe onder meer de afzet van produkten uit ontwikkelingslanden op de Europese markt vergemakkelijken.

17. Samenwerking, mits in NAVO-verband, van de EG-landen op het gebied van logistiek en conventionele bewapening. Geen Westeuropese kernmacht.

Zuidelijk Afrika en Indo-China

18. Initiatieven ontwikkelen, onder meer in het kader van de Verenigde Naties, om de dekolonisatie van zuidelijk Afrika te bespoedigen.

19. Humanitaire hulp voor de slachtoffers van koloniale en apartheidspolitiek; steun aan acties van organisaties gericht op het lenigen van de nood van de bevolkingen in, van het koloniale regime bevrijde, gebieden.

20. Volkenrechtelijke erkenning van Noord-Vietnam. Krachtige bevordering van plannen voor de wederopbouw van geheel Indo-China.

Internationaal cultureel beleid

21. Bevordering van een actief internationaal cultureel beleid.

22. Voorrang voor een verdergaande culturele samenwerking tussen België en Nederland, onder meer door:

- instelling van een Nederlands-Belgische raad voor de Nederlandse taal en letteren, met een vast secretariaat;
- verdergaande culturele integratie met het Nederlands-talige deel van België, en nauwe samenwerking op het terrein van de internationale culturele betrekkingen;
- spoedige oprichting van een Nederlands cultureel instituut in Brussel, in samenwerking met de bevoegde Belgische autoriteiten;
- wederzijdse erkenning van onderwijsdiploma's.

23. Intensivering van de culturele samenwerking met Indonesië.

V. Ontwikkelingsbeleid

1. Actief bijdragen aan rechtvaardiger internationale economische structuren, onder meer via grondstoffenovereenkomsten en verruiming van voorkeurstarieven voor produkten uit ontwikkelingslanden. Een en ander vooral bevorderen in de Europese Gemeenschappen.

2. De financiële hulp uit de algemene middelen - in overeenstemming met de Ontwikkelingsstrategie van de Verenigde Naties - opvoeren tot tenminste 0,7 pct. van het bruto nationaal produkt tegen marktprijzen, in de vorm van feitelijke uitgaven, en vervolgens zo mogelijk verder verhogen.

3. In beginsel dient de hulp die Nederland rechtstreeks verleent, ongebonden te zijn. Ook overigens aandacht schenken aan verdere opvoering van de „kwaliteit” van de hulp.

4. Volmondige erkenning van de grote betekenis van het ontwikkelingswerk van particuliere organisaties zonder winstoogmerk (vooral missie en zending); verbetering en uitbreiding van het systeem van medefinanciering van dit werk door de overheid.

5. Bijdragen aan de oplossing van het bevolkingsprobleem - maar uitsluitend als een ontwikkelingsland er om vraagt en de eigen verantwoordelijkheid van de ouders wordt gerespecteerd - door opstelling van plannen voor geboorteregeling en hulp bij de uitvoering daarvan.

6. Actieve steun voor regeringen en bewegingen die de positie van de minstbedeelden proberen te verbeteren, in het bijzonder in Latijns Amerika.

VI. Justitie

Vernieuwing strafrecht

1. Een systematische heroriëntatie omtrent de strafwaardigheid van bepaalde gedragingen.

2. De strafbepalingen inzake stimulerende en verdovende middelen, voor zover deze het gebruik betreffen, op basis van wetenschappelijke inzichten herzien (zie XVI 4).

3. Meer gedragswetenschappelijk onderzoek naar de oorzaken van criminaliteit; voorlichting aan het publiek over de

mogelijkheden tot preventie; versterking van personele en materiële toerusting van de politie, vooral van de recherche.

4. De menswetenschappen in de rechtspraak integreren, o.a. door ook beoefenaren van die wetenschappen te doen deelnemen aan de rechtspleging.

5. De leeftijdsgrens voor de zittende magistratuur terugbrengen tot 65 jaar.

6. Tegemoetkoming in de schade aan slachtoffers van misdrijven. Verbetering van de schadevergoeding aan mensen die ten onrechte van hun vrijheid zijn beroofd.

7. Ruimere mogelijkheden scheppen tot het toepassen van andere strafsancties dan vrijheidsbeneming. De voorlopige hechtenis kortwieken. Het beleid en de wettelijke bepalingen ten aanzien van korte gevangenisstraffen daarheen leiden, dat deze met name voor hen die voor de eerste keer veroordeeld zijn, zo min mogelijk ten uitvoer worden gelegd.

8. Voorlopige invrijheidstelling voor lang gestraften mogelijk maken bij algemeen wettelijke maatregel.

Gevangeniswezen

9. Voortzetting van het beleid met betrekking tot de verbetering van de bouwkundige en materiële voorzieningen voor het gevangeniswezen en de psychopatenzorg. Inspraak van het personeel in verband met het te voeren beleid.

10. Meer ruimte voor experimenten met moderne executievormen, o.a. half open en open inrichtingen, speciale inrichtingen voor jeugdigen, opdat de gestraften straks weer aan het maatschappelijk proces kunnen deelnemen zonder dat dit leidt tot onaanvaardbare risico's voor de maatschappij.

Rechtsbijstand

11. Rechtsbijstand voor alle verdachten aan wie tijdens het voorbereidend onderzoek in strafzaken de vrijheid wordt ontnomen.

12. Aanvulling, eventueel vervanging van de bestaande voorzieningen voor het verlenen van rechtsbijstand en het integreren van het maatschappelijk-juridisch advies- en bijstandswerk in sociale dienstverleningscentra.

13. Ook aan gastarbeiders de mogelijkheid geven kosteloze rechtsbijstand te ontvangen.

Jeugdbescherming en adoptie

14. Op korte termijn een beleidsplan voor de kindbescherming opstellen, gericht op een integratie van de huidige kindbeschermingszorg in de totale jeugdwelzijnszorg en op een vervanging van de justitiële basis.

15. Afschaffing centrale adoptieraad; verkorting van de adoptieprocedure, ook voor buitenlandse pleegkinderen door terugbrenging van de wettelijk vereiste verzorgingstermijn tot één jaar. Bij beleid en uitvoering blijvende inschakeling van het particulier initiatief.

Overige beleidspunten

16. Bescherming van de burger tegen inbreuk op de privacy. Invoering van een algemene wet ter bescherming van de computerprivacy.

17. Versnelling van de civiele procedure.

18. Verlaging van de leeftijd voor meerderjarigheid tot 18 jaar.

19. Wettelijke regeling van het stakingsrecht. Daarnaast ook aandacht voor vormen van bemiddeling en overleg.

20. Verbeteringen in het arbeidsrecht; met name het ontslagrecht, opzegtermijnen en loonvorderingen bij faillissement, beperking wettelijke aansprakelijkheid van de werknemer voor fouten in dienstverband en concurrentiebeding.

Ontslagverbod voor huwende en zwangere werkneemsters.

VII. Binnenlandse Zaken

Staatkundige vernieuwing

1. Het accent dient te vallen op wetgevende arbeid ter vernieuwing van ons staatsbestel. De bestaande wetgeving blijkt namelijk steeds vaker ontoereikend om de staatkundige en bestuurlijke processen van de hedendaagse samenleving richting en leiding te geven.

Daartoe:

- bevordering van een algehele grondwetsherziening;
- ingrijpende herziening van de gehele bestuurlijke organisatie (zie ook II, 1).

2. Deze vernieuwing dient zodanig tot stand te komen dat vanaf het begin een zo groot mogelijke meerderheid van het Nederlandse volk haar medebetrokkenheid tot gelding kan brengen.

3. De voorstellen over de klassieke grondrechten, gedaan in het Tweede rapport van de staatscommissie Cals-Donner, in beginsel aanvaarden. In de grondwet ook de sociale grondrechten opnemen.

4. De invloed van de kiezer op de samenstelling van het kabinet vergroten en verdergaande verbrokkeling in het parlement door te veel kleine partijen tegengaan.

Het land indelen in een beperkt aantal kiesdistricten. Elk van deze districten levert een aantal leden voor de Tweede Kamer. Binnen de districten worden de zetels naar regels van evenredige vertegenwoordiging toegewezen.

5. De leeftijdsgrens van het passief kiesrecht wordt verlaagd tot 21 jaar.

6. Ter verkorting en vereenvoudiging van het proces van politieke beleidsvorming dient in de Eerste Kamer de behandeling van begrotingshoofdstukken en van wetsontwerpen slechts op aanvraag van een bepaald aantal leden plaats te vinden.

7. Instelling van de functie van ombudsman op rijks-, provinciaal- en gemeentelijk niveau.

8. Een algemene beroepsmogelijkheid tegen beschikkingen van de lagere overheid. Versnelling van de bestaande beroepsprocedures.

9. Subsidiëring van het werk van politieke partijen.

Bestuurlijke organisatie

10. Ingrijpende herziening van de gehele bestuurlijke organisatie:

- gemeenten bij of krachtens de wet opnemen in gewesten waarbinnen zij als zelfstandige bestuursseenheden blijven functioneren. Hierbij ligt de primaire verantwoordelijkheid bij de centrale overheid. Voldoende en tijdige inspraak voor de gemeenten;
- herverkaveling van taken tussen rijk, provincies en gemeenten. Zij allen dragen taken en bevoegdheden aan de gewesten over;
- de bestuurlijke en financiële autonomie van de gewesten waarborgen. Instelling van een gewestfonds. Rechtstreekse verkiezingen van de gewestraden;
- in het kader van de bestuurlijke organisatie ook de positie en het aantal van de provincies herzien;

- treffen van voorzieningen, opdat het vervullen van het lidmaatschap van de gemeenteraad niet feitelijk wordt belemmerd;
- daadwerkelijke aandacht voor de binnengemeentelijke decentralisatie.

11. Een doelgericht en samenhangend beleid van de rijksoverheid om de leefbaarheid van onze steden te garanderen. Daartoe onder meer een onderzoek instellen of, en zo ja hoe de Financiële Verhoudingswet 1960 aangepast moet worden ten behoeve van de problematiek van de grote stad.

12. Benoeming van de Commissaris der Koningin door de Kroon na overleg met provinciale staten. Benoeming van de burgemeester door de Kroon na overleg met de gemeenteraad en met gedeputeerde staten.

Politie

13. De korpsen van rijks- en gemeentepolitie verenigen in één landelijk politie-apparaat, dat in een gedecentraliseerde organisatie onderworpen blijft aan een effectieve democratische controle. Daarbij ruimte voor gespecialiseerde eenheden. De burgemeester blijft verantwoordelijk voor de handhaving van de openbare orde.

VIII. Onderwijs en Wetenschappen

Algemeen

1. Het beleid is erop gericht, door een samenhangend geheel van voorzieningen iedereen de gelegenheid te geven, zowel binnen als buiten de school deel te nemen aan onderwijs dat bij zijn belangstelling past, zijn talenten tot optimale ontplooiing brengt en vormt tot een kritisch bewustzijn van mens en samenleving.

2. Deze opzet vereist de totstandkoming van een *nationaal plan* op langer termijn voor het gehele onderwijs en de totale vorming, waarbij inbegrepen aandacht voor de financieringsaspecten. Het is in dit verband gewenst op korte termijn de financiële consequenties per onderwijssector te berekenen. Mede op basis daarvan zal de concrete prioriteitsstelling van het hier voorgestelde beleid worden bepaald.

3. De overheid respecteert de *vrijheid van onderwijs*.

Gelijkstelling de facto van openbaar en bijzonder onderwijs, mede bij stichting en exploitatie van schooladviesdiensten en andere hulpinstanties en randdiensten.

4. Gestreefd wordt naar een *onderwijsstructuur* die meer dan thans gebaseerd is op een vloeiender overgang tussen de verschillende onderwijssectoren.

- Bevordering van de integratie van kleuter- en basisonderwijs alsmede totstandbrenging van hierop gerichte experimenten. Hierbij staat niet de leeftijd, maar de continuïteit in de ontwikkeling van de leerling centraal.
- Bevordering ook van de samenhang en samenwerking tussen de vormen van onderwijs voor 12- tot 15-jarigen.
- Wetenschappelijk verantwoorde experimenten met de middenschool.
- De sterk groeiende deelname aan het onderwijs (democratisering), de idee van „leren leven levenslang” (education permanente) alsmede financiële overwegingen maken het wenselijk het afstandsonderwijs (schriftelijke cursus, cursussen via radio en tv) te bevorderen. In dit kader aandacht voor oprichting van een open universiteit.

5. De *overlegstructuur* tussen overheid en onderwijswereld dient te worden verbeterd (van distributief beleid naar participatiebeleid; nationaal onderwijsplan).

- De overheid stelt voldoende middelen daartoe ter beschikking aan de partners in het (beleidsvoorbereidende) overleg.

- Een zo goed mogelijke inspraak van allen, die bij het onderwijs betrokken zijn. Ter bevordering van die inspraak: aanpassing van de bestuursvorm van de verschillende onderwijsinstellingen tot en met het secundaire niveau.

6. Toegankelijkheid van het onderwijs.

De overheid zorgt dat in geen geval de financiële situatie, waarin de onderwijsvragende verkeert voor hem doorslaggevend redend wordt, om van deelname aan dat onderwijs af te zien. De voorlichting (bijv. via televisie) inzake studie- en beroepskeuze wordt uitgebreid en verbeterd.

7. Van groot belang is een verbetering van de samenhang tussen de verschillende *opleidingen* en uitbreiding van her- en bijscholingsmogelijkheden.

Inrichting en toerusting der opleidingen dient zodanig te zijn, dat zij zich richt op een professionele taakuitoefening van de onderwijsgevende.

Hierbij wordt veel aandacht gegeven aan:

- stroomlijning van de onderwijskundige voorbereiding(en);
- evenwicht tussen vaktechnische en didactische voorbereiding;
- verbetering van de samenhang tussen de eerstegraadsopleidingen binnen het postsecundair onderwijs;
- het gradenstelsel en de problematiek van de dubbele bevoegdheid.

Sectoren

8. Kleuter- en Basisonderwijs. Buitengewoon onderwijs.

- Bevordering van integratie van kleuter- en basisonderwijs op de wijze vermeld onder 4. De verlaging van de leerlingenschaal in deze sector heeft prioriteit. Een eerste aanzet tot voorzieningen voor peuters.
- Speciale aandacht voor het onderwijs aan degenen die te kampen hebben met een sociale, geestelijke of lichamelijke handicap. Vaststelling van een vergoedingsregeling voor vervoerskosten van kinderen die een school voor buitengewoon onderwijs bezoeken.

9. Voortgezet onderwijs.

Aanvullend op hetgeen is opgemerkt over de onderwijsstructuur bovendien nog aandacht voor:

- voltooiing van het 4-jarig Lager Beroepsonderwijs in 1975.
- verlenging van de brugperiode;
- onderzoek naar de functie van de examens;
- het ongedeelde VWO.

10. Werkende jongeren.

Hoge prioriteit voor de vorming van de werkende jeugd. De overheid richt haar aandacht gelijkelijk op:

- een zo snel mogelijke uitbreiding van de partiële leer- en vormingsplicht tot 2 dagen per week voor de 15- en 16-jarigen en vervolgens een dag per week voor die 17-jarigen voor wie in het voorafgaande cursusjaar reeds een partiële leerplicht van twee dagen gold;
- de hiervoor noodzakelijke begeleidende financiële maatregelen;
- de kwalitatieve en sociaal-economische aspecten van deze onderwijsvorm.

De partiële leer- en vormingsplicht dient uit te monden in participatieonderwijs. Daarom dient voor alles te worden bevorderd dat deze onderwijsvorm wordt geïntegreerd in het totale voortgezette onderwijs.

11. *Wetenschappelijk Onderwijs en Hoger beroepsonderwijs.*

De ontwikkelingen in het postsecundair onderwijs – met name de zeer sterke stijging in deelname – maken essentiële veranderingen in deze sector nodig.

De volgende maatregelen worden voorgestaan:

- herstructurering van het wetenschappelijk onderwijs onder verkorting van de studieduur. Deze herstructurering dient er mede op gericht te zijn, de universiteit in staat te stellen ook in de toekomst als centrum van wetenschapsbeoefening te functioneren;
- de taakstellingen van wetenschappelijk onderwijs en hoger beroepsonderwijs worden op elkaar afgestemd;
- doorvoering van een administratief en organisatorisch kader dat een verantwoorde planning van het postsecundair onderwijs mogelijk maakt;
- studiefinanciering; Met inachtneming van het onder 6 gestelde zal worden gestreefd naar een stelsel van studieleeningen voor studenten aan instellingen van Hoger beroepsonderwijs en Wetenschappelijk Onderwijs, dat een verantwoorde bijdrage vormt in de onderwijskosten en de kosten van levensonderhoud. Van dit stelsel zal deel uitmaken een terugbetalingsregeling, gebaseerd op de draagkracht van het inkomen, dat na beëindiging van de studie wordt verdiend.

12. *Wetenschapsbeleid en wetenschappelijk onderzoek.*

De overheid bevordert het fundamenteel en toegepast wetenschappelijk onderzoek. Haar beleid is tevens gericht op een zo verantwoord mogelijke besteding van de voor wetenschappelijk onderzoek bestemde middelen.

Zij bevordert hiertoe onder meer:

- vorming en uitbouw van landelijke samenwerkingsverbanden van wetenschappelijke onderzoekers die o.m. tot taak hebben de wetenschappelijke activiteiten te evalueren en te coördineren;
- de totstandkoming van eenvoudige administratieve procedures, die voor het beleid noodzakelijke informatie verschaffen en een doelmatige controle mogelijk maken;
- evenwichtige verdeling tussen universitaire en niet-universitaire instituten van de voor wetenschappelijk onderzoek beschikbare gelden.

IX. Defensie

1. Spoedige vaststelling van een nieuw, meerjarig defensieplan. In afwachting hiervan de defensie-uitgaven handhaven op het huidige peil. Het uiteindelijke budget voor de Nederlandse bijdrage aan de bondgenootschappelijke defensie bepalen met inachtneming van onze taak in NAVO-verband, alsmede met de andere prioriteiten van de Nederlandse samenleving.

2. Binnen de defensie-inspanning meer nadruk leggen op de inzetbaarheid dan op de omvang van de strijdkrachten.

3. De Nederlandse bijdrage van de gemeenschappelijke verdediging in het verband van de NAVO dient te passen in de strategie van het aangepaste antwoord en moet derhalve met name voldoen aan hoge eisen van moreel, inzetbaarheid, mobiliteit, uitrusting en geoefendheid.

4. Bevordering van verdergaande samenwerking tussen de krijgsmachtdelen (zee-, land- en luchtmacht) in Nederland en in de NAVO, en integratie van diensten en opleidingen.

5. Streven naar vervanging van een aanzienlijk deel van het dienstplichtig personeel door vrijwilligers.

6. Verkorting van de „diensttijd” (eerste oefentijd) tot 12 maanden, zo nodig met uitzondering van dienstplichtige officieren en onderofficieren en van bepaalde categorieën specialisten.

7. De rechtspositie van de dienstplichtigen wettelijk regelen. Verdere verbetering van het leef- en werkklimaat in de krijgsmacht en van de inspraakmogelijkheden daartoe.

8. Voortgaande vernieuwing van het militaire tuchtrecht en strafprocesrecht. Integratie van de militaire rechtspraak in de gewone rechtbanken, door instelling van militaire kamers met een civiele meerderheid. De rechtsmacht van de militaire kamers beperken tot de delicten omschreven in het Wetboek van Militair Strafrecht.

9. Uitbreiding van de Wet Gewetensbezwaren Militaire Dienst tot hen die onoverkomelijke gewetensbezwaren hebben tegen gebruik van ABC-wapens.

X. Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening

Volkshuisvesting

1. De woningnood is thans beperkt tot de minst draagkrachtigen en tot speciale groepen in bepaalde gebieden van ons land. Aan dit onrecht een einde te maken is een hoge prioriteit van regeringsbeleid.

2. Krachtige bevordering van de doorstroming, waarbij in het bijzonder een taak ligt voor gemeentebesturen en woningbouwcorporaties.

3. Teneinde de minst-draagkrachtigen het meest te helpen is het niet alleen nodig dat het bouwen van nieuwe woningen wordt voortgezet. In toenemende mate moet de nadruk op de verbetering van oude woningen en wijken komen te liggen.

4. Een systeem van individuele huursubsidies dient te waarborgen dat deze subsidies in beginsel slechts worden verleend aan degenen die tijdelijk of blijvend niet in staat zijn uit eigen middelen de kostprijs te betalen.

5. Het huurbeleid moet gericht blijven op het bereiken van kostprijsuren, o.a. door het handhaven van de wettelijk vastgelegde jaarlijkse huuraanpassing en de geleidelijke uitbreiding van de huurliberalisatie.

6. De woningproductie moet gericht zijn op een verschuivend meerjarenprogramma van in uitvoering te nemen woningen, waarvan de omvang mede bepaald dient te worden door de aandacht die wordt gegeven aan woningverbetering en krotopruijing.

7. Naast kwantiteit zijn kwaliteit en voldoende variatie belangrijke aspecten van het woningbouwbeleid.

Ruimtelijke ordening

Nationaal ruimtelijk beleid

8. Doelstelling: het vinden van een evenwicht tussen de beroepsbevolking en de werkgelegenheid enerzijds en het sociaal-culturele leven en het milieu anderzijds.

9. De overheid dient in de komende jaren een spreidingsbeleid te voeren dat in grote lijnen overeenstemt met hetgeen hierover in de nota's Noorden des lands 1972, Zuid-Limburg en de nota over de spreiding der rijksdiensten is vervat (zie ook XII, 3).

10. In een nationaal zeehavenbeleid dient de overheid een evenwichtige verdere ontwikkeling van de grote zeehavens te stimuleren. Het accent zal de komende jaren moeten liggen op het Scheldebekken en op het Noorden van het land (Eemshaven). (Zie XI, 11.)

Besluitvorming en wetgeving

11. De coördinerende bevoegdheden van de Minister voor de Ruimtelijke Ordening, waarbij tevens de relatie met het milieu-beleid wordt geregeld, in de wet vastleggen.

12. Bij het vaststellen van nationale facet- en provinciale plannen streven naar coördinatie in EEG-verband.

13. In de in voorbereiding zijnde wettelijke regeling betreffende de nationale bestemmingen dient een geïntegreerde en open besluitvorming te worden gegarandeerd voor alle regeeringsbeslissingen die bepalend zijn voor de hoofdlijnen van het ruimtelijk beleid.

14. Bij het opstellen van ruimtelijke ordeningsplannen door de lagere overheden dient vooral in de voorbereidingsfase de inspraak van de betrokken burgers te worden gegarandeerd. Tevens dienen deze plannen in het kader van het goedkeuringsbeleid door het betrokken toezicht houdende overheidsorgaan sneller te worden afgedaan.

15. Een stringente grondpolitiek is onontbeerlijk om ten aanzien van de ruimtelijke ordening een goed beleid te kunnen voeren. Grondspeculatie moet worden tegengegaan. Daartoe een voorkooprecht voor de gemeenten.

Stedelijke gebieden

16. Er dient een ruimtelijke planning op gang te komen, die de explosieve stedelijke ontwikkeling goed begeleidt. Met name de spanningen tussen stedelijke uitbreiding en te gebruiken landelijk gebied dienen te worden verminderd of opgeheven door een integrale, planmatige aanpak van de inrichting van stedelijk en landelijk gebied op gewestelijk niveau.

17. Totstandkoming van een wet op de stadsvernieuwing op grond waarvan stadsvernieuwinggebieden kunnen worden aangewezen waarvoor speciale faciliteiten gelden op het gebied van reguleringen en financiering (voorkooprecht en gedoogplicht in verband met woningverbetering).

18. Bestrijding van de congestie in het westen van het land door een doeltreffend inrichtingsbeleid, waaronder inhalen van achterstand in de infrastructuur, bevordering openbaar vervoer en o.m. een regionaal vergunningstelsel ten aanzien van bedrijfsvestigingen.

19. Gelegenheid scheppen voor voldoende recreatie in de wijken van grote bevolkingscentra en op niet te grote afstand daarvan (zie XV, 14).

20. Bij reconstructie van stads- en dorpskernen en bij uitbreiding van woonkernen aandacht besteden aan economisch verantwoorde vestigingsmogelijkheden voor detailhandel, ambacht en dienstverlening.

Landelijke gebieden

21. Instandhouding van behoorlijke oppervlakten van aangesloten open gebied tussen de woonkernen, zowel ten behoeve van agrarische produktie als uit een oogpunt van recreatie. Het landschapsbeleid zal op deze beide functies moeten worden afgestemd (wettelijke regeling van de inrichting van nationale landschapsparken). De overheid zal een aldus ingerichte „groene ruimte” tot stand moeten brengen door bestemmingsplannen, aankopen en zo nodig onteigening.

22. Totstandkoming van een landinrichtingswet, op grond waarvan op evenwichtige wijze de belangen van landbouw, recreatie, natuurbescherming en milieubeheer bij de ruimtelijke inrichting van de landelijke gebieden kan worden behartigd (zie ook XIII, 8).

23. Als het noodzakelijk is aan het gebruik van gronden beperkingen op te leggen of deze gronden zelfs geheel aan hun eerdere bestemming te onttrekken, dient aan de desbetreffende eigenaren, huurders, pachters en werknemers zoveel mogelijk genoegdoening te worden verschaft, bijv. in de vorm van verplichte aankoop, het sluiten van een beheersovereenkomst, of in het algemeen schadeloosstelling.

XI. Verkeer en Waterstaat

1. In ons dichtbevolkte land is er een grote behoefte aan goede verkeers- en vervoersvoorzieningen. Toch zal in de komende jaren slechts een uiterst beperkt deel tot stand kunnen komen van al datgene wat wij ten aanzien van verkeer en vervoer zouden wensen. De meest knellende problemen zijn op het ogenblik:

- de verkeers- en vervoerssituatie in de bevolkingsagglomeraties en
- de verkeersveiligheid.

Derhalve zal in de komende parlementaire periode op deze twee gebieden het accent moeten vallen.

2. Voor het behoud van de grote culturele en economische waarden, welke in de steden zijn vertegenwoordigd, is een verbetering van de stedelijke infrastructuur van primaire betekenis. In de grote compact gebouwde steden betekent dit vooral een belangrijke verbetering van de infrastructuur van het openbaar vervoer. Deze verbetering zal in samenhang moeten worden gezien met de vorming van stadsgewesten.

3. De structurele verbetering van de verkeers- en vervoerssituatie in de dichtstbevolkte delen van het land door middel van hoge investeringen in het openbare vervoer vergt een structurele herziening van de rijksbijdragen ten behoeve van het verkeer in en om de steden. De 50 pct. bijdrage ten behoeve van de investeringen in het openbare vervoer zal derhalve geleidelijk verhoogd moeten worden.

4. In het kader van een goede spreiding van de bevolking en de werkgelegenheid dienen de verkeersverbindingen van minder dicht bevolkte gebieden met de Randstad te worden verbeterd. Toch zal dit slechts geleidelijk uitgevoerd kunnen worden, vanwege de prioriteit die aan de stedelijke problematiek moet worden toegekend.

5. Ter ontlasting van de steden en wegen, en als bijdrage tot de milieubescherming, de verkeersveiligheid en de ruimtelijke ordening bevordering van het openbaar vervoer in het algemeen.

Bijdragen van de overheid in de tekorten van de landelijke, regionale en stedelijke vervoersbedrijven. Stimuleren van een efficiënte werkwijze bij deze bedrijven, zonder daarbij hun sociale dienstverlenende functie uit het oog te verliezen.

6. Vanwege de prioriteit voor het openbaar vervoer dient de aanleg en verbetering van autowegen te worden getemperd, ook al betekent dit ongerief voor de particuliere automobilist en vrachtvervoerder.

7. Instelling van een algemeen verkeers- en vervoersfonds, waarin o.a. de financiering van de verkeers- en vervoersvoorzieningen wordt geregeld.

8. Ten behoeve van de verkeersveiligheid:

- beïnvloeding van de mentaliteit bij het deelnemen aan het verkeer;
- speciale aandacht voor de veiligheid van kinderen en bejaarden;
- intensivering van het verkeersonderwijs, te beginnen bij het kleuteronderwijs;
- verplichte periodieke keuring van motorvoertuigen;
- coördinatie van de hulpverlening bij ongevallen;
- intensieve controle op verkeersgedrag;
- realisatie net van praatpalen;
- minimum-snelheden op autosnelwegen;
- bezinning op maximum-snelheden;
- betere verkeersbegeleiding ten behoeve van optimaal gebruik van het wegennet.

9. Goederenvervoer: gelijke start- en concurrentievoorwaarden voor het goederenvervoer per spoor, over de weg, te water en door de lucht.

10. Snelle beslissing inzake tweede nationale luchthaven. Voorzieningen ter beperking van vervuiling en geluidshinder. Een vijfde start- en landingsbaan op Schiphol is pas aanvaardbaar als voldoende is gewaarborgd dat dit niet zal leiden tot een toeneming van de geluidshinder.

11. In het kader van een nationaal zeehavenbeleid een evenwichtige verdere ontwikkeling van de grote zeehavens. Accent op Scheldebekken en op 't Noorden/Eemshaven (zie ook X, 10).

XII. Economische Zaken

Algemeen economisch beleid

1. In ons economisch beleid dient het accent te vallen op de volgende doelstellingen:

- economische bedrijvigheid die dienstbaar is aan en niet strijdig is met welvaart en welzijn;
- de zorg voor voldoende en kwalitatief aanvaardbare werkgelegenheid;
- het bevorderen van een betere arbeidsverdeling in de wereld als geheel, o.m. door geleidelijke aanpassing van onze eigen economische structuur.

2. Alleen die economische groei dient bevorderd te worden, die voldoet aan de voorwaarde dat:

- de verontreiniging van ons leefmilieu binnen verantwoorde grenzen wordt gehouden;
- de economische macht voldoende gespreid is en verantwoord wordt gebruikt, mede uit een oogpunt van interne bedrijfsdemocratie.

3. Een spreidingsbeleid, dat mede gebaseerd is op de nota's Noorden des Lands, Zuid-Limburg en Spreiding Rijksdiensten (zie ook X, 9).

4. Consequent inzetten van beleidsinstrumenten ter vergroting van regionale ontwikkelingskansen, ook in tijden van conjunctureel herstel.

5. Regionaal beleid en sector-structuurbeleid moeten elkaar ondersteunen. Afhankelijk van de concrete situatie kan men denken aan:

- overheidssteun voor regionale industrieterreinen;
- verbetering infrastructuur;
- extra woningtoewijzing;
- omschakelingsfaciliteiten;
- speciale aandacht voor diensten- en kantorensector. Overlegprocedures met grote particuliere instellingen daarvoor.

6. Als onderdeel van het beleid om de grote steden leefbaar te houden (X, 16/20) zorg voor het blijvend in stand houden van de werkgelegenheid in de grote steden. Daartoe meer aandacht voor de ontwikkeling van de werkgelegenheid in kwalitatieve dan in kwantitatieve zin.

7. Bevorderen van een selectief investeringsbeleid met betrekking tot:

- de vraag naar arbeid;
- de zorg voor het milieu;
- de regionale spreiding.

Naast de vergunningen en heffingen als instrument tevens de meldingsplicht overwegen van investeringen boven een bepaald bedrag, te toetsen aan criteria vast te stellen bij wet. Dit kan gebeuren door een daartoe in te stellen gemengde commissie, waarin overheid en andere betrokkenen, waaronder het bedrijfsleven, deelnemen.

8. In het kader van het streven naar een betere arbeidsverdeling over de wereld als geheel, een beleid ontwikkelen, ge-

richt op heroriëntatie van de Westeuropese bedrijvigheid, waarbij de nadelige gevolgen door vroegtijdige programmering dienen te worden beperkt, c.q. opgevangen.

9. De structuur van ons bedrijfsleven vraagt nog veel ongeschoolde arbeid en hinkt na bij de groeiende scholingsgraad van de Nederlandse beroepsbevolking. Zo lang dat het geval is, zal de hulp van gastarbeiders niet gemist kunnen worden. In de betrekkingen tot de gastarbeiders bevorderen, dat ook het land van herkomst profijt heeft van hun verblijf alhier en zo een relatie leggen tot de ontwikkelingspolitiek.

Toezicht op economische macht

10. Een wettelijke regeling, zo mogelijk op Europees niveau, van fusies en andere machtsconcentraties (meldingsplicht, bevoegdheid van de overheid tot vernietiging).

11. Uitbreiding van de publikatieplicht van ondernemingen, o.a. door verlaging van de daarvoor gestelde grenzen, mede gelet op de wetgeving terzake in de EEG-staten.

12. Effectieve controle door de overheid op het gebruik van economische macht, bijv. door in marktbeheersende ondernemingen commissarissen ter behartiging van het algemeen belang te benoemen.

13. Meer openheid en controle op overheidsmonopolies en economische machtsposities, waarop de overheid grote invloed heeft.

14. Wettelijke maatregelen ter bescherming van de consument tegen opdringerige reclame en agressieve verkoopmethoden.

15. Stimuleren van het werk van de consumentenorganisaties.

Zelfstandigheid

16. Structuurverbeterende maatregelen, ook in verband met de stadsvernieuwing: door uitbreiding van de werkzaamheden van het ontwikkelings- en saneringsfonds voor het midden- en kleinbedrijf, meer bedrijfseconomische voorlichting en research en aanpassing van onderwijs en opleidingen.

17. Krachtige voortzetting van het integratiebeleid voor het midden- en kleinbedrijf, o.m. door een speciale bewindsman te blijven belasten met de zorg voor deze problematiek.

18. Een volksverzekering arbeidsongeschiktheid (te beginnen met een bodemvoorziening voor zelfstandigen) (zie ook XIV, 18).

19. Geleidelijke verhoging van de bedragen die ten behoeve van de oudedagsvoorziening vrij van belastingen gereserveerd mogen worden.

20. Verbetering van de wetgeving met betrekking tot de eerlijke concurrentie, winkelsluitingstijden, cadeaustelsel en kwaliteitsbescherming.

21. Verbetering en vereenvoudiging van de bestaande kredietmaatregelen.

22. In het regionaal beleid niet alleen faciliteiten scheppen voor de grote ondernemingen als motoren voor een ontwikkelingsbeleid, maar ook voor de middenstand als belangrijke factor daarin.

XIII. Landbouw en Visserij

Land- en tuinbouw

1. Een geïntegreerd Europees beleid, gericht op de noodzakelijke structuurverbetering van de land- en tuinbouw en omvattende:

- modern en onderling gecoördineerd structuurbeleid;
- mededingingsbeleid;
- prijsbeleid.

2. Bevordering van een betere economische structuur van de in stand te houden bedrijven, waarbij moet worden gelet op de noodzakelijke schaalvergroting. In dit verband verdient het aanbeveling om de dit voorjaar in Brussel genomen besluiten met betrekking tot het EEG-structuurbeleid verder te effectueren.

3. In het kader van de verdere uitbouw van het EEG-beleid dient voor de land- en tuinbouw een zelfde inkomensontwikkeling als voor de andere sectoren te worden nagestreefd, mede met gebruikmaking van fiscale en sociale beleidsinstrumenten.

4. Bevordering van een evenwichtige marktontwikkeling, waarin de verschillende schakels - land- en tuinbouw, agrarische industrie - in toenemende mate een gezamenlijke verantwoordelijkheid hebben.

5. De „ontwikkelingskant” van de bestaande ontwikkelings- en saneringsfondsen moet beter uit de verf komen.

6. Effectueren van de Landbouw-kwaliteitswet.

7. Bij het energiebeleid dient rekening te worden gehouden met de specifieke problemen van de tuinbouw.

8. Er dient op korte termijn een landinrichtingswet tot stand te komen (zie ook X, 22).

9. Als het noodzakelijk is aan het gebruik van gronden beperkingen op te leggen of deze gronden zelfs geheel aan hun eerdere bestemming te onttrekken, dient aan de desbetreffende eigenaren, pachters en werknemers zo veel mogelijk genoegdoening te worden verschaft (zie ook X, 23).

Visserij

10. Voortzetting van het stimuleringsbeleid, gericht op verbetering van de structuur van de bedrijfstak. Met name:

- bevorderen van de schaalvergroting;
- modernisering van de vloot;
- goede havenoutillage;
- kwaliteitsverbetering van vis en visproducten;
- verbetering van de afzetstructuur.

11. Kotter- en garnalenvisserij steunen bij realisatie van structurele veranderingen, b.v. via fiscale maatregelen.

12. Actieve medewerking aan het visserijbeleid in de EEG, o.a. gericht op gelijk trekken van de concurrentie-voorwaarden in de verschillende partnerlanden. Internationale regeling ter voorkoming van overbevissing.

13. Voorzieningen ten behoeve van de sportvisserij:

- verbetering van viswater;
- uitbreiding visserijmogelijkheden;
- compensatie voor daardoor getroffen beroepsvissers.

XIV. Sociale Zaken

1. Accenten van beleid:

- beheerst en rechtvaardig inkomensbeleid;
- ingrijpende herwaardering van het stelsel van sociale voorzieningen;
- zorg voor de werkgelegenheid.

Loon- en inkomensbeleid

2. Er is een samenhang tussen publieke voorzieningen en particuliere bestedingen. In beide sectoren is geruime tijd de groei sterker geweest dan het vermogen van onze economie.

Ten einde veilig te stellen wat wij aan waardevolle verworvenheden in ons land reeds bereikt hebben en tegelijk een verdere, vooral ook kwalitatieve ontwikkeling voortgang te doen vinden, dient het beleid in de komende jaren in onderlinge samenhang te zijn gericht op:

- doorlichten van het gehele overheidsbudget op de maatschappelijke en sociale betekenis van de uitgaven;
- grote terughoudendheid bij het aangaan van nieuwe verplichtingen in de publieke sector;
- matiging van de particuliere inkomens zonder echter een beperkte reële stijging duurzaam onmogelijk te maken.

3. Voor het inkomensbeleid dragen overheid, bedrijfsleven en ook de consumenten een eigen verantwoordelijkheid. Deze verantwoordelijkheid komt het beste tot haar recht in de sfeer van overleg en samenwerking. De verantwoordelijkheid van de overheid brengt mee dat zij beslissende bevoegdheden kan hanteren, wanneer bijzondere belangen of een evenwichtige ontwikkeling van onze nationale economie dat vorderen, ter ondersteuning van regelingen door het particuliere bedrijfsleven getroffen.

4. De inkomensverhoudingen laten nog te wensen over. Instrumenten voor de vormgeving van een daadwerkelijk inkomensbeleid:

- een prijsbeleid dat rekening houdt met verschillen in produktiviteitsontwikkeling en misbruik van economische machtsposities tegengaat;
- een loonbeleid gericht op een sociaal verantwoord minimumloon, het tegengaan van excessieve inflatiebevorderende loonstijgingen en het stimuleren van bepaalde vormen van niet-procentuele loonsverhoging;
- een sociaal-verzekeringsbeleid waarbij in premiehoogte en premiegrenzen de solidariteitsgedachte meer reliëf wordt gegeven;
- een belastingbeleid gericht tegen ongerechtvaardigde verrijking en ten bate van een betere vermogensspreiding.

In dit verband bepleiten wij: verhoging van de successie-rechten in de zijlinie, met optrekking van de belastingvrije voet in de rechte linie; gehele of gedeeltelijke vervanging van de vermogensbelasting door een belasting van ten minste 20 % op gerealiseerde vermogenswinsten; met de daarbij behorende aanpassing van inkomstenbelasting.

5. De overheid zal dienen te onderzoeken of zij zich niet van meer en effectiever instrumenten kan voorzien voor het voeren van een geïntegreerde inkomenspolitiek, dan waarover zij thans beschikt.

6. Vanwege de beperkte mogelijkheden in de komende jaren tot reële inkomensverbeteringen voor de particuliere inkomens: voorrang voor een inhaalmanoeuvre ten behoeve van de minst draagkrachtigen, onder meer langs de weg van secundaire inkomensverdeling.

7. Een tegenwicht bewerkstelligen tegen die aanpassingen van ons belastingstelsel in het kader van de EEG, die de secundaire inkomensverdeling nadelig beïnvloeden.

8. Bevordering van spaarloon, spaarregelingen, vermogensaanwasdeling en eigen woningbezit.

Medezeggenschap in de onderneming en bij de overheid

9. De ondernemingsraden op grond van de nieuwe wet tot een goed functioneren brengen. Controle op de naleving van de wet op de ondernemingsraden.

10. De bevoegdheden van de ondernemingsraden verruimen, onder meer door aan de ondernemingsraad het recht toe te kennen beroep in te stellen bij de rechter tegen kennelijk onredelijke beslissingen van de ondernemer.

11. Het aannemen van regelingen, die, naar analogie met de wet op de ondernemingsraden, ook aan werknemers in kleinere ondernemingen medezeggenschap verschaffen.

12. Voor de individuele werknemer een klachtrecht binnen de onderneming.

13. De toepassing van de nieuwe regeling inzake de benoeming van commissarissen in grote ondernemingen met kritische aandacht volgen.

14. Scholing en vorming van werknemers met het oog op hun in de ondernemingsraad te vervullen taak bevorderen.

15. Experimenten met verschillende vormen van bedrijfsdemocratie bevorderen.

16. Vergelijkbare maatregelen voor semi-overheidsdiensten.

Sociale zekerheid

17. Herwaarderen van het stelsel van sociale voorzieningen. Doelstellingen:

- beperken van de groeiende premiedruk;
- vereenvoudiging en harmonisatie van de sociale wetgeving (één wetboek, de premie in één percentage uitdrukken, samenvoegen van uitvoeringsorganen).

18. Een volksverzekering arbeidsongeschiktheid (te beginnen met een bodemvoorziening voor zelfstandigen en voor invaliden die nog nooit aan het arbeidsproces hebben deelgenomen). Derhalve nog geen prioriteit voor een algemene pensioenwet (zie ook XII, 18).

19. Een verdergaande controle op het misbruik van sociale verzekeringen.

20. Doorlichten van de oorzaken van het toenemend arbeidsverzuim.

21. Verbetering van de positie van de onvolledige gezinnen, inclusief die der gescheiden vrouw en van de kinderen die zij verzorgt.

Werkgelegenheid

22. Het gehele regeringsbeleid dient erop gericht te zijn voor allen die willen en kunnen werken uitzicht te bieden op passende werkgelegenheid.

23. Sociaal-economische planning op middellange termijn van bedrijfsleven en overheid, afgestemd op de uiteenlopende situaties in de verschillende landsdelen en de verschillende bedrijfstakken.

24. De bevolking vertrouwd maken met de gedachte, dat het in de toekomst normaal zal zijn, dat men enkele keren in zijn leven van beroep en wellicht werkplaats verandert. In verband daarmee niet alleen aandacht geven aan de economische aspecten van de werkgelegenheid, maar ook aan de pedagogische, didactische, sociaal-geografische en sociaal-psychologische aspecten.

25. Speciale aandacht voor de personen die moeilijk plaatsbaar zijn in het arbeidsproces (ouderen, gehandicapten, bepaalde specialisten etc.).

26. Regionaal en structuurbeleid (zie ook XII, 3 en 7).

27. In het kader van de Europese Gemeenschappen een gemeenschappelijk werkgelegenheidsbeleid ontwikkelen en een spoedige regeling van de pendelproblemen in de grensgebieden.

Jeugd

28. Een wettelijk jongerenstatuut voor de 18-jarigen en jonger in het bedrijfsleven. Daarin met name voorschriften

geven voor introductie, opleiding, werk- en rusttijden, vakantie en medische zorg.

Buitenlandse werknemers

29. Het verblijf van de buitenlandse werknemers dient mede dienstbaar gemaakt te worden aan de ontwikkeling van hun eigen land (scholing).

XV. Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk

Ontplooiing van de mens

1. Een welzijnsbeleid beoogt de mens werkelijk mens te doen zijn. Daaraan dient alle overheidsbeleid dienstbaar te zijn en is welzijnsbeleid derhalve kabinetsbeleid.

In de veranderingsprocessen die in onze samenleving gaande zijn, is een toespitsing van het welzijnsbeleid toevertrouwd aan het Ministerie van CRM. Het gaat hier om het scheppen van optimale kansen voor de sociaal-culturele vorming (bijv. door bevordering van het plaatselijk vormingswerk) en creatieve ontwikkeling, om het bevorderen van een verantwoorde sportbeoefening en recreatie, alsook om bepaalde vormen van dienstverlening, vooral voor hen die in de verdrukking raken of geraakt zijn, zoals bijv. gehandicapten.

2. Voor een geïntegreerd welzijnsbeleid is de totstandkoming van een kaderwetgeving dringend noodzakelijk. Daarin moeten regelingen worden getroffen inzake:

- normen voor subsidiëring, gekoppeld aan een voortdurende herwaardering van de gesubsidieerde activiteiten;
- onderzoek;
- planning;
- informatie en documentatie;
- inspraak en overleg;
- beroepsmogelijkheden.

3. Er is behoefte aan een meerjarenplan voor dit specifieke welzijnsbeleid, mede met het oog op de financiering. De nieuwe instrumenten voor voortdurend overleg met andere departementen, t.w. de Welzijnsraad en het op te richten sociaal-planbureau dienen intens te worden benut.

4. Met betrekking tot het jeugd- en jongerenwerk, alsmede het club- en buurthuiswerk en andere vormen van opbouwwerk geldt:

- voorrang voor activiteiten in wijken met een sociale en culturele achterstand;
- eenheid van visie, integratie en coördinatie in het door de verschillende departementen te voeren jeugd welzijnsbeleid;
- extra accent voor het werk onder de werkende jongeren.

5. Een grotere plaats in het onderwijs voor de musische vorming met grotere kansen voor creativiteit.

6. In het kunstbeleid dient het accent te worden gelegd op:
- verhoogde creativiteit en expressiemogelijkheden door het stimuleren van kunstzinnige vorming en amateuristische kunstbeoefening;
  - het betrekken van de kunstenaars bij het vorm geven aan de samenleving.

7. Optimale uitvoering van het bejaardenbeleid, zoals vastgesteld bij de parlementaire behandeling (in 1972) van de bejaardennota.

8. Bij de inrichting van de samenleving rekening houden met de specifieke behoeften van gehandicapten (bijv. toegankelijkheid van gebouwen, openbaar vervoer).

9. Ten behoeve van mensen, die jonge kinderen moeten verzorgen en tegelijkertijd een werkkring buitenshuis hebben,

zullen indien financieel mogelijk meer kinderdagverblijven beschikbaar moeten komen. Het vragen van een vergoeding naar draagkracht is redelijk.

Communicatiemiddelen

10. Het open en pluriforme omroepbestel handhaven. In dit verband streven naar optimale zendtijdverdeling, waarbij gewaakt moet worden enerzijds tegen te grote versnippering, anderzijds tegen te ruime zendtijd voor de NOS met haar specifieke taak.

11. Inzicht in de financiële situatie van de omroepwereld is noodzakelijk.

12. Eventuele uitbreiding van radio- en televisienetten mede bestemmen voor regionale en educatieve uitzendingen (zie ook VIII, 4).

13. De verscheidenheid in de pers bevorderen door overheidsmaatregelen. Selectieve financiële steun om de vorming van monopolies tegen te gaan is acceptabel.

Recreatie en sport

14. In dichtbevolkte gebieden, met name in de randstad, domineert vaak het beton en is er te weinig recreatiegelegenheid. Dit vraagt onder meer:

- meer groen om de steden;
- integratie van recreatieve en landschappelijke elementen in nieuwe wijken;
- aanleg van sportcomplexen en speelterreinen, zowel t.b.v. de georganiseerde sport als de recreatieve sportbeoefening (zie ook X, 19).

15. Waar nodig financiële steun bij het beheer van natuurterreinen.

16. Samen met de particuliere organisaties een nationaal sportbeleid opbouwen. Als eerste aanzet daartoe een tienjarenplan opzetten voor sport en recreatie.

17. Subsidiëring van de landelijke sportorganisaties volgens de daarvoor bestaande rijksregeling en een aanvang maken met subsidiëring van het technisch-leidinggevend kader.

XVI. Volksgezondheid en milieuhygiëne

Volksgezondheid

1. Stroomlijnen en integreren van de verschillende vormen van gezondheidszorg, in nauwe samenhang met de voorzieningen van maatschappelijk welzijn. Daartoe dient o.m. de wetgeving ten aanzien van de organisatie en de subsidiëring gecoördineerd tot stand te komen.

2. De ontwikkeling van de techniek en van de medische wetenschap dwingt tot bezinning op wezenlijke vragen van leven en dood. De ethiek moet meester blijven van de medische macht.

Daarom:

- voorbereiding van wettelijke regelingen t.a.v. euthanasie, orgaan-transplantatie, sterilisatie en andere ingrepen in het wezen van de mens;
- abortus provocatus blijft in beginsel alleen aanvaardbaar, wanneer naar medisch-sociale indicatie het lichamenlijk of geestelijk welzijn van de vrouw ernstig wordt bedreigd; grote nadruk op het voorkomen van ongewenste zwangerschap; een verantwoord gebruik van voorbehoedstechnieken en -methoden stimuleren, o.a. door intensieve voorlichting.

3. Voorkomen is beter en goedkoper dan genezen.

Daarom:

- stimuleren van voorlichting;

- opnemen van gezondheidsvorming in het basis- en voortgezet onderwijs.

4. De geestelijke gezondheidszorg is nog niet tegen haar zware taak opgewassen. Daarom:

- uitbreiding van de diensten voor ambulante zorg, zoals bureaus voor levens- en gezinsvragen en sociaal-psychiatrische diensten;
- brede voorlichting over de mogelijke gevolgen van verdovende en stimulerende middelen; niet het gebruik, wel de handel strafrechtelijk vervolgen;
- betere opvang voor verslaafden aan drugs en alcohol in speciale klinieken.

5. Voor de lichamelijke gezondheidszorg heeft onze samenleving goede voorzieningen. We moeten op dit terrein echter komen tot efficiënter gebruik van de middelen. Dat betekent:

- betere planning bij de spreiding en de bouw van ziekenhuizen;
- samenwerking tussen ziekenhuizen;
- regionale specialisatie;
- verschuiving van ziekenhuisverpleging naar poliklinische hulp, maatschappelijke gezondheidszorg, consultatiebureaus e.d.;
- samenwerkingsverbanden tussen huisartsen, wijkverpleging en maatschappelijk werk.

6. Invoering van een volksverzekering tegen ziektekosten verdient ernstige overweging.

Milieuhygiëne

7. Doelstelling van het milieubeleid is het behoud en de bescherming van een rijk geschakeerd en in evenwicht zijnd milieu waarin de mens zich kan welbevinden.

Zuiverheid van lucht, water en bodem is een eerste levensvoorwaarde voor mens, dier en plant.

8. Een belangrijke oorzaak van de milieuverstoring is gelegen in de onbeheerste en massale ingreep van de menselijke activiteiten zonder zich voldoende te realiseren welke gevolgen voor het milieu daaruit voortvloeien.

Daarom:

- diepgaand onderzoek (ook in internationaal verband) naar de invloed en de gevolgen van allerlei handelingen en stoffen met betrekking tot het milieu; een daarop gebaseerde wetgeving;
- productie en consumptie van voor het milieu schadelijke goederen tegengaan en van milieu-vriendelijke goederen stimuleren;
- via onderwijs en voorlichting een beter milieubewustzijn bevorderen;
- een reclamewetgeving, die ingaat tegen die vormen van reclame, die de consumptie slechts in omvang en niet in kwaliteit doen toenemen.

9. Aanpassing van de warenwetgeving aan ontwikkelingen op het gebied van b.v. toevoegingen aan voedingsmiddelen en verpakkingsmaterialen.

10. Direct noodzakelijk is een snelle voortgang van de milieuwetgeving. Dat betekent:

- uitvoering geven aan de wetten tegen lucht- en waterverontreiniging;
- tot stand brengen van wetten tegen bodemverontreiniging, geluidshinder en het storten van afvalstoffen op het land en in de zee;
- een wettelijke regeling op de verwerking van afvalstoffen;
- opbouw van een doeltreffend controle-apparaat op de naleving van de wetten; voorzien in doeltreffende sancties, waaronder de mogelijkheid bedrijven te sluiten.

In de wetgeving dient de preventie, het verbod op vervuiling, voorop te staan.

11. Het stimuleren van de bouw van installaties voor de zuivering van afvalwater en van verbetering van zuiveringsmethoden.

12. Schonere auto's en benzine: hoe vuiler, des te duurder.

13. Onderzoek naar een beter benutten van grondstoffen en afvalprodukten door middel van terugwinning en hergebruik. Tevens dienen de mogelijkheden om de levensduur van gebruiksgoederen te verlengen onder ogen te worden gezien, alsook de consequenties daarvan.

14. Instelling van een Raad voor het milieubeleid, met als taak de beleidsadvisering, de coördinatie van de research en het verstrekken van informatie.

15. Internationale samenwerking op het terrein van de milieuhygiëne is noodzakelijk. Daarom:

- in Benelux-, Europees of breder verband regulering van activiteiten die schaarse grondstoffen en energiebronnen uitputten of die vervuiling veroorzaken;
- een internationaal energiebeleid, waarin grote doch kritische aandacht voor de kernenergie en nieuwe energiebronnen.

Program op hoofdzaken van K.V.P., A.R.P. en C.H.U. d.d. 14-2-73

1. Opmerkingen vooraf

- Het onderstaande biedt een aantal hoofdzaken voor de opstelling van een regeringsprogram voor de komende periode.
- Deze hoofdzaken zijn ontleend aan recente programmatische stukken, alsmede aan brieven aan de informateur de heer Ruppert, uit de kring van A.R.P., C.H.U. en K.V.P. en moeten derhalve - ook wat de uitwerking en uitvoering betreft - uitdrukkelijk tegen de achtergrond en filosofie van die stukken worden begrepen.

2. Financiering en inflatiebestrijding

- Voor de financiering van de overheidsuitgaven in de eerstvolgende jaren is een verhoging van de belastingdruk met ten hoogste 0,5 pct. per jaar aanvaardbaar, mits een zodanige verhoging het anti-inflatiebeleid niet doorkruist (b.v. door afwenteling). Deze laatste voorwaarde houdt in, dat deze belastingdrukstijging slechts kan worden gerealiseerd indien tegelijkertijd de bestedingen in de particuliere sector worden gematigd. Bij deze matiging zullen de sterke schoulers de zwaarste lasten moeten dragen.
- Rekening houdende met de in de Miljoenennota 1973 opgenomen ramingen van rijksuitgaven voor de jaren 1974 tot en met 1976 op basis van extrapolatie van de ontwerp-begroting 1973 zal, naast deze lastenverzwaring, bovendien een herwaardering van bestaande overheidsuitgaven onvermijdelijk zijn, teneinde enige ruimte te scheppen voor nieuwe activiteiten. Het tempo, waarin de beleidsdoelinden van het regeringsprogramma kunnen worden gerealiseerd, is afhankelijk van de mate, waarin door inflatiebestrijding en herwaardering een reële verruiming van de overheidsmiddelen ontstaat.
- De totaliteit van belasting- en premiedruk (stijging) en het daaruit voortvloeiende zeer hoge beslag op de particuliere bestedingen noodzaakt ertoe de lijn van de belasting- en premiedrukstijging geleidelijk terug te buigen.
- De stijging van de belastingdruk dient in gelijke mate bij de directe en de indirecte belastingen tot stand te komen, opdat wij ons niet verder verwijderen van de gemiddelde drukverhouding tussen directe en indirecte belastingen in de E.E.G.
- Ten aanzien van de automatische verzwaring van druk, die in de loon- en inkomstenbelasting optreedt door het enkele feit van prijsstijging dient te worden uitgegaan van het geldende wettelijke systeem van jaarlijkse correctie. Is als uitvloeisel van het hiervoor gestelde verzwaring van de druk van de loon- en inkomstenbelasting noodzakelijk, dan verdient - juist met het oog op de belangen van de lagere inkomensgroepen (verhoging belastingvrije voet) - een zelfstandige verhoging van de tarieven van deze belastingen de voorkeur boven het niet laten doorgaan van de inflatiecorrectie.
- Krachtige bestrijding van de inflatie is niet alleen essentieel voor gezonde overheidsfinanciën, en daarmee voor ons gehele stelsel van overheidsvoorzieningen, maar ook onmisbaar voor een structureel werkgelegenheidsbeleid (arbeidsmarktbeleid) en een inkomensbeleid, dat alle groepen in de samenleving omvat.

3. Inkomensbeleid

- Een samenhangend inkomensbeleid dient zo snel mogelijk te worden ontworpen. Ter realisering hiervan moet het loon- en prijsbeleid verder worden uitgebouwd, met inbegrip van een grotere openbaarheid van inkomens.

- In dit kader dient het bedrijfsleven te komen tot een juiste verhouding tussen procentuele en bepaalde vormen van niet-procentuele loonsverhoging.
- Verdeling van welvaart en welzijn vindt daarnaast belangrijke instrumenten in beleidsterreinen zoals van onderwijs, cultuur, sociale zekerheid, zelfstandigen etc.

Om dit alles te kunnen bereiken is - met aanvaarding en nadere uitwerking van het in 1972 gesloten centraal akkoord - een geprogrammeerde meerjarenaanpak noodzakelijk. In samenspraak met het georganiseerde bedrijfsleven en overige particuliere groepen dient daartoe een samenhangend bestedings-, investerings- en budgetbeleid te worden ontworpen. Bezinning op de daarbij te volgen procedure en verdeling van de verantwoordelijkheden is een zaak van grote urgentie.

4. Sociale zekerheid

Herwaardering van het stelsel van sociale voorzieningen, mede met het oog op beperking van de groeiende premiedruk. In dit verband:

- Aanvaarding in de komende periode van een premiedrukstijging van 3 pct., dat is gemiddeld 0,75 pct. per jaar.
- Invoering in fasen van een Volksverzekering Arbeidsongeschiktheid.
- Op korte termijn vereenvoudiging en harmonisatie van wetgeving en uitvoering.
- Voorkomen van oneigenlijk gebruik van sociale verzekeringen en voorzieningen.
- Het probleem van de eigen bijdrage nader bezien in het kader van de herstructurering van de volksgezondheidsverzekeringen.

5. Welzijnsbeleid

Het centrale thema van het beleid dient te zijn de bevordering van het geestelijk en lichamelijk welzijn van de mens. Het welzijnsbeleid, waarbij de persoonlijke verantwoordelijkheid gestalte kan krijgen, vindt zijn uitdrukking op diverse terreinen van overheidszorg.

- Grote aandacht zal moeten worden gegeven aan het realiseren van de inspraakgedachte en het stimuleren van de medeverantwoordelijkheid.
- Voor het sociaal en cultureel welzijnsbeleid is een spoedige totstandkoming van een meerjarenplan noodzakelijk, waarbij speciale aandacht dient te worden gegeven aan achtergebleven groepen.
- Voor de integratie van het welzijnsbeleid is de totstandkoming van een kaderwetgeving noodzakelijk, die betrekking heeft op onderzoek, planning, programmering, uitvoering en financiering.
- In afwachting van deze kaderwetgeving dient aantasting van het voorzieningenniveau te worden voorkomen van o.m. het jeugd- en jongerenwerk, club- en buurthuiswerk (met name in probleemwijken), samenlevingsopbouw en vormingswerk, de maatschappelijke dienstverlening en de maatschappelijke gezondheidszorg.

6. Democratisering

Een verantwoordelijke maatschappij vereist, dat aan betrokkenen rekenschap wordt afgelegd en inspraak wordt gegeven. Afhankelijk van de omstandigheden dienen daarvoor geëigende vormen te worden gevonden.

a. In de onderneming:

- Uitbreiding van de bevoegdheden van de ondernemingsraad, o.m. door het recht van beroep op de rechter tegen kennelijk onredelijke beslissingen van de ondernemingsleiding.

- Voor de individuele werknemer een klachtrecht binnen de onderneming.
- Bevordering van experimenten van bedrijfsdemocratie.
- Wettelijke regeling van fusies en andere machtsconcentraties.
- Overheidscontrole op het gebruik van economische macht.

b. In het onderwijs:

- Bijzondere aandacht voor het onderwijs aan kinderen uit zwak-sociale milieus, o.m. door selectieve verlaging van de leerlingenschaal.
- Ruimte voor integratie-experimenten, vooral bij kleuter- en basisonderwijs.
- Geleidelijke invoering van een integraal studiefinancieringsstelsel (te bezien in samenhang met kinderbijslag en kinder-af trek).

c. In het bestuur:

- Invoering van een beperkt districtenstelsel met daarbinnen evenredige vertegenwoordiging, of in hun gevolgen vergelijkbare wijzigingen in het kiesstelsel.
- Hervreiding van taken, bevoegdheden en middelen tussen gemeenten, provincies en rijk, mede in verband met de noodzakelijke gewestvorming.
- Algehele herziening van de grondwet.

7. Onderwijs

- Geleidelijk inhalen van de achterstand terzake van de scholenbouw bij het voortgezet onderwijs, mede door middel van niet-permanente gebouwen.
- Vergoeding, van de beheerskosten voor bijzonder onderwijs.
- Ruimte voor her- en bijscholing van leerkrachten.
- Herziening van de financieringssystemen voor alle vormen van onderwijs, ten einde een doelmatige besteding te bereiken.
- Bijzondere aandacht voor de vorming van de werkende jeugd:
  - Uitbouw van de partiële leerplicht.
  - Uitbouw van experimenten en samenwerkingsprojecten gericht op participatie-onderwijs.
  - Spoedige totstandkoming van een wettelijk geregeld juniorenstatuut.
  - Een en ander na overleg met betrokkenen.
- Tot stand brengen van samenhang tussen hoger beroepsonderwijs en wetenschappelijk onderwijs in het kader van de herstructurering van het hoger onderwijs.

8. Bescherming van het leven

- Het overheidsbeleid ten aanzien van wezenlijke vraagstukken van leven en dood dient uit te gaan van de optimale bescherming van het leven, ook het ongeboren leven. Wetgeving inzake abortus provocatus, euthanasie, orgaantransplantatie en sterilisatie dient op dit beginsel te zijn gebaseerd. Dit betekent onder meer dat niet iedere medische ingreep als gelijkwaardig kan worden beschouwd.
- Tegengaan, ook preventief, van de toenemende agressie en geweldsmisdrijven.
- Bevordering van verantwoordelijk gedrag in het wegverkeer.
- Uitwerking van de regeringsnota over het drugbeleid, waarbij hulpverlening aan de gebruikers, strafbaarstelling van de handel, voorlichting en onderzoek de belangrijkste elementen zijn.

9. Milieubeleid

- Verdere uitbouw van wetgeving en uitvoeringsbeleid, met name gericht op voorkoming van milieubederf.
- Groter accent op de internationale aspecten.
- Bij een zodanig milieubeleid past alleen die economische groei, waarbij de verontreiniging van het milieu binnen verantwoorde grenzen wordt gehouden. Dit leidt tot een kritische benadering van het begrip economische groei, zodat ook de maatschappelijke kosten in het afwegingsproces worden betrokken.
- Een reclamewetgeving, die een ordelijk economisch verkeer en de bescherming van de consument bevordert.

10. Ruimtelijke Ordening en Regionaal Beleid

- Een nieuwe schets voor de ruimtelijke ordening van Nederland, met periodieke bijstelling.
- Verbetering van de inspraakprocedures en versnelling van het goedkeuringsbeleid.
- Een spreidingsbeleid mede gebaseerd op de nota's Noorden des Lands 1972, Zuid-Limburg en Spreiding Rijksdiensten.
- Regionaal beleid ook in overige landsdelen in samenhang met industriële herstructurering.
- Tegengaan van industriële samenklontering tevens door middel van een selectief investeringsbeleid.
- Uit een oogpunt van ruimtelijke ordening, verkeersveiligheid en milieubescherming, alsmede ter ontlasting van de steden, bevolkingsagglomeraties en de wegen, bevordering van het openbaar vervoer. Nodig is o.m. de opstelling van een beleidsplan.
- De grondpolitiek dient mede te zijn gericht op het tegengaan van grondspeculatie; toekenning aan de gemeenten van een voorkoopprecht dient te worden overwogen.
- Verbetering en versnelling van de onteigeningsprocedure.
- Totstandkoming van een landinrichtingswet.

11. Volkshuisvesting

- Het centrale gezichtspunt waaronder het gehele volkshuisvestingsbeleid dient te worden gevoerd is de zorg voor een goede en betaalbare huisvesting van degenen, die daartoe op eigen kracht niet in staat zijn.
- In de volkshuisvestingssector speciale aandacht voor:
  - De minderdraagkrachtigen.
  - Speciale groepen, zoals bejaarden, gehandicapten, alleenwonenden en buitenlandse werknemers.
  - Bevordering eigen woningbezit.
- Verbetering van het oude woningbestand en de krotoprui- ming in samenhang met nieuwbouw.
- Krachtige bevordering van de doorstroming, waarbij speciale taken zijn weggelegd voor gemeentebesturen en woningbouwcorporaties.
- Bevordering van overschakeling op een systeem van individuele huursubsidies.
- Geleidelijke voortzetting van de huurharmonisatie, alsook van het huurliberalisatiebeleid, met meer mogelijkheden voor modificaties voor bepaalde groepen en gebieden.
- Ontkoppeling van het huurliberalisatiebeleid en het buiten werking stellen van de Woonruimtetwet.
- Totstandkoming van een wet op de stadsvernieuwing, welke grotere bestuurlijke bevoegdheden bevat voor de gemeenten en waarin tevens is begrepen een gedoogplicht in verband met woningverbetering.

12. Zelfstandigenbeleid

Bijzondere aandacht voor de zelfstandigen – met name voor de ondernemers in midden- en kleinbedrijf, alsmede in land- en tuinbouw – o.m. door:

- Voortzetting van het integratiebeleid (o.m. spoedige regeling met betrekking tot detailhandelvevestigingen op daartoe niet uitdrukkelijk bestemde terreinen; tevens aandacht voor verantwoorde vestigingsmogelijkheden bij reconstructie- en uitbreidingsplannen).
- De „ontwikkelingskant” van de bestaande ontwikkelings- en saneringsfondsen en de voorlichting aan het midden- en kleinbedrijf meer mogelijkheden te geven.
- Volledige invoering op zo kort mogelijke termijn van de fiscale oudedagsreserve voor zelfstandigen.
- Invoering van een Volksverzekering Arbeidsongeschiktheid zoals aangegeven in de paragraaf Sociale Zekerheid.

13. Ontwikkelingssamenwerking

- Overeenkomstig de „Internationale Ontwikkelingsstrategie 1970-1980” van de Verenigde Naties de ontwikkelingshulp opvoeren tot ten minste 0,7 pct. van het bruto nationaal produkt tegen marktprijzen als feitelijke overheidsuitgaven volgens internationaal overeengekomen maatstaven ten behoeve van de ontwikkelingslanden. Dit percentage te bereiken in 1975.
- De belangen van de ontwikkelingslanden dienen vooral bij de handelspolitiek, het monetaire beleid en op het terrein van de grondstoffenovereenkomsten een grote rol te spelen. Bij het EEG-beleid dient dit in versterkte mate het geval te zijn.

14. Buitenlands beleid

Voortzetting van het huidige beleid.

15. Suriname en de Nederlandse Antillen

- Nederland dient ernaar te streven, dat Suriname en de Nederlandse Antillen de soevereiniteit naar volkenrecht verkrijgen.
- De termijn en de wijze waarop deze soevereiniteit kan worden verkregen behoort in overleg met Suriname en de Nederlandse Antillen te worden bepaald. Grote betekenis dient in dit verband te worden toegekend aan het komende rapport van de zgn. Koninkrijkscommissie.
- Bereidheid te blijven bijdragen aan de ontwikkeling van deze landen.

16. Defensie

In het licht van het primaire doel van de nationale en bondgenootschappelijke defensie-inspanning – het voorkomen van oorlog en het beheersen van crises –:

- De defensie-inspanning voorlopig handhaven op het huidige niveau.
- Nadere vaststelling van onze defensie-inspanning in het kader van de uitwerking van het rapport van de commissie-Van Rijkevorsel, met inachtneming van door Nederland te vervullen taken in NAVO-verband.
- De Nederlandse bijdrage aan de gemeenschappelijke verdediging in het verband van de NAVO dient te passen in de strategie van het „aangepaste antwoord” en moet derhalve voldoen aan kwalitatief hoge eisen (daarbij ook betrekken de zogenaamde Ottawa-resolutie).
- Herwaardering van de Nederlandse defensie-inspanning dient plaats te vinden tegen de achtergrond van de besprekingen over wederzijdse evenwichtige verminderingen van strijdkrachten en bewapening tussen Oost en West.

Conclusies van mr. J. A. W. Burger d.d. 19 februari 1973 naar aanleiding van het Memorandum ten behoeve van de formateur, afkomstig van de P.v.d.A., P.P.R. en D'66, alsmede het Program op hoofdzaken, gepubliceerd door K.V.P., A.R.P. en C.H.U.

A. Algemeen

1. De wederzijdse wensen zijn redelijk. Zij worden gekenmerkt door de bedoeling om de vorming van een kabinet op programmatische gronden niet in de weg te staan.

2. Zoals reeds door informateur Ruppert werd verondersteld, kan op een groot aantal terreinen tot overeenstemming worden geconcludeerd; ten dele zullen deze aanduidenderwijze worden gereleveerd.

3. Het accent dezer conclusies zal vallen op knelpunten en suggesties voor mogelijke uitwegen.

4. Het Program op hoofdzaken van de christen-democraten, is ontleend aan recente gegevens. Het Memorandum van de progressieven moest worden opgesteld om hun program — Keerpunt '72 — dat reeds midden 1972 werd gemaakt, te actualiseren.

5. Het Program op hoofdzaken houdt onuitgesproken rekening met regeringsdeelname in enigerlei combinatie. Het Memorandum en Keerpunt '72 zijn uitsluitend gericht op enigerlei progressief kabinet.

6. Beide stukken houden rekening met de moeilijker geworden financieel-economische situatie, met name vanwege de voortgeschreden inflatie. Keerpunt '72 is gecalculceerd uitgaande van een jaarlijkse prijsstijging van 5 pct., doch deze zal zich, naar de huidige calculatie, bewegen naar 8 pct.

7. Dientengevolge zullen voor 1974 de beoogde beleidsvoornemens slechts in beperkte mate kunnen worden doorgevoerd; voor 1973 zeer beperkt.

8. De wel gehoorde mening, dat een optredend kabinet welbewust een zeer tijdelijk karakter zou moeten dragen is daarom, en om een aantal andere redenen, verwerpelijk. Het zou erg genoeg zijn, als het zou blijken niet anders te kunnen.

9. Het memorandum wijst op de onvermijdelijkheid het tempo van uitvoering van voor 's Rijks schatkist bezwaarlijke doeleinden te vertragen, alsook de volgorde dier uitvoering aan te passen aan de huidige situatie.

10. Daarentegen dient haast gemaakt te worden (punt 5 memorandum) met de realisering van een groot aantal programpunten, dat niet op 's Rijks schatkist drukt. Een aantal van deze punten wordt in de dezer dagen door het Overlegorgaan der Vakcentrales gepubliceerde Urgentielijst voor het Regeringsbeleid 1973 eveneens aan de orde gesteld.

11. De verwerkelijking van een aantal dezer wensen lijkt mogelijk, aangezien die eveneens naar voren worden gebracht door het Program op hoofdzaken.

12. Het is nuttig zich ten aanzien van een minderheidskabinet voor ogen te houden:

- dat wetgevende resultaten slechts verkregen worden in overeenstemming met de inzichten van de Kamermeerderheid;
- dat dit ten aanzien van het effect van beleidsnota's goeddeels evenzeer geldt;
- dat een minderheidskabinet in de praktijk in meerdere mate gehouden is tot en gebonden is aan adviezen van adviesorganen en van groepen direct betrokkenen;
- dat (memorandum) noodzakelijke voorbereiding van wetgeving zowel ambtelijk als parlementair moeilijker en tijdrovender zal blijken.

B. Enkele speciale punten

Bescherming van het leven

13. Met punt 8 van het Program op hoofdzaken kan ik mij verenigen.

14. De eerste alinea luidt:

„Het overheidsbeleid ten aanzien van wezenlijke vraagstukken van leven en dood dient uit te gaan van de optimale bescherming van het leven, ook het ongeboren leven. Wetgeving inzake abortus provocatus, euthanasie, orgaantransplantatie en sterilisatie dient op dit beginsel te zijn gebaseerd. Dit betekent onder meer dat niet iedere medische ingreep als gelijkwaardig kan worden beschouwd.”

15. In het memorandum wordt het abortusvraagstuk niet aan de orde gesteld. Keerpunt '72 zegt hieromtrent: „De strafbaarstelling van zwangerschapsonderbreking door artsen wordt opgeheven. Dezelfde regels en waarborgen gelden als voor iedere andere medische ingreep.”

16. Deze omschrijving behoeft niet in strijd te zijn met die onder punt 14, maar het is duidelijk, dat het hier in feite gaat om de keuze tussen het wetsontwerp Stuyt/Van Agt en het initiatief-ontwerp Lamberts/Roethof. Het is niet aannemelijk dat de standpunten te overbruggen zijn; hier zijn principiële stellingnamen aan de orde.

17. Het ontwerp-Lamberts heeft in tegenstelling tot het ontwerp-Stuyt/Van Agt de bijval van de Maatschappij voor Geneeskunde verkregen en zou — naar verluidt — een meerderheid in de Kamer kunnen halen.

18. Er is wel geopperd dat een kabinet aan genoemd initiatiefontwerp, indien het zou aangenomen zijn, het contra-seign zou kunnen onthouden. Ik meen, dat een dergelijk aantasten van de rechten van het parlement, volstrekt verwerpelijk is.

19. Er moet dus een ander arrangement getroffen worden, zodanig dat de christen-democraten uit hoofde van deze materie niet verhinderd worden een kabinet-Den Uyl te gedogen. Dit is in enigerlei vorm mogelijk, bij voorbeeld door het arrangement dat in de Kamer thans feitelijk geldt. De Kamer heeft namelijk besloten beide ontwerpen gezamenlijk te behandelen. Dit heeft een belangrijke vertraging opgeleverd voor de afdoening van het initiatief-ontwerp. De voorstellers hebben daarin berust, vanwege het tere karakter van deze materie. Het werd gewenst geacht dat de meningsvorming zo weloverwogen mogelijk zou kunnen plaatsvinden.

20. Aangezien van een progressief kabinet de voortzetting van het wetsontwerp niet kan worden verwacht, integendeel wel de intrekking, zou dat moeten gebeuren in zodanig arrangement met de christen-democraten, dat dezen dit wetsontwerp gelijktijdig als initiatief-ontwerp over kunnen nemen. Aldus zou de beslissing van deze kwestie genomen worden vanuit de keuze tussen twee initiatief-ontwerpen. De afspraak beide ontwerpen gezamenlijk te behandelen, zou gehandhaafd moeten worden. Tegenover de vertraging, die dientengevolge de behandeling van het ontwerp-Lamberts ondergaat — stellig een nadeel — staat het morele voordeel, dat de meningsvorming zodanig breed en gelijktijdig plaatsvindt, dat aan de ernst van het hier aan de orde zijnde vraagstuk, volkomen recht wordt gedaan.

Financiering en inflatiebestrijding

21. De nadrukkelijke vermelding in het memorandum dat de inflatiebestrijding een kernpunt vormt van het beleid van een progressief kabinet, zal de instemming hebben van de christen-democraten.

22. Ook de koppeling van de inflatiebestrijding aan „spreiding van inkomen, vermogen, macht en kennis” (memorandum blz. 4 en 5) en een „samenhangend begrotings-, inkomens- en investeringsbeleid” (Keerpunt '72) c.q. „het ontwerpen in samenspraak met het bedrijfsleven (van) een samenhangend bestedings-, investerings- en budgetbeleid” (Hoofdzaken), behoeft niet op moeilijkheden te stuiten.

23. Dat neemt intussen niet weg, dat het Program op hoofdzaken een jaarlijkse verhoging van de belastingdruk met ten hoogste 0,5 pct. aanvaardbaar acht (punt 2), terwijl het memorandum (blz. 2) een drukstijging van 0,6 pct., zeker voor 1974, als onvermijdelijk beschouwt. Een verschil op papier van ongeveer 160 mln. Hier staat dus het maximale tegenover het onvermijdelijke. Dat is geen wezenlijke tegenstelling, te minder waar uit beide stukken blijkt van de behoefte enige ruimte te scheppen voor nieuwe activiteiten. (Hoofdzaken, blz. 2). Het lijkt onwettelijk om in deze taxaties een tegenstelling te zien, omdat in het verleden herhaaldelijk is gebleken, dat dergelijke opstellingen in feite streefcijfers zijn, die in de praktijk even herhaaldelijk werden overschreden.

Het zou mij dus niet verwonderen dat – ook indien op het laagste cijfer wordt gemikt – toch hoger wordt uitgekomen. Het lijkt dus niet een punt, waarop het al of niet tot stand komen van een kabinet kan stranden.

24. Niettemin kunnen enkele nadere opmerkingen worden gemaakt. De autonome belastingdrukstijging bedraagt 0,2 pct., uitgaande van de veronderstelling van een prijsstijging van 4 à 5 pct. Bovendien is in de miljoenennota becijferd, dat de structurele ruimte reeds bij ongewijzigd beleid, wordt overschreden met circa 500 mln. Dat betekent dat dit, tezamen met bovengenoemde autonome drukstijging, reeds leidt tot een belastingdrukverzwaring met circa 0,5 pct. Voor de uit beide stukken blijvende wens tot nieuwe initiatieven blijft derhalve bij 0,5 pct. niets over. Uitsluitend op de grondslag van het afkappen van bestaande activiteiten zou iets nieuws kunnen worden ondernomen. Dat is dan de (Hoofdzaken) herwaardering van bestaande uitgaven. Idem Keerpunt '72, hoofdstuk IV, par. 2.

Hoewel vastgesteld kan worden dat beiden deze methode beogen, wordt de bewegingsruimte bij het cijfer der christen-democraten bepaald te mager. Ook zij zullen hebben te actualiseren.

25. Er zijn hier nog tussen-denkbareheden als bij voorbeeld het aangaan van leningen, als ook het anticiperen op een komend jaar.

Vooropgesteld dient echter te blijven, de door beiden beoogde soliede financiering. (Memorandum: „stringent begrotingsbeleid... Binnen ieder begrotingshoofdstuk uiterste zuinigheid”).

26. Het ligt niet op mijn weg en zou trouwens weinig effect sorteren, om te trachten een komend kabinet in vraagstukken van deze orde een preciese gedragslijn voor te schrijven. Bovendien is het laatste woord bij dit alles aan de Kamer. Maar indicatief kan er wel op gewezen worden dat mogelijk de voor uitgavenstijging beschikbare ruimte enige bijstelling zou kunnen verdragen, gezien het – hoe ongewenst ook – feitelijk trendmatige karakter van het hoge prijsniveau. Een vergelijking van het proportionele deel van de nominale ruimte met het voor de verhoging van de ambtenarensalarissen benodigde bedrag levert in 1972 blijkens de brief van de Minister van Financiën aan de Kamer d.d. 5 februari 1973 een overschot van 700 mln. (zie ook het memorandum, blz. 3). Dit overschot overtreft ruimschoots het gemiddelde van overschotten en tekorten.

Het grootste tekort sedert 1966 bedraagt 310 mln. Aan gezien overschotten van het ene jaar dienen als compensatie voor de tekorten van het andere jaar is het denkbaar dat een deel van deze 700 mln. voor uitgavenstijging elders op de begroting gebruikt zou kunnen worden. Dit betekent echter wel dat het trendmatige beleid ten aanzien van de beschikbare begrotingsruimte hiermede verlaten wordt.

27. In dit verband valt, met het oog op de totaliteit van de belasting- en premiedruk (stijging) op te merken, dat in het regeer-accord der progressieven, sprake is van een stijging van de sociale premiedruk van ongeveer 0,9 pct., terwijl geactualiseerd het memorandum spreekt van ongeveer 0,75 pct. als uitgangspunt. Daarin zal een tegemoetkoming moeten worden gelezen.

28. De christen-democraten aanvaardden „een premiedrukstijging van 3 pct., dat is gemiddeld 0,75 pct. per jaar. (Hoofdzaken blz. 4, ad 4). Die stijging zou echter bij voortzetting van het huidige beleid, voor een regeerperiode van vier jaar, uitkomen op 3,8 pct. Ik neem aan, dat de christen-democraten deze overschrijding van de afgelopen anderhalf jaar hebben gesanctioneerd.

Tot 1975 wordt een autonome premiestijging van 1,6 pct. N.I. verwacht. Met de norm van 0,75 heeft men net nog niet voldoende om alleen al de autonome ontwikkeling te financieren.

29. Nieuwe initiatieven kunnen derhalve hieruit niet gefinancierd worden. Gesproken wordt (Hoofdzaken) van ombuigingen, van „herwaardering van het stelsel van sociale voorzieningen”.

Genoemd worden daartoe:

- a. fasering van een Volksverzekering Arbeidsongeschiktheid
- b. op korte termijn vereenvoudiging en harmonisatie van wetgeving en uitvoering
- c. voorkomen van oneigenlijk gebruik van sociale verzekering en voorzieningen
- d. het probleem van de eigen bijdrage nader bezien in het kader van de herstructurering van de volksgezondheidsverzekeringen.

30. Deze punten lijken aanvaardbaar, zij het dat a en d aanleiding geven tot een enkele opmerking.

31. *Ad a.* Christen-democraten en progressieven spreken over fasering, respectievelijk (memorandum) ponds-ponds-gewijze matiging.

De voorbereiding van de Volksverzekering Arbeidsongeschiktheid zal een langdurige zaak blijken. De totale kosten van de invoering dezer volksverzekering wordt als budgettaire last geraamd op ongeveer 700 miljoen. Enig arrangement ten deze bestaat reeds voor ambtenaren en werknemers. Niet echter voor kleine zelfstandigen.

De fasering zou derhalve kunnen betekenen, voorrang voor een arbeidsongeschiktheidsvoorziening voor zelfstandigen.

Hierdoor zou zowel aan de laatste alinea van punt 12 der Hoofdzaken tegemoet gekomen worden, als aan Keerpunt '72 onder Zekerheid voor Landbouw en Middenstand.

De SER beraadt zich hierover in het kader van de totale programmering van de sociale verzekering.

32. *Ad d.* Het punt is voorzichtig gesteld. „Nader bezien in het kader van”. Dat zal echter moeten gebeuren met in acht neming van het afwijzende standpunt van de progressieven – trouwens ook van de vakcentrales – ten aanzien van eigen risico in de ziekenfondsverzekering. Dit standpunt gaat uiteraard uit van de bestaande structuur, maar een betere structuur is nog niet in zicht. Wel zijn beide groeperingen het eens over de noodzaak van herstructurering. Over de vraag hoe zijn de gedachten nog niet afgerond. Feit is, dat het huidige stelsel weinig remmen heeft op de stijgende kosten. De bepaalde gemiddelde bezettingsgraad, nodig voor ziekenhuizen, kan niet gezegd worden op beperking gericht te zijn; evenmin de vergoeding van specialisten naar verrichtingen. Maar de enige, die aan dat alles niets kan veranderen, is de patiënt. Het enige wat van hem verlangd kan worden is dat hij niet verzuimt *tijdig* de arts te raadplegen. Men zou dus aan het verkeerde eind beginnen, door allereerst van de patiënt een eigen bijdrage te vergen.

Dr. Tilanus heeft zich dan ook daarover bij de algemene beschouwingen van oktober 1972 weinig enthousiast uitgelaten. Er is geen reden bij voorbaat uit te sluiten dat de progressieven en de christen-democraten elkaar op dit punt zouden kunnen vinden.

33. Een opmerking over inflatiecorrectie is noodzakelijk. Toepassing vindt plaats door middel van een (begrotings) wetgevende voorziening. Het is dus de Kamer, die het beleid in de hand heeft.

Volledige correctie vindt ook thans niet plaats. In de wet is inkorting tot 80 pct. mogelijk gemaakt. Daar heeft het huidige kabinet gebruik van gemaakt.

In de Hoofdzaken wordt er niet uitdrukkelijk over gesproken, maar de christen-democraten hebben reeds eerder met nadruk gesteld, dat ook afgezien van de inflatiebestrijding een meer rechtvaardige inkomensverdeling noodzakelijk is.

Dat sluit aan bij het memorandum (punt 7) waar sprake is van: voor zover het in het vermogen van het kabinet is, bevorderen dat lagere inkomens gemiddeld meer stijgen dan hogere. Verscheidene mogelijkheden worden daartoe aangevoerd, onder meer – waarin beide groeperingen evenmin tegenover elkaar staan – ten aanzien van denkbaarheden op het terrein van centen en procenten. Maar met betrekking tot de inflatiecorrectie kan het betekenen (memorandum, blz. 4)

„Wij beseffen dat alleen optrekking van de belastingvrije voet volgens de wettelijke maatstaven van deze correctie reeds een aanzienlijk deel van de voor de gehele correctie nodige ruimte in beslag neemt. Voor hogere inkomens zal de correctie dus in geen geval ieder jaar kunnen doorgaan.”

De volledige inflatiecorrectie betekent voor 1974 ongeveer f 1200 mln., waarvan de helft ten laste van de begrotingsruimte zou komen.

Aan de uitwerking van deze gedachte gaan beleidsoverwegingen van het kabinet vooraf, doch de Tweede Kamer beslist, want tot een dergelijke voorziening is wetswijziging noodzakelijk.

34. Met betrekking tot belastingverhoging wordt in de Hoofdzaken gesteld, dat directe en indirecte belastingen in gelijke mate dienen te stijgen. De progressieven verzetten zich daartegen niet uitdrukkelijk, maar verlangen voorrang voor de stijging van directe belastingen. Hier blijkt van een compromis tussen de oude socialistische gedachtegang dat indirecte belastingen moeten worden tegen gegaan, omdat ze tenderen naar een gelijke druk op allen en de ontwikkeling der laatste jaren, die er toe geleid heeft dat ook de werknemers door directe belastingverhoging voelbaar worden getroffen, hetgeen ook in socialistische kring, in menig opzicht het oude axioma heeft aangetast.

In ieder geval verdient het argument van de christen-democraten nadere overweging, t.w. dat wij ons niet te ver moeten verwijderen van de gemiddelde drukverhouding tussen directe en indirecte belastingen in de EEG. Het was namelijk zo, dat in de meeste EEG-landen – om velerlei redenen – indirecte belastingen zwaarder accent hadden dan ten onzent. Aangezien in Europees verband ook belastingharmonisering een – zij het moeilijke – opgave is, zou het ongewenst zijn de verhouding nog verder uiteen te doen gaan. Het argument is er echter niet sterker op geworden door de toetreding van Engeland en Denemarken. Daar ligt het accent meer op de directe belastingen. Wat overigens het tempo van ingang betreft: als toch beide soorten van verhogingen ons onvermijdelijk te wachten staan, lijkt dat aspect niet al te indrukwekkend. Trouwens geen kabinet zal er lang mee wachten. En uiteindelijk is het de Kamer die de verhouding vaststelt, wat een kabinet ook voorstellen moge.

35. Over de noodzaak van inflatiebestrijding en over de noodzaak om dit in samenspraak met de sociale partners te doen – zo mogelijk binnen een meerjarenaanpak – bestaat overeenstemming. Waarschijnlijk zijn beide groeperingen het

ook eens over de wenselijkheid om de procedure van deze samenspraak nader te bezien.

36. Ter afsluiting van deze opmerking over financiering en inflatiebestrijding nog twee citaten, te weten:

a. uit punt 3 van het memorandum dat, blijkens Keerpunt '72, het program slechts uitvoerbaar is onder twee stringente voorwaarden, waarvan de tweede luidt:

„de medewerking van de sociale partners om de particuliere bestedingen te matigen.”

b. uit het Program op hoofdzaken, blz. 1:

„Bij deze matiging zullen de sterkste schouders de zwaarste lasten moeten dragen.”

Ontwikkelingssamenwerking

37. Over ontwikkelingssamenwerking spreekt punt 13 van het Program op hoofdzaken van „ten minste 0,7 pct. van het bruto nationaal produkt tegen marktprijzen”, te bereiken in 1975.

Het memorandum spreekt van f 1250 mln. voor 1973. In 1976 dient bereikt te zijn „1½ pct. van het netto nationaal inkomen tegen factorkosten.”

Het is in zoverre geen verschil, daar de christen-democraten spreken van „ten minste” en dus ook hoger kunnen gedogen. Maar dat wil nog niet zeggen, dat zij een percentageverschil van 0,7 tot 1½ zouden willen overbruggen. Dat is dan ook niet nodig, want de 0,7 pct. der christen-democraten tegen marktprijzen zijn gelijk aan 1,05 pct. der progressieven tegen factorkosten.

Verder is er de speling van het jaar, waarin het doel bereikt moet zijn (1975 christen-democraten; 1976 progressieven).

38. De uitdrukking in procenten heeft (en dat in tegenstelling tot de nader te bespreken defensie-uitgaven) tot achtergrond, dat de onderontwikkelde gebieden behoren mee te stijgen met onze welvaartstoename. Daarover bestaat tussen de beide groeperingen geen verschil van mening.

39. Het memorandum concretiseert het begrotingsbedrag van ontwikkelingssamenwerking voor 1973 op f 1250 mln. Het huidige kabinet, gebaseerd op het regeerakkoord Steenkamp (par. 19) heeft f 1150 gerealiseerd.

In het licht van het feit dat de christen-democraten ten aanzien van hun bijdrage spreken van „minstens”, is het verschil tussen de groeperingen gering.

Iets anders is – het ligt niet op mijn weg moeilijkheden te maken die er thans niet zijn – dat voor de komende jaren naar de nu bekende voornemens, de beoogde bedragen voor dit doel niet onbelangrijk uiteen gaan lopen. Doch voor deze materie mag stellig bij beide groeperingen, wel op een dosis goede wil worden gerekend. En in ieder geval: het parlement heeft het laatste woord.

Defensie

40. De defensie-uitgaven lijken een geschilpunt van enige orde, t.w. voor 1973 f 140 mln. Het wordt echter gerelativeerd als men bedenkt dat het zo ongeveer de som is waarmee deze begroting de 5 mld. overschrijdt. Dat dit een breekpunt zou moeten zijn, lijkt te minder waarschijnlijk, wanneer gelet wordt op de bewoordingen van het Program op hoofdzaken. Gesproken wordt van „de defensie-inspanning voorlopig handhaven op het huidige niveau.” In de brieven aan de formateur d.d. 29 december 1972 wordt gesproken van het handhaven van de defensie-uitgaven (K.V.P.; defensie-aandeel A.R.P.).

Met betrekking tot de nu beoogde defensie-inspanning heeft het zin te verwijzen naar het Gemeenschappelijk Manifest der christen-democraten, waar staat:

„Handhaving van de defensie-uitgaven op een redelijk peil uitgaande van de stelling, dat kwaliteit boven kwantiteit dient te gaan.”

De progressieven zeggen deze besparingen te kunnen bewerkstelligen door beleidsombuigingen. Zij bieden – naast een

algemeen aanbod tot informatie – speciaal ten aanzien van defensie nadere specificatie aan van de beoogde beleidsombuigingen. Ik ben daar voorshands niet op ingegaan, omdat nog niet duidelijk is geworden of dit voor de formatie nuttig en nodig is. Maar het kan uiteraard gebeuren.

Bepaald belangrijk lijkt mij de mededeling in het memorandum dat ter voorbereiding van beleidsombuigingen na 1973 „bondgenootschappelijk overleg” zal worden geopend (punt 8f).

Ten slotte zij vermeld:

a. dat mag worden aangenomen, dat beide groeperingen niet op voorhand waardering van de defensie-uitgaven naar percentages van het nationaal inkomen het meest wenselijk achten

b. dat dergelijke percentages, benut in de commissie-Van Rijkevorsel tot verwarring hebben geleid, o.m. omdat na herberekening bleek, dat de wederzijdse standpunten verwerkt kunnen worden, met bedragen die daar onder liggen.

C. Andere punten

41. Een punt met emotionele aspecten is de al of niet doorvoering van de collegegeldverhoging.

De actualisering van hun program heeft de progressieven er toe gebracht de ontwikkeling op dit punt te aanvaarden als een reëel feit. Zij stellen voor de duizend-gulden-wet te vervangen door een collegegeld van f 500 met de mogelijkheid van rentedragende leningen daarvoor, als eerste fase van een stelsel van studie-financiering. Het is kennelijk een realistische poging om overeenstemming te bevorderen rondom dit vraagstuk.

Wellicht is het de regering mogelijk te dezen het volle pond af te dwingen, maar het valt te betwijfelen of dit een verstandig succes zou blijken.

Lites finiri oportent, een nieuw kabinet hoeft geen prestigegevechten te voeren en zou een in de jongerenwereld ingrijpend geschil op niet al te onbevredigende wijze kunnen beëindigen. Hopelijk draagt het ook constructief bij tot zovele andere mentale universiteitsproblemen. Een dergelijk cijfermatige oplossing heeft iets willekeurig. De christen-democraten hebben het geenzins als een hoofdpunt beschouwd, naast de gewichtige problemen van verre strekking, die zij aan de orde hebben gesteld.

Het lijkt mij verstandig op het voorstel der progressieven in te gaan.

42. In het algemeen bestaat op het terrein van het onderwijs een grote mate van overeenstemming.

43. Onder meer op het terrein van de grondwet dienen zo spoedig mogelijk de grondslagen gelegd te worden voor de beoogde ingrijpende structuurhervormingen (memorandum blz. 2). Ook de christen-democraten bepleiten een algehele herziening van de grondwet.

Van geschillen van betekenis blijkt op dit terrein niet. Ook de christen-democraten streven naar meer invloed van de kiezers op de samenstelling van het kabinet, maar zijn terughoudend ten aanzien van de verkiezing van een formateur (mutatis mutandus burgemeester, voorzitter gewestraad en commissaris der Koningin).

Het is duidelijk, dat deze voorstellen nog veel discussie zullen vergen; voorts, waar voor grondwetsherziening afzonderlijke verkiezingen en twee/derde meerderheid nodig zijn, dat de uitkomst volstrekt speculatief is. Het lijkt gewenst dat zo spoedig mogelijk een nota over een algehele grondwetsherziening zal worden uitgebracht, ten einde tot een gedachtenwisseling te komen tussen regering en Staten-Generaal. Daaraan kan dan de basis worden ontleend voor de indiening van desbetreffende wetsontwerpen. Aan het streven van beide groeperingen naar grondwetsherziening, als aan de verschillen op onderdelen, zou aldus recht worden gedaan.

44. Op het terrein van de democratisering van ondernemingen, bedrijfsleven, onderwijs en defensie lopen de menin-

gen in hoofdlijnen parallel. De progressieven vermelden dat „vorm en tempo van realisering afhankelijk is van de tijd gemoeid met het raadplegen van adviesorganen en van groepen direct betrokkenen, alsmede van de noodzakelijke voorbereiding van wetgeving, zowel ambtelijk als parlementair”.

Via deze – onvermijdelijk tijdrovende – weg zijn eventuele verschillen over de uitwerking van deze hoofdlijnen thans niet erg relevant.

Ook kan worden aangenomen, dat de progressieven geen bezwaar hebben tegen de christen-democratische punten, die niet in hun regeerakkoord staan (recht van beroep voor de ondernemingsraad op de rechter en individueel klachtrecht). Of het omgekeerd ook het geval is: te weten het accoord gaan met de punten van de progressieven, die niet in de Hoofdzaken voorkomen, is thans niet vast te stellen.

45. Op het terrein van het maatschappelijke en culturele welzijnsbeleid zeggen beide groepen eigenlijk hetzelfde te willen. Door de progressieven wordt voor deze doeleinden (memorandum, blz. 7) op jaarbasis f 100 mln. extra voor 1973 uitgetrokken. Als voorbeelden worden genoemd gezinszorg, kunst en mediabeleid, permanente educatie, jeugdbeleid, sport en samenlevingsopbouw. Het Program op hoofdzaken (punt 5, laatste lid) noemt analoge voorbeelden.

46. De progressieven verlangen thans handhaving van de bestaande prijzen-calculatie-beschikking en de mogelijkheid van dieper ingrijpende maatregelen.

Gezien punt 3, lid 1 van het Program op hoofdzaken, lijkt overeenstemming op dit punt mogelijk.

47. Ten aanzien van het investeringsbeleid bestaan geen grote verschillen van opvatting. De accentverschuiving ten aanzien van het wetsontwerp Selectieve investeringsregeling naar het vergunningenstelsel, lijkt in overeenstemming met de christen-democratische wensen op dit stuk.

48. Hier en daar zijn onduidelijkheden in verband met de omstandigheid dat de stukken zelfstandige bijdragen zijn en niet op elkaar zijn afgesteld. In ieder geval lijkt men het eens over de geleidelijke accentverlegging van de nieuwbouw naar de woningverbetering en stadsvernieuwing, alsmede over de noodzaak om nieuwbouw en renovatie in samenhang met elkaar te bezien.

49. Bepaald van belang is de vraag naar het standpunt der christen-democraten of de onteigening van grond en opstallen tegen gebruikswaarde mogelijk wordt gemaakt. Daarover was overeenstemming in het kabinet-Cals, maar tot uitvoering is het toen niet kunnen komen. Een zekere gevoeligheid op dit punt bij de progressieven kan men gevoeglijk aannemen.

Voorshands gaat het Program op hoofdzaken (punt 10) niet verder dan: De grondpolitiek dient mede te zijn gericht op het tegengaan van grondspeculatie; toekenning aan de gemeente van een voorkooprecht dient te worden overwogen. Als de christen-democraten niet verder zouden willen gaan dan „overwegen” zou de grondpolitiek voor de derde maal – althans tussen K.V.P. en P.v.d.A. – aanleiding kunnen zijn tot een conflict.

50. Ter zake van de huurharmonisatie komen de progressieven in zoverre tegemoet dat zij onderhandelingsvrijheid laten tussen huurders en verhuurders, echter beneden een door de minister te stellen maximum. Het Program op hoofdzaken zegt daaromtrent: geleidelijke voortzetting van de huurharmonisatie, alsook van het huurliberalisatiebeleid, met meer mogelijkheden voor modificaties voor bepaalde groepen en gebieden.

Voorshands lijkt het wat optimistisch om te concluderen, dat een en ander in elkaars verlengde ligt.

51. Er is nog een aantal punten, dat elkander weinig ontloopt, bijvoorbeeld ten aanzien van ruimtelijke ordening, milieubeleid, Suriname en de Antillen. Maar het is de vraag of die van doorslaggevende betekenis zijn. Ten aanzien van het buitenlandse beleid kan geen vergelijkende opmerking worden gemaakt als gevolg van de summere aanduiding in het Program op hoofdzaken.

SLOTOVERWEGINGEN

a. Het is niet precies vast te stellen of het aantal overeenstemmingen wezenlijk zo groot is als het lijkt.

b. De gegevens zijn niet op elkaar afgesteld en daarom niet altijd op verantwoorde wijze vergelijkbaar.

c. Bovendien bevat het Memorandum van de progressieven slechts een – zij het instructieve – actualisering van hun program Keerpunt '72.

d. Het zou efficiënter zijn geweest als de christen-democraten niet gemeend hadden zich te moeten weerhouden om, in het kader van mijn opdracht, te reageren op het progressieve program.

e. Toch zal uit het voorafgaande gebleken zijn, dat het Program op hoofdzaken van de christen-democraten tot een aantal nuttige gevolgtrekkingen aanleiding heeft gegeven.

f. Uit de beschikbare stukken is mij niet gebleken, dat er geschilpunten zijn waarvoor niet een wederzijds alleszins aanvaardbare modus vivendi kan worden gevonden.

g. Het lijkt mij evenwel te ver gaan om daaruit te concluderen, dat de vaststelling van een voor beide groeperingen aanvaardbaar program alleen maar een formuleringskwestie zou zijn.

h. Het laatste zou slechts kunnen blijken uit aanvullende reacties op dit stuk en eventuele gedachtenwisselingen.

i. Maar ik voorzie, dat een nadere gedachtenwisseling bij de progressieven zal afstuiten op hun uitgangspunt van niet te kunnen onderhandelen en zelfs de schijn daarvan te willen vermijden, terwijl het bij de christen-democraten zal afstuiten op het feit, dat ik hun Program op hoofdzaken slechts ter kennisname en niet in het kader van mijn formatie-arbeid heb ontvangen.

j. Wel kan naar mijn mening zonder reserve worden geconcludeerd, dat de beschikbare program-gegevens generlei aanduiding bevatten, waaruit zou volgen dat de christen-democraten een progressief kabinet, uit programmatische overwegingen, niet zouden kunnen gedogen.

BURGER.

Conclusies van de bespreking van kandidaat-bewindslieden onder leiding van de formateurs d.d. 3-5-1973

A. Grondslag

Grondslag van het beleid zal zijn „Keerpunt '72" van de P.v.d.A., de P.P.R. en D'66, zoals geactualiseerd bij Memorandum d.d. 9 februari 1973, en voorts de „Schets van beleid voor 1973 en volgende jaren" van de K.V.P., de A.R.P. en de C.H.U., zoals geactualiseerd in het Program op hoofdzaken d.d. 12 februari 1973.

Voor zover deze programma's met elkaar in strijd zijn, worden de desbetreffende punten behandeld bij het licht van de conclusies van formateur Burger d.d. 19 februari 1973.

B. Enkele programmatische punten

a. Gelet op het feit dat het nieuwe kabinet pas bij het naderen van de zomer zal aantreden, zal verlaging van de defensiebegroting 1973 slechts in beperkte mate mogelijk zijn.

De defensie-inspanning ook voor wat betreft de jaren na 1973 bezien in het licht van onze verplichtingen in de NATO. Hierbij zich niet bij voorbaat vastleggen op percentages van het nationaal inkomen. Een en ander overeenkomstig de conclusie van formateur Burger d.d. 19 februari 1973.

b. Verlaging van het collegegeld met ingang van het studiejaar 1973/74 tot b.v. f 500 in samenhang met een nieuw stelsel van studiefinanciering. Geen wijziging meer in het collegegeld over het studiejaar dat bij het aantreden van het nieuwe kabinet bijna verstreken is, behoudens de mogelijkheid van verrekening in het kader van de te treffen studiefinanciering.

c. In afwachting van het resultaat van het nader beraad over het huurbeleid geen verdere uitbreiding van de huurliberalisatie.

Liberalisatie van de huren behoeft niet door terugtreden van de Woonruimtetwet te worden gevolgd. Ook ten aanzien van eventuele (al dan niet partiële) herinvoering van de Woonruimtetwet rekening houden met onderscheiden situaties in verschillende delen van het land en met de positie van bijzondere groepen van woningbehoevenden (b.v. bejaarden).

d. Ten aanzien van de grondpolitiek: speculatie tegengaan door een voorkeursrecht te geven aan de overheid, met name aan de gemeenten, en door bij onteigening van grond in beginsel de gebruikswaarde daarvan te vergoeden. Correctie voor onbillijkheden, bijvoorbeeld welke bij noodzakelijke vervanging kunnen optreden.

e. Wanneer onafhankelijkheid voor Suriname en de Antillen: Een eindbeslissing daarover nadat de Koninkrijkscommissie haar rapport heeft uitgebracht.

f. Voor abortus een arrangement: zie brief mr. Burger d.d. 19 februari 1973 onder punt 20, met dien verstande dat het kabinet het regeringsontwerp pas intrekt nadat de christen-democraten een eigen initiatief-ontwerp hebben ingediend.

g. Ten aanzien van de zelfstandigen:

- de uitvoering van de fiscale oudedagsvoorziening voortzetten.
- voorrang voor een arbeidsongeschiktheidsverzekering maar niet noodzakelijkerwijs binnen de norm van gemiddeld 0,75 pct. per jaar.

h. Gezondheidszorg: een ingrijpende aanpak van de bestaande structuur, mede met het oog op de noodzaak van kostenbeheersing. Een nota over deze materie aan de Tweede Kamer. Voorbereiding van een Wet Gezondheidsvoorzieningen en van een Volksverzekering tegen Ziektekosten.

i. Het particulier initiatief in de zin van de zelfwerkzaamheid en de eigen verantwoordelijkheid van de burgers in onderwijs- en welzijnswerk stimuleren met behoud van de levensbeschouwelijke verscheidenheid, binnen redelijke grenzen van doelmatigheid.

j. Bestudering van het vraagstuk van automatische koppeling van sociale uitkeringen aan de ontwikkeling (anders dan volgens de loonindex) van het wettelijk minimumloon.

k. De verhoging van de belastingdruk kan niet onbeperkt doorgaan. Daarom streven naar een geleidelijke vermindering van het stijgingstempo.

l. Over nadere herziening van het vennootschapsrecht en verdergaande democratisering van de onderneming spoedig adviezen inwinnen van de S.E.R.

m. Inkomensbeleid: waar het draaipunt te leggen; men kan ook met verschillende draaipunten werken.

n. Bevolkingspolitiek: de taak van de overheid wordt vervuld zonder dwang en in voortdurend respect voor de eigen verantwoordelijkheid van de ouders.

C. De kabinetskwestie: Het Kabinet zal ten deze grote terughoudendheid betrachten.